

DİN EĞİTİMİNDE YENİ ARAŞTIRMALAR

Fatih BEYAZ
Merve Büşra ÇİÇEK
Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU

DİN EĞİTİMİNDE YENİ ARAŞTIRMALAR

Yazarlar

Fatih BEYAZ

Merve Büşra ÇİÇEK

Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU

Editörler

Esra Nur YERLİKAYA

Doç. Dr. Murat KOBYA

Doç. Dr. Kamil ÇOŞTU

Din Eğitiminde Yeni Araştırmalar

Fatih BEYAZ, Merve Būřra ĆİĆEK, Doĉ. Dr. Kamil ĆOŐTU

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Editörler: Esra Nur YERLİKAYA, Doĉ. Dr. Murat KOBYA,

Doĉ. Dr. Kamil ĆOŐTU

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design

Baskı: Kasım 2025

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-5698-78-0

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖĞRENCİ GÖZÜNDEN PANDEMİ DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMASI (BAİBÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

Giriş.....	2
1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1 Pandemi Kavramı ve Pandemi Süreci	4
1.2 Uzaktan Eğitim Kavramı	6
1.2.1 Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Dünyada Uzaktan Eğitim ..	8
1.2.2 Türkiye’de Uzaktan Eğitim.....	10
1.2.3 Senkron ve Asenkron Eğitim	13
1.2.4 Uzaktan Eğitimde Roller	13
1.3 Uzaktan Eğitimin Avantaj ve Dezavantajları	17
1.4 Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM)	19
1.5 Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	22
2. Yöntem	25
3. Bulgular Yorum ve Tartışma	29
3.1 Ölçeklerin Normallğine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	29
3.2 Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular	31
3.3 Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarına Ait Görüşlerin Ortalama Puanları	32
3.4 Tutum Ölçek ve Boyutların Bazı Değişkenlerle Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	37
3.4.1 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması	37
3.4.2 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Yaşa Göre Karşılaştırılması	40
3.4.3 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğretim Şekillerine Göre Karşılaştırılması	41
3.4.4 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının İnternet Erişim Durumuna Göre Karşılaştırılması	43
3.4.5 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Sınıf Durumuna Göre Karşılaştırılması46	
3.4.6 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Dönemindeki İkamet Yerlerine Göre Karşılaştırılması	48
3.4.7 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Döneminde Eğitimlerini Takip Ettikleri Cihazlara Göre Karşılaştırılması	50

3.4.8 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Kendisiyle Birlikte Uzaktan Eğitime Katılan Birey (Öğretmen-Öğrenci) Sayısına Göre Karşılaştırılması	53
3.5 Ölçek Puanlarının İlişkisine Yönelik Korelasyon Analizi	55
Sonuç	57
KAYNAKLAR	63

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİNDE BİR ARAÇ OLARAK ÇİZGİ FİLMLER (MUTLUGİLLER ÇİZGİ FİLMİ ÖRNEĞİ)

Giriş	72
1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve	74
1.1 Din Eğitimi Süreci ve Değerler Eğitimi.....	74
1.1.1 Değerin Tanımı.....	74
1.1.2 Değerlerin Özellikleri.....	76
1.1.3 Değerlerin Sınıflandırılması	78
1.1.4 Değerler Eğitiminin Tanımı ve Önemi.....	79
1.1.5 Değerler Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı	80
1.2 Değerler Eğitimi Yaklaşımları	82
1.2.1 Değer Gerçekleştirme.....	82
1.2.2 Karakter Eğitimi.....	83
1.2.3 Vatandaşlık Eğitimi	83
1.2.4 Ahlak Eğitimi	84
1.3 Mutlugiller Çizgi Filminin İçerdiği Değerler.....	85
1.3.1 Yardımseverlik	85
1.3.2 Doğruluk/Dürüstlük.....	85
1.3.3 Sevgi.....	86
1.3.4 Saygı.....	86
1.3.5 Hoşgörü	87
1.3.6 Öz Denetim	87
1.3.7 Sabır	88
1.3.8 Diğerkamlık.....	88
1.3.9 Misafirperverlik.....	89
1.3.10 Sorumluluk	89
1.4 Çizgi Filmler	90
1.4.1 Çizgi Filmin Tanımı ve Önemi	90
1.4.2 Çizgi Filmlerin Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi	91
2. Yöntem	94

3.1 Mutlugiller Çizgi Filmi ile İlgili Genel Bilgileri İçeren Bulgular	95
3.1.1 Mutlugiller Çizgi Filminin Karakterleri	97
3.1.2 Mutlugiller Çizgi Filminin Jenerik Müziğinin İncelenmesi	98
3.2 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Çizgi Filmlerin Kullanımına Yönelik Bulgular.....	99
3.3 Din Eğitimi Sürecinde Mutlugiller Çizgi Filmi ve Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bulgular	100
Sonuç	130
KAYNAKLAR.....	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF ZİYAEDDİN ERSAL’İN “ÂDÂB-I MUÂŞERET” KİTABININ TÜRKİYE’DE NEŞREDİLEN ÇAĞDAŞLARI İLE MUKAYESESİ

Giriş.....	142
1. Yusuf Ziyaeddin Ersal Kimdir?.....	142
2.Yusuf Ziyaeddin Ersal’in Eserleri	145
3.Yusuf Ziyaeddin Ersal’in “Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret” Adlı Eserinin Genel Özellikleri	146
4.“ <i>Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret</i> ” adlı kitabın Türkiye’de Neşredilmiş Çağdaşları ile Mukayesesi	147
Sonuç.....	151
KAYNAKLAR.....	169

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖĞRENCİ GÖZÜNDEN PANDEMİ DÖNEMİNDE UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMASI (BAİBÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)•

Fatih BEYAZ

• Bu bölüm, Doç. Dr. Seyyid SANCAK danışmanlığında BAİBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde, Fatih BEYAZ tarafından tamamlanan “Salgın Döneminde Uygulanan Uzaktan Eğitimin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi - BAİBÜ İlahiyat Fakültesi Örneği” (Bolu: Temmuz 2022) adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

İnsanlık, ilk var olduğu zamandan itibaren dünyada belli başlı felaketlerle karşı karşıya kalmıştır. Hastalıklar ve salgın bunlar arasındadır. Geçtiğimiz günlerde gündemimize giren ve halen içinde bulunduğumuz Covid-19 salgını ise tüm dünyada etkisini göstermektedir.

2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgın hâline dönüşen Covid-19, yalnızca sağlık alanını değil, toplumsal hayatın tüm alanlarını derinden etkilemiştir. Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren yeni bir sürece giren salgın tüm dünyada, ekonomik, sosyal, siyasal, eğitim gibi toplumları yakından ilgilendiren alanlarda etkisini göstermiştir. Bulaşma şekli havadan, nesnelerden ve özellikle de yakın temas olmasından dolayı toplu hareket edilen ve toplu bulunulan alanlarda birtakım düzenlemeler ve kısıtlamaları beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte eğitim, en çok dönüşüme uğrayan toplumsal kurumların başında gelmektedir. Bireylere belirli ideallere uygun olarak yeni davranışlar kazandırıp, onları değiştirip dönüştürme ve geliştirme işlevini yerine getiren eğitimin bu süreçte işlevini nasıl ve ne oranda gerçekleştirebildiği önemli bir tartışma konusu olarak ortada durmaktadır.¹ Özellikle eğitimin sosyalleşme sürecindeki önemli rolü, anne-baba ve diğer yetişkinlerin yanı sıra öğretmenlerin de çocuklar için rol model olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu tartışma konusu daha çok önem kazanmaktadır.²

Pandemi sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)’na bağlı ilk ve orta dereceli okullarda ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)’na bağlı olan üniversitelerde eğitim öğretime geçici bir süre ara verilmiş, ardından kademe kademe uzaktan eğitime geçilmiştir. Ülkemizde dünyaya kıyasla yeni sayılabilecek ve çok fazla tecrübe edilmemiş bir süreç olan uzaktan eğitim ise birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Özellikle tüm ülke çapında aynı anda ve hızlı bir şekilde başlamasından dolayı önceki yapılan uzaktan eğitim faaliyetlerinden farklı olarak eğitimciler ve öğrenciler birçok olumsuzlukla karşılaşmıştır.

Halihazırda gelişen bu ortamda, uzaktan eğitim almaya mecbur kalmış olan öğrencilerin, bu zorlu süreçte geliştirdikleri tutumları tespit etmesi ihtiyacı

¹ Bkz: Seyyid Sancak - Kevser Özevin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Epistemolojik İnanç Düzeyi (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Turkish Studies - Religion* 15/3 (2020), 425-436.

² Murat Kobya, *Sosyal Bilimlerde ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 146 ve 194; a.mlf., *İslam Sosyolojisi Yazıları* (İzmir: Duvar Yayınları, 2024), 48; Bkz. Seyyid Sancak, “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde ‘Empati’ Kavramı”, *Dergiyant* 3/6 (December 2015), 42-71.

olduğu düşünülmektedir. Bu itibarla “Öğrencilerin zorunlu uzaktan eğitime karşı tutumları nelerdir?” ifadesi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu probleme dayalı olarak, bir din eğitimi kurumu olan Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ) İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde çalışma gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırmalar, analizler ve literatür çalışmasının sonucunda aşağıda yer alan hipotezler oluşturulmuştur.

Hipotez 1: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kişisel (demografik) özelliklerinin, faktörlerle ilgili memnuniyet düzeylerine etkisi vardır.

Hipotez 2: İlahiyat Fakültesi öğrencileri, uzaktan eğitimde üniversitenin sunduğu imkanlardan memnun kalmışlardır.

Hipotez 3: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitimde öğretim üyelerine yönelik tutumları olumlu düzeydedir.

Hipotez 4: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin online sınavlara yönelik tutumları olumsuz düzeydedir.

Hipotez 5: İlahiyat Fakültesi öğrencileri, uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim kıyaslaması yapıldığında, ikisinin birden yer aldığı karma bir eğitim istemektedirler.

Yukarıda oluşturulan hipotezlere ise şu sorular ile cevap aranmıştır:

- Anketi cevaplayan BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kişisel (demografik) özellikleri nedir?
- Öğrencilerin kişisel (demografik) özelliklerinin faktörlerle ilgili memnuniyet düzeylerine etkileri nelerdir?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitimde üniversitenin sunduğu imkanlardan memnuniyetleri ne düzeydedir?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Öğretim üyelerine yönelik tutumları nasıldır?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin online sınavlara yönelik tutumları nasıldır?
- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim kıyaslamasındaki görüşleri nelerdir?

Bu çalışmada, önceden örnekleri olmasına rağmen daha çok kurumlar özelinde gerçekleştirilen ve salgın ile birlikte uzun bir süre gündemde ilk sıralarda yer alan uzaktan eğitim kavramı ele alınmış olup, bu kavramın tanımı, özellikleri, tarihi süreci anlatılmıştır. Ardından yükseköğretimde uzaktan eğitim ve bu konu özelinde BAİBÜ’deki uzaktan eğitim faaliyetleri incelenmiştir.

Ardından pandemi sürecine değinilip pandemi dönemindeki uzaktan eğitim faaliyetleri üniversite ve ilahiyat özelinde ele alınmıştır.

Araştırma nicel araştırma desenine sahip olup, tarama yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırmada, bir din eğitimi kurumu olan İlahiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin yapılan uzaktan eğitime karşı tutumları (bakışları-görüşleri) genel bir değerlendirmeye tabii tutulduktan sonra, demografik özelliklerine göre de beş alt faktörde değerlendirilmiştir. Bu alt faktörler: Üniversitenin sunduğu imkanlar, öğretim üyeleri, çevrimiçi sınavlar, iletişim ve erişim, öğrencilerin eğitim tercihleridir. Faktörler, kendi içlerinde alt sorular üzerinden de ayrıca ele alınmıştır.

Bunun sonucunda öğrencilerin tutumlarına ilişkin nicelikler ve elde edilen bulgular yorumlanmış, ileriki yıllarda yapılacak veya yapılma ihtimali olan uygulamalar için din eğitiminin dinamikleri de dikkate alınarak bazı önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın evreni uzaktan eğitim almış üniversite öğrencileridir. Araştırmanın örneklemi ise Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okumakta ve salgın döneminde zorunlu olarak uzaktan eğitim almış olan öğrencilerdir. Çalışma grubunda 317 kadın, 123 erkek olmak üzere toplam 440 öğrenci bulunmaktadır.

Katılımcılar, anketi gerçek düşüncelerine göre, anlayarak samimiyetle cevaplandırmışlardır.

Olağanüstü gelişen ve toplumu zorlu şartlara maruz bırakan, radikal tedbirler almayı gerekli kılan ve bu yönüyle eğitim alanında zorunlu uzaktan eğitimin tecrübe edilmesine sebep olan pandemi sürecinde, eğitim faaliyetlerinin bir paydaşı olan öğrencilerin ve özelde bir din eğitimi kurumu olan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tutumlarını tespit ederek, öneriler sunması ve literatüre katkı sağlaması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.³

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Pandemi Kavramı ve Pandemi Süreci

Pandemi, bir hastalığın kıtalar arası ölçekte etki göstermesi hatta tüm dünyayı etkisi altına almasıyla oluşan küresel salgındır.⁴

Dünya ölçekli bir salgının meydana gelmesi, geniş ve olağanüstü tedbirlerin alınmasını da gerektirmektedir. Ülkeler kendi içlerinde hastalığın yayılımını ve küreselleşen dünyada hastalığın yurtdışı kaynaklı yayılımını engellemek için olağanüstü tedbirler almıştır. 2019'un sonlarında, Çin'in Wuhan kentinden

³ Bkz: Ayhan Öz - Seyyid Sancak, *Akimer ve Öğrenci Beklentileri* (Ankara: Kitabe Yayınları, 2020).

⁴ Sağlık Bakanlığı, "Pandemi" (Erişim 05 Mart 2021).

yayılmaya başlayan Covid-19 virüsünün yayılımını engellemek için alınan tedbirlerden bazıları, sosyal alanların kapatılması, ülkelerin giriş çıkışları engellemesi, karantina uygulamalarıdır.⁵

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) salgının başlamasıyla, salgının kontrolüne ilişkin ülkelere yol göstermek amacıyla bir rehber yayınlamak, karantinada uyulması gereken kuralları içeren bir yönerge ve karantinaya alınması gereken kişileri tanımlayan bilgi notu yayınlamak gibi önlemler almıştır.⁶

Türkiye’de 2004 yılında pandemiye karşı hazırlıklı olunması için çalışmalar başlatılmış ve 2006 yılında konunun uzmanları ve yetkililerin bir araya geldikleri bir çalışma yapılarak “Pandemi Hazırlık Planı ve Başbakanlık Genelgesi” yayınlanmıştır.⁷ Covid-19 salgınına karşı Türkiye’de bilim kurulunun kurulması, vaka ile karşılaşılan ülkelere sınır kapılarının kapatılması, restoranlardan yemek servislerinin kaldırılması, şehirlerarası taşımacılığa ara verilmesi, 65 yaş üstü ve 20 yaş altı bireylere sokağa çıkma yasağının uygulanması gibi birtakım önlemler alınmıştır.⁸

Covid-19 salgınının Türkiye’de görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 tarihinden sonra okullarda salgına karşı tedbir olarak yüz yüze eğitime ara verilmiş ve takriben 25 milyon öğrenci bu durumdan etkilenmiştir. Bunun üzerine eğitime uzaktan devam edilmesi için YÖK ve MEB çeşitli çalışmalar yapmıştır. 16 Mart 2020 tarihinde MEB’e bağlı olan okullarda yüz yüze derslere ara verildiği açıklanmış, 23 Mart 2020 tarihinde, TRT ve EBA platformları marifetiyle uzaktan eğitime başlanacağı duyurulmuştur.⁹

Salgına karşı acil tedbir almak zorunda kalan bir kurum da Yüksek Öğretim Kurumu’dur. Türkiye’de ilk vakanın görülmesinin ardından 16 Mart 2020 tarihinde YÖK üniversitelerin üç hafta süreyle tatil edildiği ve 2019-2020 bahar döneminde örgün eğitim yapılamayacağı duyurusunu yapmıştır. 23 Mart itibarıyla, yeterli uzaktan eğitim imkânı olan üniversitelerin bilişimsel imkanlarıyla uzaktan eğitime başlayacağı, imkânı olmayan üniversiteler için materyal havuzunun oluşturulacağı, denetimli bir şekilde ön lisans ve lisans programlarının yanında, lisansüstü

⁵ Kırklareli Üniversitesi (KLU), Covid-19 Pandemi Süreci Uzaktan Eğitim Araştırma Raporu (Kırklareli: 2020).

⁶ Mehmet Cihan Sadıkoğlu, *Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Spor Organizasyonlarının İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁷ Berkan Güngör, “Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi* 4 (2020).

⁸ Sadıkoğlu, *Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde Alınan Tedbirler*.

⁹ Özlem Tekin, *Okul Yöneticilerine Göre Salgın Döneminde Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanan Sorunlar (İstanbul-Maltepe İlçesi Örneği)* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

programları için de uzaktan eğitim imkanlarının kullanılacağı, YÖK başkanı Saraç'ın salgına ilişkin tedbirler kapsamında yaptığı açıklamada yer almaktadır.¹⁰

Yükseköğretim kurumlarında pandemi döneminde uygulanan eğitimlere bakıldığında da kurumların halihazırda ellerinde bulunan uzaktan öğretim sistemlerini kullandıkları ve mevcut yüz yüze programları sisteme aktardığı görülmüştür.¹¹ Hazırlıklı olunsa bile, Covid-19 gibi bir salgın döneminde hızlı bir şekilde karar alıp uygulamaya koymanın zor olduğu söylenebilir. Acil tedbirlerin alınmasını gerektiren böyle bir durumda, üniversitelerin uygulama kolaylığı olması açısından, ellerindeki imkanları değerlendirerek kriz yönetiminde avantaj sağlamak istediklerini söylemek mümkündür. Bununla birlikte altyapısal sorunlar, dijital materyaller ve uzaktan eğitimdeki paydaşların yeterlikleri düşünüldüğünde sürecin işleyişinde birtakım problemlerin yaşanmış olabileceği de düşünülmektedir.

Pandemi dönemi, uzaktan eğitime yeni kavramlar kazandırmıştır. Bozkurt ve Sharma'nın¹² “acil durum uzaktan eğitim” ifadesini kullandığı görülmektedir. Bilgin¹³ acil uzaktan eğitim ile uzaktan eğitim kavramlarının mücbir şartların var olması nedeniyle, birbirinden ayrı anlaşılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Han ile Demirbilek¹⁴ tarafından da “Zorunlu Uzaktan Eğitim” kavramının kullanıldığı görülmektedir.

Uzaktan eğitim açısından pandemi bir dönüşüm noktası olmuştur. Pandemiden önce uzaktan eğitim, ihtiyaca yönelik ve gönüllülük esasına dayanan eğitim faaliyetleri iken; pandemi sürecindeki uzaktan eğitim acil ve hızlı gelişmesi, geniş çaplı olması, birçok altyapısal hazırlık gerektirmesi, paydaşları mecbur bırakması, geçici ve olağanüstü bir durum olması dolayısıyla uzaktan eğitime yeni bakış açıları ve kavramlar kazandırmıştır.

1.2 Uzaktan Eğitim Kavramı

Toplumların ilerlemesi ve gelişmesi için eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında eğitim bireysel ve zihinsel gelişmede de önemli bir rol üstlenmektedir. Son yıllarda ise kitle iletişim araçlarının gelişip aktif olarak kullanılması, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da pozitif etki oluşturmıştır. Yaşanan gelişmelerle

¹⁰ Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), “Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği” (Erişim 25 Mart 2021).

¹¹ Gürhan Durak, vd., “COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye’deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi”, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi* 14/1 (2020).

¹² Aras Bozkurt - Ramesh C. Sharma, “Emergency remote teaching in a time of global crisis due to CoronaVirus pandemic”, *Asian Journal of Distance Education*. 15/1 (Nisan 2020), 1-6.

¹³ Elif Bilgin, *Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Uzaktan Eğitim Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelemesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁴ Ferhat Han - Nesip Demirbilek, “Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Süresince Yürütülen Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri”, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)* 12/44 (2021).

birlikte radyo, televizyon, uydu, internet, bilgisayar gibi aletler eğitimde aktif rol oynamaya başlamış ve eğitimin kavramının içeriği genişlemiştir. Özellikle İnternet ve bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile birlikte eğitimde “uzaktan eğitim” olarak adlandırılan daha kapsamlı bir öğretim modeli gelişmiştir.¹⁵

Farklı uzaktan eğitim tanımları incelendiğinde bazı tanımlar dikkat çekmektedir.

Uzaklığın eğitime engel olması durumunda (uzak yerleşim yerleri veya kırsal yerlerde yaşayan bireyler için) kaynağın yetersizliği ve öğretmen olmaması, insanların bazı fiziksel engel veya hastalık durumlarından dolayı eve bağımlı olması, örgün eğitimin bir şekilde aksamaması, yetişkin bireylerin kendilerini geliştirmek istemesi gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan bir eğitim modelidir.¹⁶

İçten’e¹⁷ göre ise, uzaktan eğitim, geleneksel eğitim ve öğretime alternatif bir seçenek olarak ortaya çıkmış, planlı eğitimsel etkinlikleri olan, uygulayıcı ve öğrenci arasındaki etkileşimin özel olarak planlandığı ve merkezi belli olan bir öğretim yöntemidir.

İşman,¹⁸ uzaktan eğitimi, ortam farklılıkları bulunan öğretmen ve öğrencilerin eğitim faaliyetlerini, iletişim teknolojileri hizmetleri ile geliştirdikleri bir eğitim sistemi modeli şeklinde tanımlar.

Avrupa başta olmak üzere, birçok ülke, açık eğitim, açık öğrenim, uzaktan eğitim ve uzaktan öğrenme kavramlarını birbirinin yerine kullanmaktadır.¹⁹

Yaygın olarak kullanılan tanımlardan birinde ise uzaktan eğitim şöyle tanımlanmaktadır, öğrenci ve öğretmenin, zaman ve mekan fark etmeksizin katıldığı, özel olarak hazırlanmış materyalleri ve tasarımları olan, sistemli ve planlı bir öğrenme yöntemidir.²⁰

Benzer bir tanımda ise, çeşitli iletişim teknolojilerinin kullanıldığı ve öğretim etkinliklerine aktif olarak katıldığı, eğitsel materyallere eş zamanlı veya eş zamansız erişimin sağlanabildiği bir öğretim sistemidir.²¹

Bu tanımlar incelendiğinde uzaktan eğitime ilişkin bazı ortak noktalar şöyle özetlenebilir:

¹⁵ Ali Murat Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 21 (2014).

¹⁶ Alev Ateş - Eralp Altun, “Bilgisayar Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/3 (Eylül 2008).

¹⁷ Tarık İçten, *Uzaktan Eğitim Öğrencileri İçin Web Tabanlı Çevrimiçi Sınav Sistemi Uygulaması Geliştirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁸ Aytekin İşman, *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008).

¹⁹ Emine Cabı – Halil Ersoy, “Yükseköğretimde Uzaktan Eğitim Uygulamalarının İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 3 (Aralık 2017).

²⁰ Melike Aydemir, *Uzaktan Eğitim* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018).

²¹ Hüseyin Odaş, “İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri”, *Türk Kütüphaneciliği* 17/1 (2003).

Bir nedenden dolayı uzaktan eğitimin yapılamaması veya yapılmaması durumunda ortaya çıkan ve amacı bu dezavantajları kaldırmak olan, zamana ve mekana bağlı kalmayan, kendine has bir programa ve materyallere sahip, planlı, programlı ve teknoloji kullanımının ön planda olduğu bir öğretim sistemidir.

Bunun yanında ise tanımlamalar arasında uzaktan eğitim kavramına, uzaktan eğitim, uzaktan öğretim gibi farklı isimler verildiği, diğer bir deyişle birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmüş olup ayrıca yöntem, sistem ve model olarak isimlendirildiği de görülmüştür.

1.2.1 Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Dünyada Uzaktan Eğitim

İnsanlığın başlangıcından beri öğretmen öğrenci ilişkileri düşünüldüğünde uzaktan eğitime dair faaliyetler tarihi süreç içerisinde görüle bile ulaşılabilirlik, planlanmışlık ve halka duyurulmuş olması bakımından 1728 yılında Caleb Philips adlı stenografi öğretmeninin gazetede verdiği “mektupla steno dersleri” adlı ilanı ilk uzaktan eğitim faaliyeti olarak kabul edilebilir.²²

Bu ilk gazete ilanının ardından dünyanın belli başlı bölgelerinde mektuplaşma yoluyla öğretim gerçekleştirileceğine dair ilanlar görülmüştür.²³

1840 yılına gelindiğinde İngiltere’de Isaac Pitman’ın yine mektup yoluyla uzaktan eğitim faaliyeti gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Ayrıca Pitman, not değerlendirmesini de faaliyetinde kullanmış olup öğrencilerine çalışmalarına göre notlar vermiştir. Bu çalışmayı Amerika Bileşik Devletleri (ABD) kendi eğitim sistemine entegre ederek 1883 yılında ilk Mektupla Eğitim Üniversitesini kurmuştur. İlk zamanlarda ilginin yoğun olduğu bu kurum kısa bir süre eğitimin ardından faaliyetlerini sona erdirmiştir.²⁴

Sleator’a²⁵ göre 1800’lü yıllarda mektupla uzaktan eğitim faaliyetleri denenmiş olsa bile posta teşkilatının gelişmemesi nedeniyle bu faaliyetler çok fazla başarıya ulaşmamıştır.

Bununla birlikte Avrupa’nın birçok ülkesinde 1900’lü yılların ortalarına kadar mektup ile uzaktan eğitim faaliyetleri gerçekleşmiştir.²⁶

1900’lü yılların başında Teknolojik gelişmelerin getirdiği değişim her alanda olduğu gibi eğitim ve uzaktan eğitime de yeni açılımlar getirmiştir.

²² Börje Holmberg, “The Evolution of The Character and Practice of Distance Education”, *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning* 10/2 (Haziran 1995).

²³ Roy D. Sleator, “The Evolution of eLearning Background, Belnds and Blackboard”. *Sci Prog.* 93/3 (Ağustos 2010).

²⁴ Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi”.

²⁵ Sleator, “The Evolution of eLearning Background”.

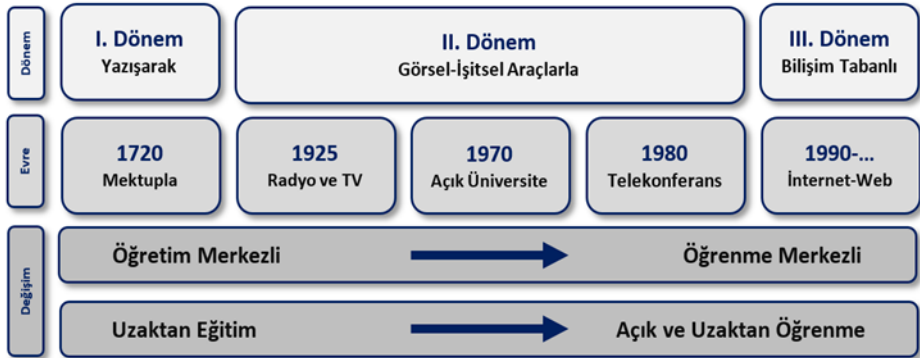
²⁶ Ömer Lütfi Antalyalı, *Uzaktan Eğitim Algısı ve Yöneylem Araştırması Dersinin Uzaktan Eğitim İle Verilebilirliği* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

Buna ilk örnek olarak radyo gösterilebilir. Radyonun evlere girmeye başlamasıyla birlikte 1920’lerde radyodan yayın yapılmaya başlamıştır. Bununla birlikte ABD ‘de faaliyet gösteren eğitim kurumları 200’e yakın radyo istasyonu kurmuştur. 1923 yılında bu rakamın 500’e ulaştığı görülmüştür. 1930’lara gelindiğinde Asya ve Afrika’nın birkaç ülkesi haricinde dünyanın neredeyse tamamı radyo ile tanışmıştır. Eğitim kurumları dışında normal yayın yapan ve program içeriklerinde eğitim konularına da yer veren radyoların, bireylerin eğitilmesinde etkili bir unsur olduğu görülmüştür. Teknoloji ilerlemeye devam etmiş ve Görsel-İşitsel bir araç olan televizyonun da uzaktan eğitimde 1930’larda kullanılmaya başlandığı görülmüş olup, uzay teknolojisinin getirisi olarak 1960’larda uydunun varlık göstermesi, yıllar içerisinde internetin icadı ve evlerin internetle tanışması ile uzaktan eğitim yeni ve çok farklı bir boyut kazanmıştır.²⁷

Günümüzde ise Bilgisayar, mobil cihaz ve internet teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla uzaktan eğitim daha sistemli kapsamlı ve daha ulaşılabilir hale gelmiştir.

Uşun²⁸ Dünya’da uzaktan eğitimi 5 döneme ayırmıştır:

- Uzaktan eğitim öncesi dönem (Mektupla başlamış olan dönem)
- Mektupla iletişim gerçekleştirilen dönem (Yazılı materyal dönemi)
- Görsel ve sesli iletişim araçlarının (radyo-televizyon) kullanılmış olduğu dönem
- Karşılıklı iletişimle (Video konferans) eğitimin gerçekleştirildiği dönem
- Uydu, bilgisayar, internet ve ileri teknolojiler

Şekil 1.1. Uzaktan Eğitimin Küresel Bağlamda Dönem ve Evreleri
(Bozkurt, 2016)

²⁷ Serhat Çoban, “Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi”, *XVII. Türkiye’de İnternet Konferansı*, ed. Mustafa Akgül vd. (Eskişehir: Gamze Yayıncılık, 2013).

²⁸ Uşun, Salih. *Uzaktan Eğitim* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006).

Bozkurt²⁹ ise bu süreci 3 dönem ve 5 evrede ele almıştır.

- 1. Dönem Yazışarak (Mektup Evresi -1720)
- 2. Dönem Görsel işitsel Araçlarla (Radyo ve Tv evresi-1925, Açık Üniversite -1970, Telekonferans-1980)
- 3. Dönem Bilişim tabanlı (İnternet-Web – 1990-...) dönem.

Bu süreçlerdeki değişimi ise Öğretim Merkezli-Öğrenme Merkezli ve Uzaktan Eğitimden-Açık ve Uzaktan Öğrenmeye doğru ele almıştır.

Tarihi süreci incelendiğinde, uzaktan eğitimin 1870’lerde yıllarda gazete ve mektup, 1930-1950 arasında basılmış yayımlar ve materyaller, 1950-1980 arasında sesli ve görsel içerikleri olan radyo, televizyon, 1980- 1995 arasında bilgisayar ve 1995 yılından itibaren web tabanlı yapıldığı söylenebilir.³⁰

Üç çalışmaya da bakıldığında, o zamanın şartları, teknik araçları ve o dönemde yaygınlaşmış olan teknolojinin eğitim süreçlerinde kullanıldığı ve bu kullanıma göre uzaktan eğitim alanındaki dönem ve evrelerin isimlendirildiği görülmektedir.

Süreç içerisinde dünyanın belli başlı ülkelerinde ve kısıtlı imkanlarla başlayan uzaktan eğitim faaliyetleri günümüze gelindiğinde teknolojik gelişmelerle birlikte artık dünyanın tamamını kapsamış durumdadır. Özellikle Covid-19 salgını süreciyle zorunlu hale gelen ve uygulanan uzaktan eğitim çağımızın kaçınılmaz bir gerekliliği durumuna gelmiştir.

1.2.2 Türkiye’de Uzaktan Eğitim

Türkiye’de uzaktan eğitime ilk olarak cumhuriyet döneminden sonraki çalışmalar örnek gösterilebilir.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından ülkeye uzmanlar davet edilmiş ve eğitim konusunda raporlar hazırlanması istenmiştir.³¹ 1924 yılında John Dewey’in öğretmen yetiştirme hususunda uzaktan eğitim modelini tavsiye etmesi ile birlikte ilk kez bu kavram Türkiye’de kullanılmıştır.³²

2 Haziran 1927 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) yapılan toplantıda Maariften sorumlu yöneticiler Türkiye’de eğitim ve öğretime ait

²⁹ Aras Bozkurt, *Bağlantıcı Kitlese Açık Çevrimiçi Derslerde Etkileşim Örüntüleri ve Öğreten-Öğrenen Rollerinin Belirlenmesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

³⁰ Özkan Özbay, “Dünya ve Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu”, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 5 (Ağustos 2015).

³¹ Talha Alp Bayraktutan, *İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

³² Aras Bozkurt, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Nisan 2017).

sorunları konuşmuşlardır. Ele alınan konulardan birisi de uzaktan eğitimidir. Çözüm önerileri arasında diğer ülkelerin eğitim sistemlerinden esinlenilerek Türkiye’de de mektupla uzaktan eğitim yapılması görüşü yer almaktadır.³³

Sürecin ilk başlarında yapılan çalışmalar önerilerden öteye geçememiştir. Sürecin devamına bakıldığında ise uzaktan eğitimin ülke çapında yaygın kullanımının görülmesi 1950’li yıllara dayanmaktadır. Bu yıllarda MEB ve özel kurumların yürüttüğü çalışmalar ile meslek ve dil alanında ilk örnekler görülmüştür. 1956 yılında Bankacılara uygulanan uzaktan eğitim mektupla yapılan uzaktan eğitime ilk örneği teşkil etmiştir.³⁴

1960’lı yıllarda MEB tarafından mektupla öğretim sistemi denenmiştir. Bu gelişmeye binaen 1966 yılında “Mektupla Öğretim ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlüğü” faaliyetlerine başlamıştır.³⁵

1968 yılında ise mektubun yerini Televizyon ve radyoya bırakmasıyla bu merkezin adı “Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi” olmuştur.³⁶

1982 yılında yine isim değişikliğine giden kurum son olarak “Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi, Bilişim Merkezi” ismini almıştır.³⁷

1980’li yıllarda ise uzaktan eğitim faaliyetlerinde üniversitelerin daha baskın olduğundan söz edilebilir. Yükseköğretim bünyesinde ilk olarak Anadolu Üniversitesi 1982 yılında Açık Öğretim Fakültesini kurmuş ve bununla birlikte birçok vatandaşımız uzaktan eğitim alarak lisans diplomasına sahip olmuştur.

1990’lı yıllarda Türkiye’de internetin ülkeye girişiyle birlikte Ortadoğu Teknik Üniversitesi bilişim alanında bir program açarak öğrencilere diploma ve sertifika imkânı sunmuştur.³⁸

1992 yılında MEB Açık Öğretim Lisesini kurmuş ve uzaktan eğitim yoluyla öğrenci mezun edip, diploma sahibi yapmıştır. 1998 yılında yaygın eğitime dair faaliyetler “Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü” adı altında devam ettirilmiştir.³⁹

³³ Atilla Arar, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi, Uzaktan Eğitim Uygulama Modelleri ve Maliyetleri”, *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu 15-16 Kasım* (Ankara: Ankara Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, 1999).

³⁴ Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi”.

³⁵ Arar, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi”.

³⁶ Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi”.

³⁷ Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi”.

³⁸ Sami Çukadar - Sönmez Çelik, “İnternete Dayalı Uzaktan Öğretim ve Üniversite Kütüphaneleri”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 4/1 (Ocak 2003).

³⁹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), “AÖL Tarihçe” (Erişim 20 Haziran 2021).

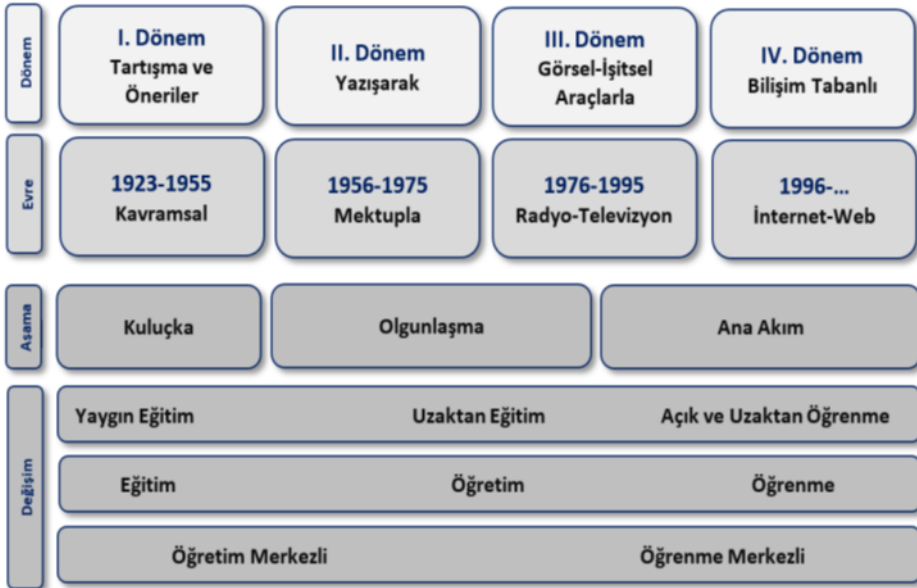
2000’li yıllardan itibaren MEB ve yükseköğretim kurumları faaliyetlerini arttırarak, çeşitlendirip, sistemleştirerek uzaktan eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴⁰

Bozkurt⁴¹ Türkiye’deki çalışmaları da dönem ve evrelere ayırmıştır.

- 1.Dönem Tartışma ve öneriler (1923-1955 Kavramsal Evre)
- 2.Dönem Yazışarak (1956-1975 Mektup Evresi)
- 3.Dönem Görsel-İşitsel Araçlarla (1976-1995 Radyo ve Televizyon)
- 4.Dönem Bilişim tabanlı (1996- ... İnternet Web)

3 aşamadan oluşan dönemler kuluçka, olgunlaşma ve ana akım olarak ayrılmış olup, değişim aşamaları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Şekil 1.2.).

Tarihi süreç incelendiğinde Türkiye uzaktan eğitime geçme ve uzaktan eğitim faaliyetlerinde ilk zamanlarda dünyaya kıyasla geriden gelmiş olsa da 2000’li yıllardan itibaren değişime hızlı ayak uydurmuştur. Son yıllara gelindiğinde ise dünyanın neredeyse tamamında bilişim ve internet teknolojisine eşit şartlarda ulaşıldığından dolayı Türkiye’de de uzaktan eğitim faaliyetleri teknik altyapıya sahip, güncel, planlı ve programlı bir şekilde yürütülmektedir.

Şekil 1.2. Uzaktan Eğitimin Türkiye Bağlamında Dönem ve Evreleri (Bozkurt, Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını)

⁴⁰ Bayraktutan, *İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri*.

⁴¹ Bozkurt, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”.

1.2.3 Senkron ve Asenkron Eğitim

Senkron eğitim denilince akla ilk olarak sınıflarda yapılan ve örgün eğitim uygulaması olan yüz yüze eğitim faaliyetleri gelse de günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte çeşitli platformlar vasıtasıyla, öğretici ile öğrenenin bir arada bulunması da senkron eğitim kapsamına alınmıştır. Çünkü öğretici ve öğrenen tarafın görüntü ve sesleri internet vasıtasıyla iletilmektedir ve aynı yüz yüze eğitimde olduğu gibi uzaktan da eşzamanlı (senkron) bir eğitim ortamı oluşmaktadır.⁴²

Kısacası senkron eğitim, programlanmış, belirli bir zamana bağlı, öğretici ve öğrenenin aynı anda ortamda bulunduğu bir eğitim türüdür. Bu yönüyle de sınıf ortamına benzetilebilir. Ancak bu ortam artık yüz yüze eğitimin dışında da uzaktan olarak çeşitli platformlarla sağlanabilmektedir.

Asenkron öğrenme ise, öğrencinin, öğreticiye bağlı olmaksızın istediği zaman eğitime başladığı ve bitirebildiği bir süreçtir. Sisteme yüklenen materyal ve videolara istendiği zaman ulaşılabilme gibi özellikleri olan bu platformlarda denetim, öğrencinin sistemde geçirdiği süre ve yüklenen dokümanlara ulaşım ulaşmadığı ile yapılmaktadır. Bu sistemde öğreticinin görevi, öğretmekten öte yönlendirme olmaktadır. Asenkron eğitimde, yüksek bir altyapı hizmeti gerekmemekte olup, ortalama bir internet erişimi, eğitimin alınması için yeterlidir. Bu öğrenme ortamında, öğrenci merkezlik ön plandadır. İçerikler öğrenci odaklı hazırlanıp, öğrenci odaklı verilmektedir.⁴³

Özetle asenkron eğitim, sınıf ortamına benzemeyen, planlanmamış ve zamana bağlı olmayan, daha ulaşılabilir ancak öğrenenin direk muhatap bulamadığı, ders takibi ve kontrol sisteminin farklı işlediği bir eğitim ortamıdır.

1.2.4 Uzaktan Eğitimde Roller

Uzaktan eğitimde üç rolün varlığından söz edilebilir. Öğretmen (öğretim elemanı), öğrenci, yöneticiler ve yardımcı görevliler. Bunların kendine has sorumluluk ve görevleri bulunmakla birlikte sorunları da olmaktadır.

Uzaktan eğitimde öğrenci; gelen bilgiyi yapılandıran, öğrenme ve gelişiminden sorumlu olan taraftır. Sorumlulukları olmakla birlikte süreç

⁴² Ali Erfidan, *Derslerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesiyle İlgili Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşleri: Balıkesir Üniversitesi Örneği* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴³ Şule Can, *Fen Eğitiminde Web Tabanlı Öğretim* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

içerisinde öğrencilerin bazı ihtiyaçları olmaktadır. Uzaktan eğitimin amaçlarından birisi de bunlara cevap verebilmektir.⁴⁴

Uzaktan eğitimde öğrencinin sorumlulukları:

- Eğitim ortamı fark etmeksizin; görevleri öğrenmektir.
- Uzaktan eğitimde kullanılan materyallerin takibinden sorumludurlar.
- Çeşitli teknolojik vasıtalarla (mektup, telefon, web) etkileşim içerisinde olmak zorundadırlar.
- Yapılan duyuruların takibi kendileri tarafından sağlanmalıdır.
- Yapılacak olan sınavlara kesinlikle katılmalı ve verilen ödevleri belirlenen zamanda teslim etmelidirler.

Bu sorumlulukları olmakla birlikte uzaktan eğitimde öğrenciler bazı sorunlarla da karşılaşmaktadırlar.

Bunlar;

- Yüz yüze eğitimde dahi yaşadıkları en büyük zorluk olan motivasyon sorunu uzaktan eğitimde daha fazla açığa çıkmaktadır. Öğrencilerin zorunlu ve sürekliliği olmayan bu ortamda, istikrarsız olma gibi bir sorunu ortaya çıkmıştır.
- Uzaktan eğitim denmesine rağmen bazen sınavların veya derslerin yüz yüze olması öğrencileri zora sokmaktadır.
- Son yıllarda uzaktan eğitimin yaygınlaşmasına karşılık öğrenciler halen uzaktan eğitime soğuk durabilmektedirler.
- Mezun olunca iş bulma sorunu olacağını düşünmektedirler.
- Öğrenciler herhangi bir sorunda anında dönüt bulamamaktadırlar. Bu durum fazlaca sıkıntı ortaya çıkarmaktadır.
- Bireysel çalışmakta zorluk çeken öğrenciler kendilerine özel bir program çıkarmakta ve hayata geçirmekte zorluk yaşamaktadır.⁴⁵

Uzaktan eğitimde öğretmene bakıldığında ise aynı öğrenci gibi kendi rolüne ait farklı sorumlulukları ve sorunları bulunmaktadır.

Uzaktan eğitimde çevrimiçi sosyalleşmenin yeri çok önemlidir. Öğretmenin burada görevi uzaktan eğitim ortamına adapte olmaları için öğrencilere yardım

⁴⁴ Beyza Özer, *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi (Sakarya Üniversitesi Örneği)* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁴⁵ Özer, *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*.

etmektir. Bununla birlikte öğrencilerin sosyal ve kültürel çevreler ile öğrenme çevreleri arasında bağlar oluşturmaya yardımcı olmaktır.⁴⁶

Yukarıdaki tanıma bakıldığında öğretmenlerin öğreticilik rolünden daha ziyade yol gösterici rolünün daha ön planda olduğu görülmektedir.

Özer⁴⁷ öğreticinin sorumluluklarını ve yaşadığı zorlukları şöyle sıralamıştır:

- Öğretmenler içeriklerin belirlenmesinde ve araçların ve ortamın hazırlanıp derslerin işlenmesinden sorumludur.
- Uzaktan eğitim uygulamalarında çoğunlukla rehber olma görevini üstlenerek bireysel gelişime destek olmaktır.
- Öğretmenler, öğrencilerin sınav ve ödevlerini inceleyip değerlendirmek zorundadır.
- Öğrencilerin herhangi bir sorununda ivedilikle dönüş yapmak durumundadırlar.
- Öğrencilerde olan motivasyon sorununu aşabilmek öğrencilerde olduğu gibi öğretmenlerin de en büyük sorunudur. Aynı öğrenciler gibi onlarda yüz yüze iletişim içerisinde değillerdir.
- Öğretmenler yüz yüze görüşme azlığına rağmen karşı tarafın ihtiyaçlarını belirlemekle yükümlüdür.
- Farklı durumlardaki öğrencileri topluluklarının beklenti ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bu durumlara yönelik öğretim teknikleri benimsemelidir.
- Rehberlik ve içerik üreticiliği görevini de bir arada ve etkili olacak şekilde yürütmesi gerekmektedir.
- Fazla öğrencisinin bulunması nedeniyle iletişimsel sorunlar yaşayabilmektedir.

Uzaktan eğitimde diğer bir rolü olan yardımcı görevli ve yöneticiler yürütülen faaliyetlerde ön planda görünmeyen ancak sistemin çalışması ve geliştirilmesi aşamasında aktif rol oynayan kişilerdir. Web üzerinden yürütülen uzaktan eğitim programlarında alt yapı hazırlayıp sunan web tasarımcıları, hukuk ve kanun işlerinde çalışan hukuk uzmanları, geri dönütleri alan işleyen ve bunlara göre yeni ortamların tasarımında çalışan eğitim uzmanları, parasal işlerin kontrolünde maliye uzmanları, kayıtların tutulmasında, uzaktan eğitim merkezlerinin ayarlanması ve çeşitli alt birimlerde personelin çalıştığını da söyleyebiliriz.⁴⁸

⁴⁶ Amos Paran vd., "Computer-Mediated Communication in Distance MA Programmes: The Student's Perspective". *System* 32/3 (Eylül 2004).

⁴⁷ Özer, *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*.

⁴⁸ Özer, *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*.

Uşun⁴⁹ uzaktan eğitim de kullanılan materyal ve teknolojik araçları şöyle listelemiştir.

- Radyo
- Video bantları
- Televizyon
- VCD
- CD – DVD ROM
- Bilgisayar
- İnternet
- Telekonferans
- Network
- İntranet
- Ekstranet
- Note-book
- Elektronik Posta
- Akıllı telefon
- Tablet bilgisayar
- Web 1.0, Web 2.0 ve Web 3.0 araçları.

Covid-19 Salgın sürecinde eğitim kurumları faaliyetlerini Web Tabanlı platformlara taşımıştır.⁵⁰

WEB tabanlı uzaktan eğitim süreci başladığından beri birçok şirket kendi aralarında bir yarışa girişip kendi toplantı platformlarını geliştirmiştir.⁵¹

WEB tabanlı programlar artı ve eksi yönleriyle incelendiğinde, programların işleyişi hakkında şunlar söylenebilir.

Zoom platformunun artıları olarak Ekran paylaşımı, Beyaz Tahta (WhiteBoard) ve bu tahtaya çizim yapılabilmesi, Breaking Rooms (Oda) ve kayıt alabilme özellikleri sayılabilir. Eksileri olarak ise ücretle satın alınması ve ücretsiz sürümde en fazla 40 dakikaya ve 100 katılımcıya izin vermesi söylenebilir.

⁴⁹ Uşun, *Uzaktan Eğitim*.

⁵⁰ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM), *Birim Faaliyet Raporları* (Bolu: İBUZEM, 2021).

⁵¹ Muhammed Alican Pusat, *Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Matematik Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimle İlgili Görüşleri* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

Google Meet platformunun artıları, Toplantı kaydedebilme ve ardından bunun paylaşımı, çoklu platform desteği vermesi, ekran paylaşımı ve Google Classroom ile entegreli çalışması sayılabilir.

Eksi olarak ise ücretsiz sürümde 60 dakika süre sınırı ve 100 katılımcıya izin vermesi sayılabilir. Ancak platform bu özelliğini 30 Eylül 2020 de sona erdirip süre sınırlamasını kaldırmıştır.

Adobe Connect platformuna bakıldığında artı olarak, toplantı kaydetme ve paylaşım yapabilme, ekran paylaşma, sanal sınıf oluşturmaya izin vermesi, platforma bağlı kalmadan toplantı başlatabilme görülürken, ticari kullanım dışında kullanılmaması eksi olarak sayılabilir.

Son olarak Microsoft Teams platformuna artı olarak, ekran paylaşabilme, çoklu platformları desteklemesi, sınıf toplantılarına destek vermesi, 10.000 katılımcı gibi büyük bir katılımcı sayısı, çalışma ortamlarında işbirlikçilik gibi özellikler sayılırken eksi olarak ise ticari kullanımının olması ve ücretsiz sürümünü kullanabilmek için kurumsal kayıt istemesi söylenebilir.⁵²

Yukarıda özellikleri verilen platformlara bakıldığında birçok noktada benzerlikler olduğu görülmektedir. Bundan dolayı platformlarda hangisinin daha kullanışlı olduğunu belirlemek güç olacaktır. Kurumlar ise kendi altyapılarına uygun veya kurumsal anlaşmalarına göre bu platformlardan birini tercih edebilirler.

1.3 Uzaktan Eğitimin Avantaj ve Dezavantajları

Uzaktan eğitim, eğitime yeni bir bakış açısı kazandırmakla birlikte, her sistemde olduğu gibi avantaj ve dezavantajları olan bir sistemdir.

Uzaktan eğitim okul öncelikli olarak neredeyse tüm kurumlara, eğitim sistemindeki maliyetleri azaltma ve verimin yükselmesi amacı güdülerek, sanal sınıflar kurarak, öğrenci sayısından ve mesafeden bağımsız öğretim olanağı sunmaktadır.⁵³

Ağır'a⁵⁴ göre uzaktan eğitimin avantajları şunlardır:

- Öğretmen ve öğrencinin mekân fark etmeksizin eğitim-öğretim sürecine katılmasına olanak sağlar.
- Öğrenciye istenilen zamanda eğitim imkânı sunar.

⁵² Pusat, *Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Matematik Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimle İlgili Görüşleri*.

⁵³ Muhammet İbrahim Akyürek, "Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2020).

⁵⁴ Fatma Ağır, *Özel Okullarda ve Devlet Okullarında Çalışan İlköğretim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Karşı Tutumlarının Belirlenmesi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

- Maliyetlerin düşmesine yardımcı olur.
- Eğitimde yaş sınırını ortadan kaldırır.
- Bireysel öğrenme öncelikli olmasından dolayı öğrencinin problem çözebilme yeteneğini geliştirir.
- Etkin teknoloji kullanımı sağlar.
- Bilgiye ulaşma ve paylaşma daha kolay hale gelir.
- Eğitimden yararlanan sayısında artış sağlar.
- Yaşam boyu öğrenme gerçekleştirir.
- Engelli bireyleri de eğitim öğretim sürecinden faydalanmasını sağlar.

Özer⁵⁵ de uzaktan eğitimin olumlu özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Uzaktan eğitim, sınırları farklı yetişkin ve çocuklardan meydana gelen, ekonomik ve etkin bir şekilde geniş bir kesime eğitim sunmaktadır.
- Bireylere, hayatları boyunca, farklı ihtiyaçlarına yönelik farklı özellikte eğitim sunar ve eğitimi demokratikleştirir.
- Geleneksel öğretim tekniklerine nazaran sınırlılıkları belli oranda aşar, her bireye, kendine uygun bir biçimde yöntem ve hız belirleyerek bulunduğu yerden imkanlar sunar.
- Uzaktan eğitim için oluşturulmuş nitelikli materyaller, geleneksel eğitimde kullanılan materyallerin de kendini yenilemesine ve kalitenin yükselmesine yardımcı olur.

Uzaktan eğitimin sınırlılıkları ise Eygü ve Karaman⁵⁶ tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

- Bilişsel alanlarda etkili olan uzaktan eğitim, duyuşsal ve psikomotor beceri gerektiren uygulamalı derslerde etkili değildir.
- Bireysel çalışmaya yatkın olmayan öğrenciler için faydalı ve verimli olmayabilir.
- Çalışan bireylerin dinlenme zamanında ders olabileceğinden bu süreyi dinlenmek yerine eğitime ayırmaları gerekir.
- Paydaşlar arasındaki iletişimin kısıtlı olması sebebiyle sosyalleşmeyi olumsuz etkilemektedir.
- Ders içeriklerine ve uzaktan eğitime ulaşmada teknik, ekonomik, ulaşım da sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

⁵⁵ Bekir Özer, “Uzaktan Eğitim Sisteminin Evrensel Yapısı”, *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* 8/8 (Haziran 1990).

⁵⁶ Hakan Eygü – Selçuk Karaman, “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 / 1 (Ocak 2013).

Uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajlarına bakıldığında uzaktan eğitim, genel olarak sınırları kaldırdığı, öğrenciler ve öğretmenleri yeni tekniklere alıştırmaları bakımından onları yeniliklere açtığı ve azim kattığı ayrıca eğitim öğretimde kendine has birçok alanda kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Ancak her birey tarafından benimsenemediği ve kendi kendine çalışmakta ve odaklanmakta sorunları olan öğrencileri sürece katıp denetimini tam yapamadığı ve sosyalleşmeyi de olumsuz etkilediği için yüz yüze eğitimin ve okulun yerini tamamen alması beklenemez.

1.4 Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM)

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM), 2014 yılından beri faaliyet göstermektedir. Merkez internet destekli eğitim faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, üniversite bünyesinde uzaktan eğitimi konu alan araştırma-geliştirme ve planlama çalışmaları yapmak, kamu ve özel sektörün eğitimlerinin e-öğrenmeye uyarlanmasına katkı sunmak gibi amaçları gütmektedir.

İBUZEM, Üniversite bünyesinde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerini zaman mekân ve fiziki sınırlılıklara bağlı kalmaksızın uzaktan eğitim ile yürütmek ve ortaya konan bilimsel bilginin üniversite sınırları dışına taşıyarak toplumsal bir hizmet sağlamayı misyon edinmiştir.

Vizyon olarak ise çağımızda hızlı gelişen teknolojik çerçevesinde uzaktan eğitimde dünya standartlarını yakalamak ve Türkiye’de bu tercih edilen bir merkez olmayı belirlemiştir.

Üniversite bünyesinde kurulan merkezin amaçlarına, vizyon ve misyonuna bakıldığında tanımlamaları yapılan uzaktan eğitim, öğretim ve faaliyetlerle örtüştüğü ve uzaktan eğitimin gerektirdiği şekilde, güncel, programlı çağımızın teknolojik gelişmelerine yönelik çalışmaları hedeflediği görülmektedir.

İBUZEM’in faaliyetlerini çalışmamıza daha faydalı olması açısından pandemi öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırmanın faydalı olacağını söylemek gerekir.

Pandemi öncesi faaliyet raporları incelendiğinde teknik olanaklar açısından şunlar söylenebilir.

Uzaktan eğitim yönetim sistemi (<http://ueys.ibu.edu.tr>) Öğrenme Yönetim Sistemine ve canlı derslerin yapıldığı 20 sınıf ve sınıf başı 250 kullanıcıya kadar bir sisteme yıllık kiralama anlaşması ile sahiptir.

Ayrıca satın alınmış ve lisansa sahip şekilde konferans vermek amacıyla kullanılabilecek 20 adet toplantı odasına ve her odada en fazla 100 kullanıcıya ulaşma imkânı sağlayan Adobe Connect alt yapısına sahiptir.⁵⁷

İBUZEM'in pandemi öncesi sunduğu destek hizmetleri incelendiğinde:

Her akademik yılın başında 2 oturum olmak üzere uzaktan öğretim sisteminde yaşanabilecek güçlükler ve çözümleri konusunda oryantasyon eğitimi, kısmi zamanlı öğrenciler tarafından bu öğrencilerin çalışma saatlerine göre herhangi bir sorun ve sıkıntıda verilen canlı destek hizmetleri, teknik konularda destek sağlamak amacıyla “ibuzemdestek@ibu.edu.tr” adıyla sunulan e posta hizmeti , aranması halinde ulaşım sağlanan ve her türlü konuda destek alınabilecek bir telefon hattı ve sosyal medya uygulamaları üzerinden bilgilendirme ve istenilen destek taleplerine karşılık vermek için kurulmuş sosyal medya hesapları bulunmaktadır.

Yukarıda bulunan destek hizmetlerine ek olarak pandemi sürecinde İBUZEM, personel çalışma sürelerini arttırarak, yeni uygulamalar satın alarak, platformlarda aktif olarak ve destek hizmetlerine yenilerini ekleyerek pandemi sürecinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.⁵⁸

Salgın sürecinde alınan kararların ardından İBUZEM hızlı bir hazırlık dönemine girmiştir. Perculus programının sınırlılığı ve bazı konulardaki eksiklikleri ve alt yapının çok fazla paydaşı kaldırıp kaldıramayacağı bilinmediğinden sürecin başında üniversite Google Meet programı kullanmıştır. Ardından alınan kararla birlikte Bilgi İşlem Daire Başkanlığı tarafından yapılan Microsoft Kampüs anlaşması gereğince Microsoft Teams uygulaması pandemi döneminde acil uzaktan eğitim faaliyetleri için kullanılmıştır. Yapılan anlaşmanın içeriğinde Microsoft Teams A1 Plus (Sınırsız), A3 ve A5 lisansları bulunmaktadır. 2021 yılının ardından kısmi yüz yüze programları başlamış olmakla birlikte pandemi süreci tam olarak bitmediğinden dolayı üniversite hali hazırda derslerin bir kısmına bu program üzerinden devam etmektedir.⁵⁹

Yine pandemi dönemi faaliyet raporları ve İBUZEM istatistikleri incelendiğinde pandemi öncesi döneme göre site tıklanma, çözülen sorun ve paydaşların sisteme girişi, dersler içerik hazırlama ve paylaşma gibi hususlarda bu merkezin aktifliğinden ve çalışmalarını arttırdığından söz edilebilir.⁶⁰

⁵⁷ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM), *Birim Faaliyet Raporları* (Bolu: İBUZEM, 2020).

⁵⁸ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020).

⁵⁹İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020).; İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2021).

⁶⁰ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020); Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM), “İbuzem İstatistikleri” (Erişim 25 Şubat 2021).

2020 yılı içerisinde pandemi süreci nedeniyle çeşitli birimlerde yıl boyunca uzaktan konferanslar ve toplantılar yapılmıştır. Uzaktan eğitime dair hemen hemen her konuda Youtube sitesinde bilgilendirici videolar yüklenmiştir. Bu toplantı ve konferanslar uzaktan eğitim alt yapısı ile İBUZEM biriminin teknik destek sağlaması yardımıyla yürütülmüştür.⁶¹

Kısacası İBUZEM'in süreç içerisinde sunulan hizmetlerine bakıldığında herhangi bir sorun halinde veya bir ihtiyaç halinde muhataplarına gerekli desteği vermek için yeterince hazırlıklı olduğu ve süreç içerisinde gerekli altyapıyı sağlayıp, eğitim öğretim sürecinde aktif rol oynadığı ve pandemi sürecinin de eğitim-öğretim faaliyetleri açısından sorunsuz atlatılması konusunda gerekli hazırlıkları yapmış olduğu söylenebilir.

Dersler ve öğrenci sayıları ele alındığında “kampüs tabanlı ortak zorunlu dersler” adı altında üniversite içerisinde birçok bölümün zorunlu dersleri verilmeye başlanmıştır.⁶²

Bu dersler Türk Dili – 1, Türk Dili – 2, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi – 1, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi – 2, Yabancı Dil – 1, Yabancı Dil – 2 olmak üzere altı tanedir.⁶³ Salgın sürecinde bu derslerin yanına üniversite bünyesinde okutulan tüm dersler eklenmiştir.

Pandemi öncesi Öğrenci sayılarına baktığımızda 2017-2018 yılında 10.481 öğrencinin ve 75 öğretim elemanının İBUZEM altyapısından faydalandığı görülmektedir. Bunlardan 650 kişisi mükerrerleriyle birlikte ilahiyat öğrencisidir.

2018-2019 yılına gelindiğinde ortalama 10.435 öğrenci ve 75 öğretim elemanı içerisinde 599 öğrenci ilahiyat öğrencisidir.⁶⁴

2019-2020 yılında güz dönemi olağan süreçle başlamakla birlikte bahar döneminin başlarında salgın sürecine girmiştir. Sürecin normal işlediği dönemde toplamda 10.249 Öğrenci ve 81 Öğretim elemanı ve bu sayının içinde 543 ilahiyat öğrencisi sistemden faydalanmakta iken, pandemi süreci ve üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesi ile birlikte, kampüs tabanlı yüz yüze verilen tüm dersler, uzaktan eğitim sistemi üzerinden yürütülmüştür ve ortalama 10.000’lerde seyreden öğrenci sayısı ile 75 ila 81 arasında değişen öğretim elemanı sayısı, 21.696 Öğrenci ve 812 Öğretim Elemanına ulaşmıştır. Bu sayı 2020-2021 güz döneminde 26.084 Öğrenci ve 839 Öğretim Elemanına yükselmiştir.⁶⁵

⁶¹ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020).

⁶² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (İBUZEM), *Birim Faaliyet Raporları* (Bolu: İBUZEM, 2018).

⁶³ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2018).

⁶⁴ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2018).

⁶⁵ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020).

İlahiyat özelindeki verilere bakıldığında 2019-2020 bahar döneminde 158 ders 278 ayrı şubede 1221 öğrenci tarafından takip edilmiştir.⁶⁶

Yine ilahiyat özelinde 2020-2021 güz döneminde ise 155 ders 180 sınıfta 857 öğrenci tarafından takip edilmiştir.⁶⁷

Yukarıda verilen rakamlara bakıldığında ilahiyat öğrencilerinin pandemi öncesinde de uzaktan eğitim faaliyetlerine katılım sağladığı ve ilahiyatın kendine has müfredat dersleri olmasa da ortak zorunlu dersleri uzaktan aldığı buna bağlı olarak da ilahiyat öğrencilerinin pandemi döneminden önce de uzaktan eğitimle tanıştığı söylenebilir. Pandemi döneminde ise ilahiyat fakültesi öğrencilerinin neredeyse tamamının dersleri takip ettiği, uzaktan eğitim sürecinde faal olarak yer aldığı ve din eğitimi müfredatını da bu yöntemle gördüğü söylenebilir. 2021 güz döneminde ders ve öğrenci sayısının azalma sebeplerinden birisi olarak, senatonun aldığı derslerin bazılarının yüz yüze okutulması kararı etkili olduğu söylenebilir.⁶⁸

1.5 Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yapılan literatür araştırmasının sonucunda bulunan çalışmalar, üç grupta değerlendirilebilir. Çalışmaların detaylarına geçmeden şunu dile getirmek uygun olacaktır;

2020-2021 arası lisansüstü çalışmalara bakıldığında en fazla tezin, uzaktan eğitimde teknoloji konusunda yazıldığı görülmektedir. Eğitim açısından öğretmen ve öğrenciler özelinde, uzaktan eğitim sürecini inceleyen 50'nin üstünde lisansüstü tez bulunmaktadır.⁶⁹

Pandemi ve Pandemi süreci ile ilgili yapılmış çalışmalar:

Çin'de yapılan bir çalışmada pandemi döneminde ailesiyle ve şehir merkezinde öğrencilerin eğitim kaygısını az yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada yüksek gelir düzeyine sahip ailelerin çocuklarında eğitim kaygısı olmadığı belirtilmiştir.⁷⁰

Kaysi'nin⁷¹ İstanbul'daki bir devlet üniversitesinde yaptığı online ankete göre öğrenciler sadece online ders görmek yerine karma sistemde dersler istedikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrenciler ödev teslimlerinin de online olmasını istenmişlerdir. Acil

⁶⁶ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020).

⁶⁷ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2021).

⁶⁸ İbrahim Akkaş, *Teknoloji Bağımlılığı* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019).

⁶⁹ Nahide İrem Azizoğlu, "Covid-19 Salgını Sürecinde Yayımlanan Uzaktan Eğitim Konulu Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 7. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe'nin Öğretimi Kongresi Özel Sayısı Ö10 (Ekim 2021).

⁷⁰ Wenjun Cao vd., "The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China", *Psychiatry Research* 287 (2020).

⁷¹ Kaysi, Feyzi. "Covid-19 Salgını Sürecinde Türkiye'de Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi", *5th International Scientific Research Congress (IBAD-2020), İstanbul, Türkiye, 1-2 Eylül 2020*, İstanbul, 2020.

ve hızlı şekilde başlayan uzaktan eğitime de öğrenci ve öğretim üyelerinin uyumunun kolay olduğunu belirtilmiştir.

Dikmen ve Bahçeci⁷² Fırat Üniversitesi'nde yaptıkları çalışmada Covid 19 salgını döneminde, uzaktan eğitim kalitesini online alt yapısının yeterliliği ile paralel olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca nitelikli insanların ve teknoloji okuryazarlığının uzaktan eğitime geçiş sürecinde eğitimin kalitesine etki ettiğini belirtmişlerdir.

Güngör⁷³ tarafından yapılan bir araştırmada, pandemi sürecinde alınan tedbirler, kriz yönetimi perspektifinden incelenmiştir.

Bununla birlikte birçok üniversite kendi bünyesinde yaptığı çalışmalar ve sunduğu raporlarda Covid-19 dönemini değerlendirmiştir.

Uzaktan eğitim ve uzaktan eğitimin tarihçesi ile ilgili yapılan çalışmalar:

Kırık⁷⁴ yaptığı çalışmada uzaktan eğitimin tarihsel gelişimini ve Türkiye'deki durumunu bunun yanında dünyada ve Türkiye'de uzaktan eğitimin tarihçesini detaylı olarak ele almıştır.

Bozkurt⁷⁵ yapmış olduğu çalışmada uzaktan eğitime ait dünyada ve Türkiye'deki süreci dönem ve evrelere ayırmıştır; bu özelliğiyle çalışma, uzaktan eğitimin gelişimini farklı bir bakış açısıyla özetlemesi açısından önemlidir.

Yasemin Gülbahar⁷⁶ 'E-öğrenme' isimli kitabında e-öğrenmenin temellerini, tarihini ve sunulan bakışı, e-öğrenmede yaklaşım ve kuramları, o güne kadar e-öğrenme ile ilgili yapılmış araştırmaları, e-öğrenme medyasını ve teknolojilerini, e-öğrenmede internet web içeriklerini, hazırlanmış ders tasarımı ve yönetimini, e-eğitmeni ve e-öğrenciyi, elektronik ortamda yapılan değerlendirmeyi vs ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ele aldığı konular bakımından bu kitap e-öğrenme hakkında başvurulabilecek temel kaynaklardan birisi olarak sayılabilir.

Yine benzer bir çalışmada Aslan⁷⁷ elektronik öğrenme kaynaklarını inceleyerek, e-öğrenme kavramı hakkında bilgiler sunmuş, e-öğrenme uygulamaları, sistemleri, e-öğrenmenin olumlu ve olumsuz yönlerini ele alarak avantaj ve dezavantajlarından bahsetmiştir. Ardından E-öğrenme sisteminin etkili ve işlevsel olarak çalışabilmesi için değerlendirmeler yapmıştır.

Uzaktan eğitimin nicelik ve niteliği açısından yapılan çalışmalar:

⁷² Semih Dikmen - Ferhat Bahçeci, "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejileri: Fırat Üniversitesi Örneği", *Turkish Journal of Educational Studies* 7/2 (2020), 78-98.

⁷³ Güngör, "Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi".

⁷⁴ Kırık, "Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi".

⁷⁵ Bozkurt, *Bağlantıcı Kitleli Açık Çevrimiçi Derslerde Etkileşim Örüntüleri*.

⁷⁶ Yasemin Gülbahar, *E-Öğrenme* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017).

⁷⁷ Özgür Aslan, "Öğrenmenin Yeni Yolu E-Öğrenme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2006).

Mavi ve Erçağ⁷⁸ yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin e-öğrenmeye karşı görüşlerini ve e-öğrenmeyi uygulamaya hazır olma düzeylerini cinsiyet, yaş ve mesleki kıdem değişkenleri kapsamında belirlemişlerdir.

Yılmaz, Sezer ve Yurdugül,⁷⁹ çalışmalarında, Bartın Üniversitesi'nde okuyan birinci ve son sınıf öğrencilerinin e-öğrenmeleri üzerinde etkili olan faktörleri ve e-öğrenme hazır bulunuşluk düzeylerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve e-öğrenmeye hazır bulunuşluk ölçeği kullanılan çalışmadan elde edilen bulgular öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin genelinde yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. E-öğrenme hazır bulunuşluklarının son sınıfta öğrenim gören öğrencilerin birinci sınıflara göre ve kendine ait bilgisayarı olanların olmayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ak ve arkadaşları⁸⁰ yaptıkları çalışma sonucunda elde ettikleri senkron derslerde, öğrencilerin dersi takip sürelerinin az olduğu, başarı oranlarının örgün eğitime göre düşük olduğu bulguları dikkat çekicidir, bu bulgular istinaden uzaktan eğitim sistemlerinin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuşlardır.

Çukadar ve Çelik,⁸¹ üniversitelerde verilen uzaktan eğitime kaynak oluşturmak amacıyla açılan sanal kütüphaneleri inceledikleri ve çalışmalarında, sanal kütüphaneleri incelemiş ve uzaktan eğitim gören öğrencilerin bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik öneriler sunmuşlardır. Çalışmada sanal kütüphanelerin sorunlarını çözmek için nitelikli personel ve veri tabanının kullanılabilirliğine ilişkin önerileri dikkat çekmektedir.

Kurnaz ve Serçemeli⁸² yaptıkları çalışmada uygulamalı dersler adına önemli denilebilecek bir eser ortaya koymuşlardır. Uygulamalı derslerde çıkan sıkıntılar üzerinden bir tablo ortaya koyup Pandemi sonrasında uygulamalı derslerin telafisi adına ve harmanlanmış sistem adına tavsiyeleri olmuştur.

Özyürek, Begde, Yavuz ve Özkan⁸³ yaptıkları çalışmada 115 öğrenciden bilgi toplamışlardır ve uzaktan eğitiminde ortaya çıkan en büyük faydanın başka bir işte çalışma imkânı olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca uzaktan eğitimde karşılaşılan sorunların başında internet erişimi olduğunu ve dersteki başarının öğretim

⁷⁸ Duygu Mavi - Erinc Erçağ, "Analysis of the Attitudes and the Readiness of Maker Teachers towards E-Learning, with Use of Several Variables", *International Online Journal of Education and Teaching* 7/2 (2020).

⁷⁹ Ramazan Yılmaz vd., "Üniversite Öğrencilerinin E-Öğrenmeye Hazır Bulunuşluklarının İncelenmesi: Bartın Üniversitesi Örneği", *Ege Eğitim Dergisi* 20/1 (2019).

⁸⁰ Ayça Ak vd., "Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Uzaktan Öğretim Sürecinin Değerlendirilmesi", *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)* 2/1 (2018).

⁸¹ Sami Çukadar – Sönmez Çelik, "İnternete Dayalı Uzaktan Öğretim ve Üniversite Kütüphaneleri".

⁸² Ersin Kurnaz - Murat Serçemeli, "Covid-19 Pandemi Döneminde Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim ve Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3/3 (2020).

⁸³ Arzu Özyürek vd., "Uzaktan Eğitim Uygulamasının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016).

elemanının kullandığı materyallere ve öğretim yönteme bağlı olduğuna değinmişlerdir.

Demir⁸⁴ uzaktan öğrenmede, ölçme değerlendirmenin sisteme uygun olarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Tanrıkulu, Tuğcu ve Yılmaz⁸⁵ uzaktan eğitimde öğrenci memnuniyetini araştırmışlar ve sonuç olarak bu sistemdeki verimliliğin iletişim öncelikli üzere, e yayınlara kolay ulaşma ve paydaşların birlikte çalışmasına bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Çiftçi ve arkadaşları,⁸⁶ öğrencilerin uzaktan eğitime sistemine dönük tutumlarını ölçmüşler, elde ettikleri sonuçlara göre tutumların cinsiyete bağlı olmadığını belirtmişlerdir.

Kılınç,⁸⁷ yaptığı doktora tezi çalışmasında Geleneksel eğitim ile uzaktan eğitimi karşılaştırmıştır, sonuç olarak iki sistem arasında çok az bir farkla benzerlikler ortaya çıkmıştır, uzaktan eğitimin nötr etkiye sahip olduğu ve gerektiğinde kullanılması önerilmiştir.

Azizoğlu⁸⁸ ve Bilgin⁸⁹ yapmış oldukları çalışmalarda 2020-2022 arasında Covid-19 salgını sürecindeki eğitimle ilgili yapılmış bütün tezleri ayrıntılı şekilde ele almışlardır. Bu iki çalışma tezleri detaylarıyla toplu bir şekilde görmek isteyenler için çok önemli çalışmalardır.

2. Yöntem

Araştırma nicel araştırma metodolojisine sahip bir çalışma olmakla birlikte, nicel araştırma yöntemlerinden tarama araştırma desenine sahiptir. Tarama, geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış bir anket marifetiyle gerçekleştirilmiştir.

Genel eğilimlerin ortaya çıkış nedenlerinin araştırıldığı nicel araştırmalar, eğilimlerin insanlar arasında nasıl değişiklikler gösterdiğini ortaya koymayı amaçlar.⁹⁰

⁸⁴ Ekrem Demir, “Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (2014).

⁸⁵ Zuhale Tanrıkulu vd., “E-University: Critical Success Factors”, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010).

⁸⁶ Serdar Çiftçi vd., “Attitudes of Distance Education Students Towards Web Base Learning-A Case Study”, *2nd World Conference on Educational Sciences (WCES-2010)*, İstanbul, Türkiye, 4-08 Şubat 2010 (İstanbul: 2010).

⁸⁷ Murat Kılınç, *Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma (İnönü Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi İlahiyat Lisans Tamamlama Programı örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

⁸⁸ Azizoğlu, “Covid-19 Salgını Sürecinde Yayımlanan Uzaktan Eğitim Konulu Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”.

⁸⁹ Bilgin, Elif. *Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Uzaktan Eğitim Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelemesi*.

⁹⁰ John Ward Creswell, *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, çev. Halil Ekşi (İstanbul: Edam Yayınları, 2020).

Sosyal araştırmalar arasında yaygın olarak kullanımı olan tarama deseni, çok sayıda insan hakkında doğru ve geçerli bilgiler edinmeyi sağlar.⁹¹

Araştırmanın evreni uzaktan eğitim almış üniversite öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini ise Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi'nde okumakta ve salgın döneminde zorunlu olarak uzaktan eğitim almış olan öğrencilerdir. Çalışma grubunda 317 kadın, 123 erkek olmak üzere toplam 440 öğrenci bulunmaktadır.

Çalışma grubunda olan katılımcılar 2021-2022 yılında halihazırda Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi öğrencileri olup mezun ve hazırlık sınıfından herhangi bir katılımcı bulunmamaktadır.

Çalışma grubunda olan katılımcılar rastgele seçilmiş olup, çalışma esnasında anketlerin mükerrer cevaplandırılmaması adına gerekli önlemler alınmıştır.

Bu başlık altında sadece, çalışmaya katılan öğrencilere ait bazı özelliklerinin analizi değerlendirilerek yüzde, frekans olarak nitelendirilmiştir. Herhangi bir analiz ve yorumda bulunulmamıştır. Buna binaen aşağıda verilecek olan istatistiklerin analizleri, çalışmanın 3 bölümü olan Bulgular ve Yorum bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Örneklemin demografik bilgileri:

⁹¹ William Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, ev. Özlem Akkaya (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020).

Tablo 2.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	317	72,0
	Erkek	123	28,0
Sınıf	1.Sınıf	138	31,4
	2. Sınıf	142	32,3
	3. Sınıf	93	21,1
	4. Sınıf	67	15,2
Yaş	20-24	421	95,7
	25 ve üstü	19	4,3
Öğretim Şekli	1. Öğretim	198	45,0
	2. Öğretim	242	55,0
Salgın sürecindeki İkamet bölgesi	Şehir Merkezi	279	63,4
	İlçe merkezi	105	23,9
	Köy	56	12,7
Salgın süresinde İnternet Erişim Durumu	Var	407	92,5
	Yok	33	7,5
Uzaktan eğitimde takip edildiği cihaz	Bilgisayar	196	44,5
	Tablet	12	2,7
	Telefon	232	52,7
Kendisiyle birlikte evde uzaktan eğitime katılan sayısı (öğretmen-öğrenci)	1	134	30,5
	2	133	30,2
	3	107	24,3
	4	43	9,8
	5 ve daha fazla	23	5,2

Tablo 2.1'e göre çalışmaya katılan öğrencilerin %72'si kadın, %28'i erkek, %31,4'ü 1.sınıf, %32,3'ü 2.sınıf, %21,1'i 3.sınıf, %15,2'si 4.sınıf, %95,7'sinin yaşı 20-24 aralığında, %4,3'ü 25 ve üstü yaşta, %45'i 1.öğretimde,%55'i 2.öğretimde, %63,4'ü salgın sürecinde büyükşehir merkezinde, %23,9'u ilçe merkezinde, %12,7'si köyde ikamet etmiş, %92,5'inin salgın sürecinde internet erişimi var, %7,5'inin yok, %44,5'i salgın sürecinde eğitimlerini bilgisayarla,

%2,7'si tabletle, %52,7'si ise telefonla takip etti. Sürecin birlikte yaşandığı kişi sayısına bakıldığında kendisiyle birlikte %30,5'i bir kişi, %30,2'si iki kişi, %24,3'ü üç kişi, %9,8'i dört kişi ve %5,2'si beş veya daha fazla kişi ile salgın sürecinde birlikte uzaktan eğitim sürecini yaşamıştır.

Araştırmada kullanılan ölçek Arslan⁹² tarafından geliştirilen "Covid 19 Salgını Döneminde Sunulan Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği" isimli ölçektir. Söz konusu ölçek 5'li likert tipi bir ölçek olup, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumunu beş faktör üzerinden ölçmektedir. Kullanılan ölçeğin güvenirlik analizi IBM SPSS (statistical package for social sciences) 23.0 programı ile yapılmış, geçerlik tespiti ise yapı geçerliğinde AFA, DFA yöntemleri ile, kapsam geçerliği ise 2'si online 2'si yüz yüze olmak üzere toplam 4 uzmandan görüş alınarak sağlanmıştır.

Ölçek, bu çalışmanın örnekleminin bir kısmına elden yüz yüze, bir kısmına da Google Form platformu üzerinden ulaştırılmıştır. Elde edilen formların tümü Google Forms'ta birleştirilmiş, formların Excel dökümünün alınmasının akabinde veriler SPSS 22 programına aktarılmış ve analizler yapılmıştır.

Tüm veriler bilgisayarda SPSS (statistical package for social sciences) 22 programına kaydedilerek analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ilk olarak hangi testlerin (parametrik/nonparametrik testler) uygulanacağına karar vermek için karşılanması gereken varsayımlar test edilmiştir. Dağılımın normalliğine karar vermek için Kolmogorov-Smirnov testinden yararlanılmıştır ve verilerin çarpıklık-basıklık katsayılarının $\pm 2,0$ arasında olmasından⁹³ normal kabul edilmiştir.

Normal dağılım gösteren verilerde bağımsız iki grup karşılaştırmasında t-testi (Independent sample t-testi), ilişkisiz ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA) analizi ve farkın kaynağının belirlenmesi için post-hoc analizi için varyanslarının homojen bulunduğu durumlarda Bonferroni testi, homojen bulunmadığı durumlarda Tamhane's testleri kullanılmıştır. Varyansın homojenliğini belirlemek için Levene istatistiği ile varyansların homojen olup olmadığı tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkiye Pearson korelasyon katsayısı ile bakılmıştır.

Elde edilen değerlerin anlamlı olup olmadığının yorumlanmasında 0.05 anlamlılık düzeyi ölçüt olarak kullanılmıştır.

⁹² Rahim Arslan, "Salgın Döneminde Uygulanan Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2021).

⁹³ Darren George - Paul Mallery, *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update*, (Boston: Allyn & Bacon, 2010).

3. Bulgular Yorum ve Tartışma

3.1 Ölçeklerin Normalliğine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 3.1. Tutum Ölçeğinin ve Faktörlerin Betimsel İstatistiklerine İlişkin Bulgular

Ölçek /Boyut	Betimsel İstatistikler			
	Min	Max	$\bar{X}$	Ss
Tutum Ölçeği	1,76	4,76	3,28	0,49
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	1,00	5,00	3,12	0,84
Öğretim üyelerine yönelik tutum	1,00	5,00	3,68	0,82
Online Sınavlara Yönelik Tutum	1,00	5,00	3,01	0,50
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	1,00	5,00	3,18	0,76
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	1,00	5,00	3,67	1,09

Tablo 3.1'e göre Öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği puanları 1,76-4,76 arasında değer almış ve ortalaması $3,28 \pm 0,49$ 'dur.

Bulgulardan elde edilen puanlara göre tutum ölçeğinin genel ortalaması 3,28 bulunmuştur. Bu durumda çalışmaya katılan öğrencilerin uzaktan eğitim faaliyetlerine genel bakışının ortalama ya da nötr olduğu söylenebilir. Yani BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri uzaktan eğitime genel bakış olarak kararsız bir bakış açısı sergilemektedirler. Erfidan,⁹⁴ öğretmen ve öğrenciler üzerinde yapılan bazı çalışmalarda uzaktan eğitimin avantajlı olmasına rağmen öğretmen ve öğrencilerin memnun kalmadığı bir eğitim yöntemi olduğunu rapor etmiştir. Bizim çalışmamızda memnuniyetsizlik değil nötrlük ortaya çıkmıştır ancak ölçeğin faktörleri üzerinde yapılan değerlendirmelerde Erfidan'ın çalışmasına benzer bulgulara rastlanmıştır. Aşağıda, yapılmış ayrıntılı analizlerde buna yer verilecektir.

5 Faktör (Alt Boyut) üzerinden ortaya çıkan puanlara göre;

- İlk faktöre bakıldığında ortalamanın 3,12 olduğu görülmüş olup, öğrencilerin üniversitenin imkânlarından memnuniyeti, kararsızlığın biraz üstünde, memnuniyete yakın olduğu söylenebilir.

⁹⁴ Erfidan, *Derslerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesiyle İlgili Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşleri*.

- İkinci faktörde öğrencilerin, öğretim üyelerine yönelik tutumları ölçülmüş olup 3,62 puanla ortalamanın üstünde pozitif bir bakış olduğu söylenebilir.
- Üçüncü faktörde uzaktan eğitim sistemindeki sınavlara bakış ölçülüp 3,01 puanla öğrencilerin kararsız ve nötr olduğu görülmektedir.
- Dördüncü faktör uzaktan eğitim süreçlerindeki iletişim ve erişimi ölçmeyi amaçlamış olup 3,18 puanla yine kararsız ve nötr tutum gösterip, pozitifte çok az meyilli olduğu söylenebilir.
- Beşinci faktör uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimin kıyasını ölçme amaçlıdır. Burada sonuca ulaşmak için ortalamayı 3,00 alacağız. Puanların 5,00'a yaklaşması ve pozitif yönde meyilli olması yüz yüze eğitimi, 1,00'a yaklaşıp negatif yöne meyilli olması uzaktan eğitimi tercih ettiği anlamına gelmektedir. Bulgumuzda ise 3,67 puan ile öğrencilerin 5,00'a daha yakın puan alarak, pozitif meyille yüz yüze eğitim almak istedikleri ve uzaktan eğitim yöntemi ile eğitim almak istemedikleri söylenebilir.

Tablo 3.2. Normal Dağılıma Uygunluğuna İlişkin Bulgular

Ölçekler	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			Çarpıklık	Basıklık
	İst.	sd	p	İst.	sd	p		
Tutum Ölçeği	0,07	440	0,00	0,99	440	0,00	-0,38	0,12
Üniversitenin İmkânlardan Mem.	0,07	440	0,00	0,99	440	0,00	-0,12	-0,46
Öğretim üyelerine yönelik tutum	0,14	440	0,00	0,95	440	0,00	-0,58	0,34
Online Sınavlara Yönelik Tutum	0,12	440	0,00	0,96	440	0,00	0,13	1,46
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	0,09	440	0,00	0,98	440	0,00	-0,07	0,10
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	0,15	440	0,00	0,92	440	0,00	-0,71	-0,31

Tablo 3.2'e göre öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği yanıtlarından elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarına bakılmış, normal dağılım eğrisinin çizildiği histogram, normal Q-Q grafiği ve box-plots incelenmiştir.

Verilerin çarpıklık-basıklık katsayılarının $\pm 2,0$ arasında olmasından⁹⁵ dolayı normal kabul edilmiştir.

3.2 Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Yöntem bölümünde Tablo 2.1’de verilen istatistiklere göre çalışmaya katılan öğrencilerin %72’si kadın, %28’i erkek, %31,4’ü 1.sınıf, %32,3’ü 2.sınıf, %21,1’i 3.sınıf, %15,2’si 4.sınıf, %95,7’sinin yaşı 20-24 aralığında, %4,3’ü 25 ve üstü yaşta, %45’i 1.öğretimde,%55’i 2.öğretimde, %63,4’ü salgın sürecinde büyükşehir merkezinde, %23,9’u ilçe merkezinde, %12,7’si köyde ikamet etmiş, %92,5’inin salgın sürecinde internet erişimi var, %7,5’inin yok, %44,5’i salgın sürecinde eğitimlerini bilgisayarla, %2,7’si tabletle, %52,7’si ise telefonla takip etmiştir. Sürecin birlikte yaşandığı kişi sayısına bakıldığında kendisiyle birlikte %30,5’i bir kişi, %30,2’si iki kişi, %24,3’ü üç kişi, %9,8’i dört kişi ve %5,2’si beş veya daha fazla kişi ile salgın sürecinde birlikte uzaktan eğitim sürecini yaşamıştır.

Burada BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin çoğunu kadınların ve 20-24 yaş aralığındaki bireylerin oluşturduğu görülmektedir.

Çalışmaya 1. ve 2. sınıflar ağırlıklı olmak üzere 3. ve 4. sınıflar da katılım sağlamıştır.

Öğrencilerin genellikle merkezi yerlerde yaşamış olduğu söylenmekle birlikte, birçoğunun internete erişiminin olduğu görülmektedir. İnterneti olmayan öğrencileri internet erişimi ve teknik alt yapı açısından hazırlıksız olarak değerlendirebiliriz.

Öğrencilerin derslerin takibinde neredeyse hiç tablet kullanmadığı, bilgisayar ve telefonu daha sık tercih ettikleri görülmüştür. Bunun sebebini günlük hayatta telefonun daha çok kullanımda olan bir cihaz olmasına ve bilgisayardan ise derslerin takibinin daha kolay olmasına bağlayabiliriz. Tabletın bilgisayar büyüklüğünde ama telefonla aynı işletim sistemini kullanması da ayrıca bir dezavantaj veya tercih edilmeme sebebi olabilir.

Öğrencilerden %70’e yakını salgın döneminde kendisiyle birlikte en az bir kişi ile bu süreci yaşamıştır.

Bulgularımız ışığında benzer çalışmalara bakıldığında, Akça⁹⁶ yaptığı çalışmada “Uzaktan eğitim sürecini nerede geçirdiniz?” sorusuna öğrenciler %16,0 köy, %6,5 kasaba %77,5 Şehir cevabını vermiştir. “Uzaktan eğitim sürecinde derslerinizi hangi cihazla takip ettiniz?” sorusuna öğrencilerin %28,0’i

⁹⁵ George - Mallery, *SPSS for Windows Step by Step*.

⁹⁶ Aydın Akça, *Uzaktan Eğitim Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi* (Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

bilgisayardan, %63,4'ü telefondan, %1,8'i hibrit, %6,8'i ise takip etmedim cevabını vermiştir.

Başka bir çalışmada ise Yorulmaz ve Söyler⁹⁷ şu bulgulara erişmiştir: Katılımcıların %76,9'u kadın, %23,1'i erkektir. %39,9'u birinci, %26,2'si ikinci, %20,2'si üçüncü ve %13,7'si dördüncü sınıftır. Hangi yöntemle uzaktan eğitim yürüldüğüne ilişkin katılımcılar %79,8'i asenkron cevabını verirken, %15'i her iki yöntemin birden kullanıldığını söylemiştir. Katılımcıların yarıdan fazlası (%52) uzaktan eğitimde bilgisayar kullandıklarını, %45,5'i akıllı telefon ile katıldıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %71,1'i katılım sağladıkları cihazların teknik donanımının yeterli olduğunu söylerken %28,3'ü yeterli olmadığını ifade etmiştir. Yeterli internete sahip olan katılımcıların oranı %63,6 iken, interneti yetersiz olanların oranı %36,4 olarak söylenmiştir.

Yukarıda verilen çalışmaların, araştırmamıza paralellik gösterdiğini söylemekle beraber, üniversite okuyan öğrencilerin genellikle şehirde yaşayan kişiler olması ve akıllı telefona veya bilgisayar gibi teknik cihazlara erişimin neredeyse tüm ülkede benzer olmasına dayanarak Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin sosyal ve ekonomik yapıları ile ilgili ortalama bir çıkarımda bulunulabilir.

3.3 Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarına Ait Görüşlerin Ortalama Puanları

Normal dağılım gösteren verilerde bağımsız iki grup karşılaştırmasında t-testi (Independent sample t-testi), ilişkisiz ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA) analizi ve farkın kaynağının belirlenmesi için post-hoc analizi için varyanslarının homojen bulunduğu durumlarda Bonferroni testi, homojen bulunmadığı durumlarda Tamhane's testleri kullanılmıştır. Varyansın homojenliğini belirlemek için Levene istatistiği ile varyansların homojen olup olmadığı tespit edilmiştir.

5'li likert ölçek kullanımına bağlı olarak puanlama da 1.00 ila 5.00 arası puanlama kullanılmış olup ortalama 3.00 alınmıştır. Ankete verilen cevapların analiz ve yorumlanması buna binaen gerçekleştirilmiştir.

⁹⁷ Mehmet Yorulmaz - Sait Söyler, "Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim: Sağlık Yönetimi Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 9/1 (Mart 2022).

Tablo 3.3. Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarına Ait Görüşlerin Ortalama Puanları

Ölçek Maddeleri	$\bar{X}$	Ss
Faktör 1: Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyet,		
1. Uzaktan eğitim sürecinde üniversitemizin elinden geleni yaptığına inanıyorum.	3,30	1,04
2. Üniversitemiz öğrencilerine çok kısa zamanda güzel bir imkan sundu.	3,24	1,02
3. Uzaktan eğitimde karşılaşılan mağduriyetlere üniversite çözüm üretmiştir.	3,09	1,08
4. Üniversitemin uzaktan eğitim sisteminden genel olarak memnunum.	3,26	1,09
5. Uzaktan eğitim sürecinde üniversite tarafından yapılan bilgilendirmeler yeterlidir.	3,20	1,11
6. Üniversitenin UZEM (uzaktan eğitim) için alt yapısı yeterlidir.	2,63	1,19
Faktör 2: Uzaktan Eğitimde Öğretim Üyelerine yönelik tutum		
7. Uzaktan eğitimde hocalar gerekli çabayı göstermişlerdir.	3,83	1,00
8. Öğretim üyeleri ders konusunda çözüm odaklı olmuşlardır.	3,71	0,98
9. Ders veren öğretim üyeleri uzaktan eğitim için hazırlıklıdır.	3,65	1,06
10. Uzaktan eğitimde ders veren öğretim üyelerinin yükledikleri kaynak ve materyalleri yeterli buluyorum.	3,52	1,03
Faktör 3: Online Sınavlara Yönelik Tutum		
11. Online Sınavların gereksiz olduğunu düşünüyorum	2,60	1,19
12. Vize ve finallerin internet üzerinden yapılmasını uygun buluyorum.	3,46	1,32
13. Online sınavlar haksızlığa neden olmuştur.	3,28	1,30
14. Online sınavlar gerçek başarıyı ölçmüştür.	2,68	1,22
Faktör 4: Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim,		
15. Derslerin öğretim üyeleriyle gerektiğinde etkileşime geçebiliyorum.	3,58	1,04
16. Ders notlarına sistem üzerinden rahatlıkla ulaşabiliyorum.	3,63	1,08
17. Uzaktan eğitime herkes eşit şekilde erişebilmiştir.	2,18	1,25
18. Derslerle ilgili talep ve önerilerimi ilgili kişilere iletebiliyorum.	3,34	1,10
Faktör 5: Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitimin Kıyaslanması		
19. Yüz yüze eğitimin önemini bu süreç ortaya çıkarmıştır.	3,95	1,24
20. Uzaktan eğitim derslerine çalışmada zorlandım.	3,32	1,41
21. Yüz yüze eğitimde daha başarılı olacağıma inanıyorum.	3,73	1,24

Ölçeğin alt boyutları (faktör sorularına göre) incelendiğinde ve kararsızım cevabı (3,00 alınarak) ortalamayı verecek şekilde düşünüldüğünde; 1. faktörün 1, 2, 4 ve 5. sorusuna verilen cevap, ortalamanın üstünde puan almış ve memnuniyete yakın olduğu görülmüştür. 3 soru ortalama puan alıp nötr ve kararsızlık belirtirken, 6. soru memnuniyetsizlik belirtmiştir.

İlk faktördeki sorular özelinde alınan puanlara bakıldığında, katılımcılar sadece altyapısal sorunlarda üniversiteden memnuniyetsizlik belirtmiştir. Diğer sorularda genel olarak memnun olmaları İBUZEM'in (2020 ve 2021) raporlarındaki verilerle tutarlılık sağlamaktadır. Raporlarda sürece hızlı geçilmesinden dolayı hazırlıkların arttığı, gerekli bilgilendirme çalışmalarının yapıldığı ve sürece dair birçok dezavantajlı durumun tolere edilmesi için yoğun bir çalışma yapıldığı ve bütün paydaşlara süreç hakkında bilgilendirme yapıldığı belirtilmektedir. Katılımcılar üniversitenin uzaktan eğitim alt yapısından memnun olmasalar da “üniversitemiz elinden geleni yaptı” demişlerdir. Bu da İBUZEM raporlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte tekrar alt yapısal sorunlardaki memnuniyetsizlikleri ele alındığında genel olarak memnun olan öğrencilerin bu soruda kendi sorunları mı yoksa üniversite özelinde mi düşünerek cevap verdiği bilinmemektedir. Çünkü sunulan eğitimin üniversiteyi alt yapısal olarak çok fazla yormayacak ve teknik açıdan üniversiteye ve paydaşlara kolaylık sağlayacak platformlara kaydırıldığı görülmüştür.⁹⁸

İkinci faktördeki puanlara bakıldığında öğretim elemanlarına yönelik tutumun ortalamanın üstünde bir puana sahip olup, memnuniyete çok yakın olduğu görülmektedir. Bunun sebeplerinin özetle şunlar olduğunu düşünmekteyiz:

- Öğrencilerin birçoğunun yüz yüze eğitimde zaten eğitimcilerini tanınması.
- Eğitimcileri ile iletişiminin hali hazırda iyi olması.
- Zorunlu ve geniş çaplı uzaktan eğitime yeni başlama ve tecrübesizlik açısından eğitimcilerle birlikte ortak bir paydada buluşması.
- Herhangi bir sorunda empati yaparak bir bağ kurması.
- İki tarafta sürecin zorluklarını gördüğü için ortaya çıkan bir sorunda veya hatada daha toleranslı olmaları.
- Yine iki tarafta sürecin ortaya çıkardığı psikolojik sorunları bildiği için süreci daha az zararla atlattık istemesidir.

Bunun yanında şu yorumu da yapmak gereklidir.

Pandemi sürecinde öğretim elemanı ve öğrenci performanslarında, uzun süren kapanma süreçleri ve kendi sağlığını düşünme gibi durumlar iki paydaşta da olumsuz etki ortaya çıkarmış olabilir. Öğrenci bu baskıyı çok hissetmese de

⁹⁸ İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2020); İBUZEM, *Birim Faaliyet Raporları* (2021).

öğretim elemanları sorumluluk olarak daha baskıda olan taraftır. Bununla birlikte öğretim elemanlarının bu sürece hazırlıksız olarak yakalanmış olmaları, uzaktan eğitim teknolojilerini kullanmaktaki ve materyal hazırlamaktaki ve teminindeki zorluklar, yüz yüze gerçekleşmeyen ve çoğunlukla tek düze giden dersler, zamanla öğretim elemanlarında performans konusunda olumsuz etki doğurmuş olabilir. Öğrencilerin verdiği cevaplardan çıkan sonuçlar, bütün bu zorluklara rağmen öğretim görevlilerinin pandemi sürecinde görevlerini layıkıyla yapıp, sıkıntı ve sorunları yansıtmadığına ve süreci iyi yönettiğine işaret olabilir.

3. faktörde katılımcıların online sınavlara yönelik bakışı ölçülmek istenmiştir. Bulgulara göre öğrenciler online sınavı gerekli görmekte ve internet üzerinden sınav olmak istemektedir. Bununla birlikte sınavların haksızlığa neden olduğu yaygın bir şekilde söylenmiştir. Buna paralel olarak ta öğrenciler sınavın gerçek başarıyı ölçmediğini düşünmektedirler.

Buna dayanarak şu soru akıllara gelmektedir. Öğrenciler haksızlık olduğunu ve gerçek başarıyı ölçmediğini düşündükleri halde online sınavları neden gerekli görmektedir?

Böyle bir sonuç çıkmasını birkaç sebebe bağlayabiliriz:

- Online sınavlarda herhangi bir denetim mekanizması olmaması öğrencilerdeki sınav kaygısını ortadan kaldırmaktadır.
- Öğrencilerin genellikle evlerinden süreci takip ettikleri için kendi konfor alanlarında kendilerini başarılı görüyor olabilir.
- Online sınavlarda sorulan sorular, daha çok test yöntemi ile sorulduğu için öğrenciler bu konuda zorlanmamış olabilir.
- Zaman ve pratiklik açısından sağladığı kolaylık, öğrencileri bu düşünceye itmiş olabilir.

Bununla birlikte öğrencilerin online sınavlar hakkında gerçek başarıyı ölçmediğini ve haksızlık olduğunu düşünmesi şöyle yorumlanabilir:

- Ölçme ve değerlendirme açısından çok fazla temellendirilmemiş olması, öğrenciyi güvensiz hissettirmiş olabilir.
- Denetim mekanizmasının olmaması kopya veya haksız rekabet gibi sorunları aklı getirebilir.
- Bu bağlamda kendisine haksızlık yapıldığını düşünen öğrenci, bu yüzden online sınavların gerçek başarıyı ortaya koymadığını düşünmüş olabilir.

Zaten halihazırda yapılmış çalışmalarda Adıgüzel,⁹⁹ öğrencilerin başarılarının nasıl değerlendirileceğine dair belirsizlik gibi birçok sorunun çözüme ulaştırılabildiğini ancak uzaktan eğitim faaliyetlerinde başarının ölçülmesi konusunun öğretmenleri ve diğer yetkilileri meşgul eden bir sorun olmaktan çıkmadığını ve tüm paydaşların içinin rahat edeceği, güvenilir ve geçerli bir ölçme ve değerlendirme yöntemi bulmanın gerekliliğini vurgulamıştır.

Balaman ve Tiryaki'nin¹⁰⁰ çalışmasında sınavların uygulanması konusunda belirsizlikler olduğu görülmüştür. Çünkü bulduğu sonuçlarda sınavların uzaktan veya yüz yüze yapılmasını isteyenlerin olduğu bununla birlikte hiç sınav yapılmasını isteyenlerin olduğunu da belirtmiştir.

Kürtüncü ve Kurt¹⁰¹ 'da yaptığı çalışmada öğrencilerin sınavları gerçekçi ve güvenilir bulmadıkları sonucuna varmışlardır.

4. faktörde öğrenciler iletişim konusunda memnuniyetlerini dile getirmekle beraber talep ve önerilerini ilgili kişilere iletebildiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte öğretim üyeleri ile iletişimde pozitif düşünmektedirler. Ders notlarına erişim konusundaki memnuniyetleri de sistemsal bir sıkıntı yaşamadıklarını düşündürebilir. Bununla birlikte öğrencilerin çoğunluğu uzaktan eğitime erişimde herkesin aynı imkanlara sahip olmadığını ve erişimin herkes tarafından sağlanmadığını düşünmektedir. Ancak İBUZEM'in raporlarına bakıldığında 2020 yılının sonunda takriben 1200 öğrencinin sistemi aktif olarak kullandığı görülmektedir. Bu veri neredeyse herkesin sisteme girdiğini göstermektedir. Ancak süreklilik arz edip etmediği kesin olarak bilinmemektedir. Buna dayanarak öğrencilerin bu soruya kendilerini düşünerek değil de diğer öğrencilerin genel halini düşünerek cevap verdiği söylenebilir. Yine anketimizin demografik bilgilerine bakıldığında çok az oranda interneti olmayan kişi olduğu görülmektedir. Ancak bu veri de herkesin sürekli şekilde kesin olarak erişim sağladığı anlamı vermemektedir.

5. faktörde uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitimin kıyaslaması yapılmaktadır. İlk sorusu yüz yüze eğitimin öneminin bu süreçte anlaşılması üzerinedir ve öğrenciler yüksek eğilimle bu süreçte yüz yüze eğitimin önemini anladıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifade sürecin zorluğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Aynı zamanda öğrenciler uzaktan eğitimde derslere çalışmakta zorlandıklarını söylemişlerdir. Bu da uzaktan eğitimin acil ve hazırlıksız olmasının sonucu olabilir çünkü yüz yüze okumayı tercih eden ve buna yönelik eğitim veren okulda okuyan öğrenciler, zorunlu

⁹⁹ Abdullah Adıgüzel, "Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim ve Öğrenci Başarısını Değerlendirmeye Yönelik Öğretmen Görüşleri", *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (2020).

¹⁰⁰ Fatih Balaman – Sevil Tiryaki, "Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2021).

¹⁰¹ Meltem Kürtüncü - Aylin Kurt, "Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/5 (Mayıs 2020).

olarak katıldıkları bu eğitimi benimsememiş ve çalışmakta zorlanmış olabilirler. Bununla birlikte öğrenciler yüz yüze eğitimde daha başarılı olacaklarını düşünmektedirler. Bunu, aldıkları sınav sonuçlarına mı yoksa uzaktan eğitimdeki yaşadıkları zorluklara mı dayanarak söylediler bu kesin olarak bilinmemektedir.

Genç¹⁰² yaptığı çalışmada Pandemi sürecinin genel anlamda öğrencilerin hayatlarının değiştirdiğini ve uzaktan eğitim sürecinin verimsiz geçtiğini ifade ederek, okulda gerçekleştirilen yüz yüze eğitimin önemini daha iyi anladıklarını ifade etmiştir.

Kaya'nın¹⁰³ çalışmasında öğretmenlerin, öğrenci katılımında azlık, ilgisizlik, dönüt alınamaması, ders içi etkileşimin olmaması, bağlantıda sorun, ders sürelerinin kısalığı gibi hususlarda sorun yaşadıkları ve bu yüzden yüz yüze eğitimi istedikleri belirtilmiştir. Bu bulgu bizim araştırmamızı destekler niteliktedir.

3.4 Tutum Ölçek ve Boyutların Bazı Değişkenlerle Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

3.4.1 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.4. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	n	$\bar{X} \pm Ss$	t	p
Tutum Ölçeği Toplam	Kadın	317	3,3±0,47	1,32	0,19
	Erkek	123	3,22±0,55		
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	Kadın	317	3,13±0,8	0,18	0,86
	Erkek	123	3,11±0,95		
Öğretim üyelerine yönelik tutum	Kadın	317	3,71±0,77	1,17	0,24
	Erkek	123	3,6±0,93		
Online Sınavlara Yönelik Tutum	Kadın	317	2,99±0,5	-1,14	0,26
	Erkek	123	3,05±0,48		
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	Kadın	317	3,13±0,72	-2,30	0,02*
	Erkek	123	3,32±0,86		
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	Kadın	317	3,83±1,01	4,95	0,01*
	Erkek	123	3,24±1,18		

*P<0,05

t=Independent sample t-testi

¹⁰² Muhammet Fatih Genç, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, *Journal of Turkish Studies* 15/4 (Ocak 2020).

¹⁰³ Cansu Kaya, *Kent ve Kırsaldaki Ortaokul Öğrencileri ve Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadıkları Sorunların Karşılaştırılması* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

Tablo 3.4'e göre öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=1,32$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyet puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=0,18$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=1,17$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-1,14$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=-2,30$ $p<0,05$). Ortalamalara bakıldığında erkeklerin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları ($3,32\pm0,86$), Kadınların puanlarına ($3,13\pm0,72$) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=4,95$ $p<0,05$). Ortalamalara bakıldığında kadınların Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları ($3,83\pm1,01$), erkeklerin puanlarına ($3,24\pm1,18$) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Çalışmamızda alınan puanlardan yola çıkılarak elde edilen bulgulara göre, ölçeğin genel puanlarında uzaktan eğitime yönelik görüşler ile cinsiyetler arası anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun dışında alt faktörler ayrı ayrı ele alındığında, ölçeğin faktörlerinden ikisinde anlamlı şekilde fark olduğu görülmektedir. Bu farkların çıktığı yerler iletişim ve erişimi ölçen ve yüz yüze ile uzaktan eğitimin kıyaslamasını içeren faktörlerdir.

Uzaktan eğitimde iletişim ve erişimi ölçen faktörde erkeklerin tutumu, kadınlara nazaran anlamlı olarak büyük çıkmıştır. Yüzyüze eğitim ile uzaktan eğitiminin kıyaslandığı son faktörde ise erkek katılımcılar, kadın katılımcılara nazaran uzaktan eğitimin olmasını isteyip, yüz yüze eğitime daha negatif yaklaşmaktadırlar.

Literatüre bakıldığında uzaktan eğitime yönelik öğrencilerin bakış açısıyla ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir.

Çiftçi¹⁰⁴ ve arkadaşları yaptıkları ve örnekleminin Gazi Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu olduğu meta analiz çalışmasında uzaktan eğitim

¹⁰⁴ Çiftçi, vd., "Attitudes of Distance Education Students Towards Web Base Learning-A Case Study".

öğrencilerinin tutumlarında cinsiyetin uzaktan eğitime dair bir etki etmediğini saptamışlardır.

İstanbul Aydın Üniversitesi'nde Kırılı ve Alıcı'nın¹⁰⁵ yapmış olduğu 338 katılımcıyı içeren çalışmada da çalışmamıza benzer olarak katılımcılardaki cinsiyet faktörünün uzaktan eğitim ile ilişkisinde anlamlı bir fark çıkarmadığı tespit edilmiştir.

Bircan¹⁰⁶ ve arkadaşlarının Cumhuriyet Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi (UZEM) üzerinden yaptıkları ve (UZEM) bünyesinde bulunan 3413 fakülte öğrencisinin görüşlerinin alındığı çalışmada da çalışmamızın genel bulgusunu destekler şekilde cinsiyetin uzaktan eğitime yönelik görüşlere etkili olmadığı saptanmıştır.

2020 yılında Georgia Eyalet Üniversitesi'nin Covid-19 nedeniyle uzaktan eğitime geçmesi üzerine 769 Halk Sağlığı Okulunda okuyan öğrenciler ile yapılan bir çalışmada da yine cinsiyetin uzaktan eğitime yönelik görüşlerde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Yapılan bu analizler pandemi döneminde uygulanan uzaktan eğitimin cinsiyet ayrımı olmadan öğrenciler üzerinde ortak bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmamıza yardımcı olmaktadır.

Literatüre bakıldığında yapılmış çoğu çalışma ve bizim çalışmamız genel çerçeve olarak cinsiyet değişkeninin uzaktan eğitime yönelik farklılık oluşturmadığını ortaya koymuş olsa da çalışmamızdaki iki faktördeki cevaplara göre uzaktan eğitimin erkekler tarafından daha fazla olumlandığı ve kadınlara kıyasla, uzaktan eğitimi tercih ettikleri görülmüştür. Bu bulgumuzu destekler nitelikte Buluk ve Eşitti'nin¹⁰⁸ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde yaptıkları bir çalışmada erkek öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik memnuniyetlerinin, kız öğrencilere göre daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca, erkek öğrencilerin, kız öğrencilere kıyasla uzaktan eğitim derslerini daha fazla etkili buldukları da tespit edilmiştir.

¹⁰⁵ Fatma Nur Kırılı - Bülent Alıcı, “Üniveriste Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algısına İlişkin Görüşleri”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 8/30 (2016).

¹⁰⁶ Hüdaverdi Bircan vd., “Cumhuriyet Üniversitesinde Öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Sunulan Derslere Yönelik Bakış Açısı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/12 (2018).

¹⁰⁷ Elizabeth Armstrong-Mensah vd., “Covid-19 and Distance Education: Implications for Georgia State University School of Public Health Students”, *Frontiers in Public Health* 8 (Eylül 2020).

¹⁰⁸ Buket Buluk - Bekir Eşitti, “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi”, *Journal of Awareness* 5/3 (2020).

3.4.2 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Yaşa Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.5. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Yaşa Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Yaş	n	$\bar{X} \pm Ss$	t	p
Tutum Ölçeği Toplam	20-24	421	3,27±0,5	-0,57	0,57
	25-+	19	3,34±0,45		
Üniversitenin İmkânlarından Memnuniyet	20-24	421	3,1±0,85	-2,01	0,04*
	25-+	19	3,5±0,71		
Öğretim üyelerine yönelik tutum	20-24	421	3,68±0,82	0,25	0,80
	25-+	19	3,63±0,85		
Online Sınavlara Yönelik Tutum	20-24	421	3,01±0,49	0,64	0,52
	25-+	19	2,93±0,53		
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	20-24	421	3,17±0,77	-0,86	0,39
	25-+	19	3,33±0,6		
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	20-24	421	3,68±1,09	1,43	0,15
	25-+	19	3,32±1,02		

*P<0,05

t=Independent sample t-testi

Tablo 3.5'e göre öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,57$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkânlardan Memnuniyet puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=-2,01$ $p<0,05$). Ortalamalara bakıldığında yaşı 25 ve üstü olanların Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkânlardan Memnuniyet puanları ($3,5\pm0,71$), yaşı 20-24 arasında olanların puanlarına ($3,1\pm0,85$) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=0,25$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=0,64$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,86$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=1,43$ $p>0,05$).

Çalışmamızdaki bulgulara göre öğrencilerin yaşı, tutum ölçeğinin genel puanlarına anlamlı bir fark katmamıştır. Sadece ikinci faktörde yaş büyüdükçe üniversitenin imkanlarından memnun oldukları görülmüştür. Bunun sebebinin 25 yaş altı ve üstü bireylerin teknolojiye ve teknolojik imkanlara olan bakışı ve beklentisinin farklı olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca teknolojik doyumun da bunda belirleyici bir rolü olduğu düşünülebilir. Çalışmamızın genel çerçevesine paralel olarak Orçanlı ve Bekmezci¹⁰⁹ üniversite öğrencilerinin Covid-19 döneminde yürütülen uzaktan eğitime yönelik algıları üzerine araştırma yapmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim algılarının, cinsiyet, öğrenimine devam ettiği bölüm, yaş gibi demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ve genel olarak olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3.4.3 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğretim Şekillerine Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.6. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğretim Şekillerine Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Öğretim	n	$\bar{X} \pm Ss$	t	p
Tutum Ölçeği Toplam	1.Öğretim	198	3,27±0,48	-0,29	0,77
	2.Öğretim	242	3,28±0,51		
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	1.Öğretim	198	3,09±0,83	-0,63	0,53
	2.Öğretim	242	3,14±0,86		
Öğretim üyelerine yönelik tutum	1.Öğretim	198	3,62±0,79	-1,35	0,18
	2.Öğretim	242	3,73±0,85		
Online Sınavlara Yönelik Tutum	1.Öğretim	198	2,96±0,53	-1,57	0,12
	2.Öğretim	242	3,04±0,47		
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	1.Öğretim	198	3,18±0,7	-0,02	0,99
	2.Öğretim	242	3,18±0,81		
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	1.Öğretim	198	3,77±1,05	1,74	0,08
	2.Öğretim	242	3,58±1,13		

* $P<0,05$

t=Independent sample t-testi

¹⁰⁹ Kenan Orçanlı - Mustafa Bekmezci, “Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitim Algisinin Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 6/2 (2020).

Tablo 3.6'ya göre:

Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları öğrencilerin öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,29$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyeti ölçeğin puanları, katılımcıların halihazırdaki öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t = -0,63$ $p > 0,05$)

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-1,35$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-1,57$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,02$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin öğretim şekline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=1,74$ $p>0,05$).

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında katılımcıların öğretim şeklinin herhangi bir değeri değiştirdiğine dair çalışmalar bulunmadığından dolayı, okuldaki 1. ve 2. Öğretim şeklinde, gece veya gündüz gerçekleşen eğitimin saatlerine uyum sağlamış öğrencilere yapılan uzaktan eğitimde, halihazırda alıştıkları ders saatlerinin değişmesi bir sorun haline gelmiş midir? Yüz yüze eğitimdeki öğretim şekli alışkanlıklarının uzaktan eğitime bir etkisi olabilir mi? Sorularının sorulması gerekliliği düşünülmüştür.

Yukarıdaki bu sorulardan yola çıkılarak ve çalışmamızın demografik bilgileri kısmına öğrencilerin öğretim şekilleriyle ilgili bir soru eklenmiştir. Ancak yapılan çalışmanın ve analizin sonucunda görülmüştür ki uzaktan eğitimde ders saatlerinin sabah veya akşam olması uzaktan eğitim alan öğrencileri pek fazla etkilememiştir. Buradan hareketle, öğrencilerin değişen ders saatlerine uyum konusunda herhangi bir sorun yaşamadığı sonucuna ulaşılabilir.

3.4.4 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının İnternet Erişim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.7. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının İnternet Erişim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	İnternet erişim	n	$\bar{X} \pm Ss$	t	p
Tutum Ölçeği Toplam	Var	407	3,31±0,48	5,26	0,01*
	Yok	33	2,85±0,43		
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	Var	407	3,18±0,82	5,07	0,01*
	Yok	33	2,42±0,79		
Öğretim üyelerine yönelik tutum	Var	407	3,72±0,81	4,11	0,01*
	Yok	33	3,12±0,74		
Online Sınavlara Yönelik Tutum	Var	407	3±0,5	-0,11	0,91
	Yok	33	3,02±0,51		
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	Var	407	3,23±0,74	5,23	0,01*
	Yok	33	2,53±0,72		
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	Var	407	3,66±1,08	-0,17	0,87
	Yok	33	3,7±1,3		

*P<0,05

t=Independent sample t-testi

Tablo 3.7'ye göre:

Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (t=5,26 p<0,05). Ortalamalara bakıldığında internet erişimi olanların tutum ölçek puanları (3,31±0,48), erişimi olmayanların puanlarına (2,85±0,43) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkânlardan Memnuniyet puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir (t=5,07 p<0,05)

Ortalamalara bakıldığında internet erişimi olanların Üniversitenin Sunduğu İmkânlardan Memnuniyet puanları (3,18±0,82), internet erişimi olmayanların puanlarına (2,42±0,79) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=4,11$ $p<0,05$).

Ortalamalara bakıldığında internet erişimi olanların Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları ($3,72\pm0,81$), erişimi olmayanların puanlarına ($3,12\pm0,74$) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,11$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=5,23$ $p<0,05$).

Ortalamalara bakıldığında internet erişimi olanların Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları ($3,23\pm0,74$), erişimi olmayanların puanlarına ($2,53\pm0,72$) göre anlamlı şekilde büyüktür.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları internet erişim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t=-0,17$ $p>0,05$).

Çalışmamızda tutum ölçeğinin genelinde ve ölçek içindeki faktörler arasındaki farkı ortaya koyan demografik bilgilerden birisinin internete erişim durumu olduğu görülmüştür.

Çünkü uzaktan eğitimin yapılabilmesi için olmazsa olmalardan birisi paydaşları birbirine bağlayacak sorunsuz ve stabil bir internet alt yapısıdır.

Bundan dolayı internete erişimi olmayan veya kısıtlı olan öğrencilerin, süreçten kopmaları ve doğal olarak uzaktan eğitim sürecine mesafeli yaklaşmaları beklenir.

Yapılan çalışmalara bakıldığında, Çelik¹¹⁰ öğrencilerin ekonomik durumlarının internete giriş saatleri üzerinde etkileri olduğunu ve elde edilen gelire bağlı olarak, gelir düzeyinin arttıkça internetin kullanım süresinin de arttığı belirlemiştir.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) hazırlamış olduğu 2021 Eğitime Bakış Raporunda belirtildiğine göre ailelerin sosyoekonomik durumlarının öğrencilerin eğitim hayatındaki başarısına etki ettiği ifade edilmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Birol Çelik, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Aile Yapılarının E-Öğrenmeye Yansımaları* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

¹¹¹ Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD), *Education at a Glance 2021*. (Paris: OECD Publishing, 2021).

Karagöz ve arkadaşlarının¹¹² yaptığı çalışmada da Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki öğrenciler internet erişiminde problem yaşamadıklarında, uzaktan eğitime daha sık katıldıklarını söylemiştir. Buna bağlı olarak internet erişiminde herhangi problem olmayan öğrencilerin uzaktan eğitime olan yatkınlıkları ve uzaktan eğitimde etkinliğinin daha yüksek olduğu dile getirilmiştir.

Konuyla ilgili olarak Yurtbakan ve Akyıldız'ın¹¹³ araştırmasında maliyetlerin yüksekliği ve erişimin pahalı olmasından dolayı internetin yok ya da yetersiz olmasının öğrencilerin derslere katılımını olumsuz etkilediğini ifade edilmiştir.

Kaya,¹¹⁴ gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında kırsalda eğitim öğretim gören öğrencilerin %68'nin ve şehir merkezindeki öğrencilerin %14'ünün internet ve cihazlarının olmadığını ve bundan dolayı canlı derslere katılamadıklarını belirtmiştir.

Yaptığımız anket çalışmasındaki alt faktörler tek tek incelendiğinde, internet erişimi olmayan öğrencilerin iki faktör hariç diğerlerinden memnun olmadığı görülmüştür.

Bu iki faktörden birisi online sınavlardır. Online sınavlar hakkında internet erişimi olan ile olmayan öğrenciler benzer cevaplar vermişlerdir. Çıkan bu benzerliği, internet erişimine sahip olmayan öğrenci yapılan derslere katılamasa da öğrencinin bir şekilde sınavlara girmek zorunda olduğu için bir fikir sahibi edinmiş olabilir şeklinde yorumlayabiliriz. Ayrıca faktörü içeren sorulara bakıldığında, online sınavların gerçek başarıyı ölçüp ölçemeyeceği ve haksızlık olduğuna dair ifadeler içerdiği için internet bağlantısı olan öğrencilerle paralellik göstermiş olabilir.

Diğer bir faktörde ise öğrencilerin yüz yüze eğitimi isteyip istemedikleri ölçülmektedir. Bunda da yüz yüze eğitimi istemeye yönelik interneti olan diğer öğrencilerin cevaplarına paralel cevapların çıkması, onlarla aynı fikirde olduklarına işaret etmektedir.

Aslında bu iki bulgu ister gerekli internet altyapısı olsun ister olmasın BAİBÜ İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin, online sınavlara ve uzaktan eğitime dair bakışlarının olumsuzluğuna dair çok önemli bir veri ortaya koymaktadır.

¹¹² Naim Karagöz vd., “Bir Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Pandemide Uzaktan Eğitim ile İlgili Davranışları ve Sorunları Pandemi Sürecinde Tıp Eğitimi”, *The Journal of Turkish Family Physician* 11/4 (Aralık 2020).

¹¹³ Ergün Yurtbakan - Salih Akyıldız, “Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencileri ve ebeveynlerin Covid-19 izolasyon döneminde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri”, *Journal of Turkish Studies* 15/6 (2020).

¹¹⁴ Kaya, Kent ve Kırsaldaki Ortaokul Öğrencileri ve Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadıkları Sorunların Karşılaştırılması.

3.4.5 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Sınıf Durumuna Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.8. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Sınıf Durumuna Göre Karşılaştırılması

Dğişiknlr	Sınıf	n	$\bar{X} \pm Ss$	Vr.K	K.T	Sd	K.O	F	p	Fark
Tutum Ölçeği Toplam	1	138	3,31±0,5	G.A	0,68	3	0,23	0,92	0,43	
	2	142	3,29±0,49	G.İ	106,18	436	0,24			
	3	93	3,2±0,48	Top	106,86	439				
	4	67	3,28±0,48							
Üniversitenin İmkânlarından Memnuniyet	1	138	3,05±0,78	G.A	5,57	3	1,86	2,64	0,049*	-
	2	142	3,23±0,88	G.İ	307,15	436	0,70			
	3	93	2,97±0,83	Top	312,71	439				
	4	67	3,25±0,89							
Öğretim üyelerine yönelik tutum	1	138	3,79±0,87	G.A	7,20	3	2,40	3,61	0,01*	1-3
	2	142	3,74±0,83	G.İ	289,97	436	0,67			
	3	93	3,45±0,73	Top	297,17	439				
	4	67	3,63±0,77							
Online Sınavlara Yönelik Tutum	1	138	3,02±0,58	G.A	0,39	3	0,13	0,52	0,67	
	2	142	3±0,49	G.İ	107,72	436	0,25			
	3	93	3,04±0,44	Top	108,11	439				
	4	67	2,95±0,4							
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	1	138	3,19±0,79	G.A	3,53	3	1,18	2,03	0,11	
	2	142	3,26±0,82	G.İ	253,32	436	0,58			
	3	93	3,02±0,67	Top	256,86	439				
	4	67	3,22±0,69							
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	1	138	3,87±1,05	G.A	25,75	3	8,58	7,51	0,01*	1-2 2-3
	2	142	3,38±1,13	G.İ	498,58	436	1,14			
	3	93	3,93±0,95	Top	524,33	439				
	4	67	3,48±1,11							

* $p < 0,05$

Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA)

Tablo 3.8'e göre öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum ölçek puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=0,92$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyet puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=2,64$ $p<0,05$) Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=3,61$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre 1. Sınıf öğrencilerin puanları ($3,79\pm0,87$) 3. Sınıf puanlarına ($3,45\pm0,73$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=0,52$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=2,03$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=7,51$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre 1. Sınıf öğrencilerin puanları ($3,87\pm1,05$) 2. Sınıf puanlarına ($3,38\pm1,13$) göre, 3. sınıf öğrencilerin puanları ($3,93\pm0,95$) 2. sınıf öğrencilerin puanlarına ($3,38\pm1,13$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Çalışmamızın genel puanlamasına bakıldığında sınıf değişkeninde anlamlı bir farklılık görünmemektedir. Ancak alt faktörler incelendiğinde bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızdan elde edilen bulgulara bakıldığında, faktörlerden ikisinde öğrencilerinin sınıflarının tutum düzeyine etki ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi öğretim üyelerine yönelik tutum faktörü, ikincisi ise yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimin kıyaslandığı faktördür.

Farklılıkların sebepleri ne kadar kesin olarak öngörülemese de 1. Sınıfların yüksek puanda olması, okulun hemen başında uzaktan eğitimine geçmesine ve üniversite eğitimine uzaktan başlamasının arada kıyas yapacak kadar bir tecrübesinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimin kıyas edildiği faktörde 2 sınıf öğrencilerinin puanlarının diğer sınıflara göre düşük çıkması uzaktan eğitimi diğerlerine göre daha

fazla istedikleri görülmektedir. Bunun sebebi de kesin olarak bilinmemekle birlikte 2. sınıf müfredatının onları bu yönde etkilediği düşünülebilir.

Yorulmaz ve Söyler,¹¹⁵ katılımcıların sınıf düzeyi ile uzaktan eğitimdeki içeriklere istedikleri anda ve istedikleri yerden erişim imkanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Usluel'in¹¹⁶ yaptığı çalışmada ise üniversite öğrencileri farklı sınıflarda kademelerinde farklı sonuçları ortaya çıkaracak cevaplar vermiştir.

3.4.6 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Dönemindeki İkamet Yerlerine Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.9. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Dönemindeki İkamet Yerlerine Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	İkamet	n	$\bar{X} \pm Ss$	Vr.k	K.T	Sd	K.O	F	p
Tutum Ölçeği Toplam	Şehir	279	3,31±0,49	G.A	0,88	2	0,44	1,81	0,17
	İlçe	105	3,21±0,52	G.İ	105,98	437	0,24		
	Köy	56	3,23±0,47	Top	106,86	439			
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	Şehir	279	3,16±0,86	G.A	1,20	2	0,60	0,84	0,43
	İlçe	105	3,03±0,82	G.İ	311,51	437	0,71		
	Köy	56	3,1±0,82	Top	312,71	439			
Öğretim üyelerine yönelik tutum	Şehir	279	3,73±0,8	G.A	2,66	2	1,33	1,97	0,14
	İlçe	105	3,63±0,87	G.İ	294,52	437	0,67		
	Köy	56	3,5±0,82	Top	297,17	439			
Online Sınavlara Yönelik Tutum	Şehir	279	3,02±0,51	G.A	0,36	2	0,18	0,73	0,48
	İlçe	105	3±0,43	G.İ	107,75	437	0,25		
	Köy	56	2,94±0,55	Top	108,11	439			
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	Şehir	279	3,23±0,75	G.A	3,14	2	1,57	2,70	0,07
	İlçe	105	3,03±0,8	G.İ	253,72	437	0,58		
	Köy	56	3,21±0,77	Top	256,86	439			
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	Şehir	279	3,67±1,12	G.A	0,03	2	0,01	0,01	0,99
	İlçe	105	3,66±1,03	G.İ	524,31	437	1,20		
	Köy	56	3,68±1,06	Top	524,33	439			

* $p < 0,05$

Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA)

¹¹⁵ Yorulmaz - Söyler, “Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim: Sağlık yönetimi öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi”.

¹¹⁶ Yasemin Usluel, “Can ICT Usage Make a Difference on Student Teachers' Information Literacy Selfefficacy”, *Library & Information Science Research* 29 (2007).

Tablo 3.9'a göre öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=1,81$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyet puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=0,84$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=1,97$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=0,73$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=2,70$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin salgın dönemindeki ikamet yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=0,01$ $p>0,05$).

Çalışmamızda ikamet yerinin ölçeğin genel puanında bir farklılık sebebi olmadığı bulunmuştur.

Literatür taraması yaptığımızda da Düşünceli ve arkadaşlarının¹¹⁷ Mardin Artuklu Üniversitesi'nde, 1228 öğrenci ile uzaktan eğitime yönelik yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin ikamet ettikleri yerleşim yeri ve uzaktan eğitim arasında anlamlı bir istatistiksel fark saptanmadığı görülmüştür.

Buna zıt olarak, Karyağdı ve Yolci'nin¹¹⁸ uzaktan eğitime yönelik yaptıkları bir çalışmada ise ikamet edilen yer ile uzaktan eğitim arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ve kırsalda yaşayanların uzaktan eğitimdeki dersleri takip etme sıklığının şehirlerde yaşayanlara göre düşük olduğu bulunmuştur.

Demir¹¹⁹ ise ikamet yerinin verilen cevapları etkilediğini ve bunun sebebinin de altyapısal sorunlar olduğunu söylemiştir.

Bizim çalışmamızda kırsalda yaşayanlar ile şehirde yaşayanların uzaktan eğitime yönelik görüşleri arasında fark bulunmamasına, internet erişiminin giderek

¹¹⁷ Faruk Düşünceli vd., *Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, 2020).

¹¹⁸ Nazan Karyağdı - Melik Yolci, "Covid-19 Pandemi Sürecinde Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesine Yönelik Bir Çalışma: Ağrı İbrahim Çeçen ve Bitlis Eren Üniversitesinde Bir Araştırma", *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2021), 237-257.

¹¹⁹ Muhammed Demir, *Pandemi Döneminde İlahiyat Programı Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime ve Uzaktan Hizmet İçi Eğitime Yönelik Görüşleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

yaygınlaşması ve kırsalda da uzaktan eğitime olanak sağlayacak alt yapının şartlarının her geçen gün iyileşmesi sebep olmuş olabilir. Ayrıca Karyagdı ve Yolci'nin kırsalda yaşayan öğrencilerin uzaktan eğitimi takip sıklıklarını düşük bulmalarında, kırsalda insan iş gücüne daha fazla ihtiyaç duyulması ve kırsalda yapılması gereken işler ile eğitim saatlerinin çakışması sebep olmuş olabilir. Bizim çalışmamızda ise bu farkın ortaya çıkmamasına, gereken insan gücünün her geçen gün azalması veya kırsaldaki işlerin mevsimsel olabilmesi sebep olmuş olabilir.

3.4.7 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Döneminde Eğitimlerini Takip Ettikleri Cihazlara Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.10. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Öğrencilerin Salgın Döneminde Eğitimlerini Takip Ettikleri Cihazlara Göre Karşılaştırılması

Dışknlr	Cihaz	n	$\bar{X} \pm Ss$	Vr.K.	K.T	Sd	K.O	F	p	Frk
Tutum Ölçeği Toplam	Bilgisayar	196	3,36±0,43	G.A	3,81	2	1,91	8,09	0,01*	1-2 1-3
	Tblt	12	2,89±0,28	G.İ	103,05	437	0,24			
	Telefon	232	3,22±0,53	Top	106,86	439				
Ünvrstnin İmknlardan Memnuniyet	Bilgisayar	196	3,23±0,84	G.A	6,49	2	3,25	4,63	0,01*	1-2
	Tablet	12	2,61±0,79	G.İ	306,22	437	0,70			
	Tlfn	232	3,05±0,84	Top	312,71	439				
Öğretim üyelerine yönelik tutum	Bilgisayar	196	3,84±0,75	G.A	11,10	2	5,55	8,48	0,01*	1-2 1-3
	Tablet	12	3,17±0,88	G.İ	286,07	437	0,65			
	Tlfn	232	3,57±0,85	Top	297,17	439				
Online Sınavlara Yönelik Tutum	Bilgisayar	196	3,03±0,5	G.A	0,63	2	0,31	1,28	0,28	
	Tablet	12	3,15±0,57	G.İ	107,48	437	0,25			
	Telefon	232	2,97±0,49	Top	108,11	439				
Uzaktan Eğtmd İletişim ve Erişim	Bilgisayar	196	3,29±0,75	G.A	4,26	2	2,13	3,68	0,03*	1-3
	Tablet	12	3±0,79	G.İ	252,60	437	0,58			
	Tlf	232	3,1±0,77	Top	256,86	439				
Uzaktan Eğt. ve Yz Yze Eğt. Kıyaslama	Bilgisaya r	196	3,64±1,07	G.A	7,68	2	3,84	3,25	0,04*	2-3
	Tablet	12	2,92±1,24	G.İ	516,65	437	1,18			
	Tlfn	232	3,73±1,09	Top	524,33	439				

* $p < 0,05$

Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA)

Tablo 3.10'a göre öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçek puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=8,09$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre bilgisayarla takip eden öğrencilerin puanları ($3,36\pm0,43$) tabletle takip edenlerin puanlarına ($2,89\pm0,28$) ve telefonla takip edenlerin puanları ($3,22\pm0,53$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde Üniversitenin Sunduğu İmkanlardan Memnuniyet puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=4,63$ $p<0,05$) Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre bilgisayarla takip eden öğrencilerin puanları ($3,23\pm0,84$) tabletle takip edenlerin puanlarına ($2,61\pm0,79$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Öğretim üyelerine yönelik tutum puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=8,48$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre bilgisayarla takip eden öğrencilerin puanları ($3,84\pm0,75$) tabletle takip edenlerin puanlarına ($3,17\pm0,88$) ve telefonla takip edenlerin puanları ($3,57\pm0,85$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Online Sınavlara Yönelik Tutum puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($F=1,28$ $p>0,05$).

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=3,68$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre bilgisayarla takip eden öğrencilerin puanları ($3,29\pm0,75$) telefonla takip edenlerin puanlarına ($3,1\pm0,77$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama puanları öğrencilerin Salgın Döneminde eğitimlerini takip ettikleri cihazlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=3,25$ $p<0,05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testine göre telefonla takip eden öğrencilerin puanları ($3,73\pm1,09$) tabletle takip edenlerin puanlarına ($2,92\pm1,24$) göre anlamlı bir şekilde yüksektir.

Yoruma açık ve anlamlı farklılıkları fazla olan ikinci demografik bilgi, öğrencilerin uzaktan eğitimi hangi cihazla takip ettikleridir.

Çalışmamızda öğrencilerin neredeyse dersleri takip etmek için hiç tablet kullanmadıkları, bilgisayar ve telefonu daha sık tercih ettikleri görülmektedir. Bunun sebebini günlük hayatta telefonun daha çok kullanımda olmasına ve bilgisayardan ise derslerin takibinin daha kolay olmasına bağlayabiliriz.

Bulgularımızda bilgisayar kullanan öğrencilerin tutum değerlerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Bunun en büyük sebebinin olarak, uzaktan eğitimin gerçekleştirildiği web tabanlı platformların bilgisayarda daha stabil çalışması olduğu söylenebilir. Ayrıca bilgisayar başına oturmak öğrencileri daha az uyarana maruz bırakmış ve odaklanmalarına yardımcı olmuş olabilir. Çünkü telefon, ders işlenirken aynı zamanda arka planda birçok uygulamanın da çalıştığı ve o uygulamalardan bildirimlerin de gelebildiği bir cihazdır. Bunun yanında iki cihaz arasındaki ekran boyutlarındaki farklar ders işlenişinde ve takibinde farklılıklara yol açmış olabilir. Son olarak da bilgisayar başına oturmanın odaklanmaya ve hazır bulunuşluluğa olumlu manada fayda sağladığı söylenebilir.

Çalışmamıza benzer bir sonuca erişen Yorulmaz ve Söyler¹²⁰ öğrencilerin neredeyse tamamının uzaktan eğitime akıllı telefondan veya bilgisayardan eriştikleri tespit edilmiş, öğrencilerin %28,3'ü cihazlarındaki teknik donanımların yetersizliğini belirtmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin %36,4'ü uzaktan eğitime erişebilmek adına yeterli bir internete sahip olmadığını ifade etmişlerdir.

Başka bir çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki öğrencilerin uzaktan eğitime erişecekleri cihazların eksikliği göze çarpmış ve birçoğunda erişim sağlayabilecekleri radyo, televizyon veya bilgisayara sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte eğitim seviyesi düşük ve fakir ailelerde çocukların bu durumdan daha fazla etkilendiğini ifade edilmiştir.¹²¹

Doğan ve Koçak'ın,¹²² araştırmasında internet eksikliği ve teknolojik ekipman konusunda sıkıntı yaşayan öğrenciler sürece dahil olmadıklarını, söylemişlerdir. Yine çalışma eğitimde fırsat eşitliği olması bakımından bu hususla ilgili gerekli önlemlerin alınması gerektiğini önermişlerdir.

Aytaç¹²³ da bireyin sosyalleşmesinde donanım ve altyapısal sorunların engel teşkil ettiğinden bahsetmiştir.

¹²⁰ Yorulmaz - Söyler. "Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim: Sağlık yönetimi öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi".

¹²¹ Seble Tadasse - Worku Muluye, "The Impact of Covid-19 Pandemic on Education System in Developing Countries: A Review", *Open Journal of Social Sciences* 8/10 (Ekim 2020).

¹²² Soner Doğan - Esmâ Koçak, "EBA Sistemi Bağlamında Uzaktan Eğitim Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme", *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/14 (2020).

¹²³ Tufan Aytaç, "Geleceğin Öğrenme Biçimi: E-Öğrenme", *Bilim ve Aklın Aydınlightında Eğitim* 3/35 (2003).

3.4.8 Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Kendisiyle Birlikte Uzaktan Eğitime Katılan Birey (Öğretmen-Öğrenci) Sayısına Göre Karşılaştırılması

Tablo 3.11. Tutum Ölçek/Boyut Puanlarının Kendisiyle birlikte Uzaktan Eğitime Katılan Birey (Öğretmen-Öğrenci) Sayısına Göre Karşılaştırılması

Değişkenler		n	$\bar{X} \pm Ss$	Vr.K	K.T	Sd	K.O	F	p
Tutum Ölçeği Toplam	1	134	3,32±0,49	G.A	2,15	4	0,54	2,24	0,06
	2	133	3,26±0,5	G.İ	104,71	435	0,24		
	3	107	3,33±0,45	Top	106,86	439			
	4	43	3,09±0,54						
	5+	23	3,19±0,53						
Üniversitenin İmkânlardan Memnuniyet	1	134	3,24±0,87	G.A	5,66	4	1,42	2,01	0,09
	2	133	3,07±0,86	G.İ	307,05	435	0,71		
	3	107	3,15±0,79	Top	312,71	439			
	4	43	2,84±0,82						
	5+	23	3,17±0,76						
Öğretim üyelerine yönelik tutum	1	134	3,76±0,79	G.A	3,89	4	0,97	1,44	0,22
	2	133	3,66±0,88	G.İ	293,28	435	0,67		
	3	107	3,71±0,72	Top	297,17	439			
	4	43	3,42±0,95						
	5+	23	3,62±0,85						
Online Sınavlara Yönelik Tutum	1	134	3,07±0,52	G.A	1,78	4	0,44	1,82	0,12
	2	133	2,92±0,46	G.İ	106,33	435	0,24		
	3	107	3,04±0,5	Top	108,11	439			
	4	43	3,03±0,4						
	5+	23	2,92±0,61						
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	1	134	3,23±0,82	G.A	3,20	4	0,80	1,37	0,24
	2	133	3,22±0,71	G.İ	253,66	435	0,58		
	3	107	3,2±0,68	Top	256,86	439			
	4	43	2,99±0,86						
	5+	23	2,96±0,89						
Uzaktan Eğt. ve Yüz Yüze Eğt. Kıyaslama	1	134	3,51±1,07	G.A	10,75	4	2,69	2,28	0,06
	2	133	3,79±1,13	G.İ	513,58	435	1,18		
	3	107	3,83±1	Top	524,33	439			
	4	43	3,47±1,18						
	5+	23	3,43±1,17						

* $p < 0,05$

Tek yönlü Varyans (Oneway ANOVA)

Tablo 3.11.'e göre öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçek/Boyut puanları kendisiyle birlikte evde uzaktan eğitime katılan sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Ölçek alt boyutlarına bakıldığında 1. faktörde kendisi dahil 4 kişi ile birlikte uzaktan eğitim süreci yaşayanların, üniversitenin imkanlarından memnun olmadıkları görülmüştür. Yine süreci kendisi dahil 4 kişi ile birlikte yaşayanlar, ölçeğin genel puanında olumsuz tutuma sahiptirler. Bu faktör özelinde yorum yapılacak olunursa, bunun rastlantısal olduğunu söylemek gerekebilir, çünkü süreci 3 kişi veya 5 üzeri yaşayan kişilerinde benzer puanlarda olması gerekirdi. Bu yüzden yorumlanması için elde net bir veri oluşmamıştır. En az 2 değişken benzer puanları vermiş olsaydı, bu konu üzerine derinleşip değerlendirme yapma ihtiyacı doğacaktı.

2. faktörde alınan puanlara göre, öğretim üyelerine yönelik tutum bütün değişkenlerde olumludur. Buna binaen süreci tek geçiren öğrencilerde biraz daha yüksek olduğunu söylemek gerekebilir.

3. faktörden elde edilen puanlara göre öğrencilerin süreci birlikte geçirdiği kişi sayısı online sınavlara olan bakışı etkilememektedir. Ölçeğin genelinde olduğu gibi, bu faktör özelinde de online sınavlara olan tutum ortalamanın altında ve negatif yönlü seyretmektedir.

4. faktörde uzaktan eğitim sürecindeki erişim ve iletişim puanları ölçülmüştür. Alınan puanlara göre faktör özelinde, öğrencilerin süreci birlikte geçirdiği kişi sayısı arttıkça erişim puanlarının azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Böyle bir sonuç alınması evdeki altyapısal sorunlara veya kullanılan cihazların paylaşımına bağlı olabilir. Bununla birlikte kalabalık ailelerde çalışacak veya derse katılım sağlanacak alan sorunu olduğu ve bunun da erişim puanlarına doğrudan etki ettiği söylenebilir.

5. faktörde ise genel puanlara benzer bir sonuç ortaya çıkmış ve kişi sayısını ne olursa olsun bütün katılımcıların yüz yüze eğitime dönmek istedikleri görülmüştür.

Çalışmamızdaki gibi süreci paylaşan kişi sayısının sürece olan tutumunu ölçen bir çalışma bulunamasa da yapılmış birkaç araştırmada kardeş sayısının bireyin akademik başarısı üzerinde etkisini ölçen Aslanargun¹²⁴ ve arkadaşlarının bir çalışması görülmektedir. Çalışmada ekonomik durum, anne babanın eğitim durumu, yaptığı meslek, ailenin geliri ve kardeş sayısı gibi değişkenlerin, öğrencinin akademik başarısına etkisi ölçülmüştür. Çalışma sonucunda kardeş

¹²⁴ Engin Aslanargun vd., “Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkileri”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/3 (Temmuz 2016).

sayılarının katılımcıların akademik başarıları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Tural¹²⁵ ise ilgili çalışmasında ailenin toplumsal, kültürel ve ekonomik değişkenlerinin, öğrenci başarısında etkisi olan önemli faktörler olduğunu söylemiştir.

3.5 Ölçek Puanlarının İlişisine Yönelik Korelasyon Analizi

Öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum ölçeği boyutları arasındaki ilişkiye pearson korelasyon katsayısı ile bakılmıştır.

Pearson korelasyon analizi, değişkenlerin bağımlı veya bağımsız olarak dikkate alınmaksızın, aralarındaki ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemek üzere kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Korelasyon kat sayısı (r), -1 ile +1 arasında değişen değerler alır ve bu değerler, ilişkinin yönünü ve kuvvetini gösterir.

Korelasyon katsayısı r olarak temsil edilmektedir ve iki sürekli değişken arasındaki doğrusal ilişkinin kuvveti ve yönü hakkında bilgi vermektedir.¹²⁶

Korelasyon aralıkları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.¹²⁷

Tablo 3.12. Korelasyon Değerlerinin Düzeyleri

Korelasyon	Negatif	Pozitif
Düşük	-0,29 ile -0,10	0,10 ile 0,29
Orta derecede	-0,49 ile -0,30	0,30 ile 0,49
Yüksek	-0,50 ile -1,00	0,50 ile 1,00

¹²⁵ Necla Tural, “Öğrenci Başarısında Etkili Okul Değişkenleri ve Eğitimde Verimlilik”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 35/1 (Mayıs 2002).

¹²⁶ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016).

¹²⁷ Jacob Cohen, *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (New York: Lawrence Erlbaum Associates, 1988).

Tablo 3.13. Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Boyut Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ölçek / Boyut	Uzaktan Eğitim tutum ölçeği	Üniversitenin İmkanlardan Memnuniyet	Öğretim üyelerine tutum	Online Sınavlara Yönelik Tutum	Uzaktan Eğitimde İletişim Erişim
Üniversitenin İmkanlarından Memnuniyet	r 0,84 p 0,01*				
Öğretim üyelerine yönelik tutum	r 0,77 p 0,01*	0,54 0,01*			
Online Sınavlara Yönelik Tutum	r 0,21 p 0,01*	0,06 0,21	0,01 0,89		
Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim	r 0,71 p 0,01*	0,60 0,01	0,56 0,01*	0,03 0,47	
Uzaktan ve Yze Kısıtlama	r 0,25 p 0,01*	-0,05 0,30	0,06 0,15	-0,04 0,33	-0,20 0,01*

$p < 0,01$

$r =$ Pearson korelasyon

Tablo 3.13'e göre Uzaktan Eğitim tutum ölçeği ile ölçeğin Üniversitenin İmkanlarından Memnuniyet alt boyut puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,84$, $p < 0,05$)

Bu sonuca göre üniversitenin uzaktan eğitime yönelik sunduğu imkanların uzaktan eğitime olan genel tutumu yüksek düzeyde etkilemektedir.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeği ile ölçeğin Öğretim üyelerine yönelik tutum alt boyut puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,77$, $p < 0,05$)

Yine aynı şekilde öğretim üyelerine olan genel tutum, uzaktan eğitime olan tutumu yüksek oranda etkilemiştir.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeği ile ölçeğin Online Sınavlara Yönelik Tutum alt boyut puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,21$, $p < 0,05$)

Online sınavlara yönelik tutum, ölçeğin genel puanını ve uzaktan eğitime olan tutumu düşük düzeyde etkilemiştir. Buradan hareketle ve yukarıdaki ayrıntılı yorumlara dayanarak uzaktan eğitimde online sınavların yeri ve verimliliği tartışılmalıdır.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeği ile ölçeğin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim alt boyut puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,71$, $p < 0,05$)

Bu analizden de iletişim ve erişimde olan olumlu tutumun, uzaktan eğitime olan tutumu olumlu etkilediği söylenebilir.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeği ile ölçeğin Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama alt boyut puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,25, p<0,05$)

Bu analizden yola çıkarak uzaktan eğitime olan genel tutumun, yüz yüze eğitim ile kıyasında çok fazla etkileşim olmadığı söylenebilir. Bu da ölçeğin genel puanında nötrlük olması ile örtüşmektedir.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeğin Üniversitenin İmkanlardan Memnuniyet alt boyut puanları ile Öğretim üyelerine yönelik tutum alt boyut puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,54, p<0,05$)

Uzaktan Eğitim tutum ölçeğin, öğretim üyelerine yönelik tutum alt boyut puanları ile Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim alt boyut puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,56, p<0,05$)

Bu iki yorumdan hareketle üniversitenin imkanlarından memnuniyet, öğretim üyelerinden memnuniyet ve süreçteki iletişim-erişimden de memnuniyet oranları üçlü olarak birbirini etkilemektedir.

Uzaktan Eğitim tutum ölçeğinin Uzaktan Eğitimde İletişim ve Erişim alt boyut puanları ile Uzaktan Eğitim ve Yüz Yüze Eğitim Kıyaslama alt boyut puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişki vardır. ($r: 0,520, p<0,05$)

Bu analizden ise detaylı analizdeki gibi bir sonuç çıkmaktadır. Yani uzaktan eğitimde iletişim ve erişim ne kadar sıkıntısız olsa da öğrenciler yüz yüze eğitimi tercih etmektedirler.

Sonuç

Gelişen teknoloji, günümüzde birçok yeniliği de beraberinde getirmektedir. Bunun yanında teknoloji acil durumlarda ise bazen kurtarıcı rolü üstlenmektedir. Son günlerde gündemimizde olan ve bazı acil önlemler alınmasını gerektiren Covid-19 salgını da teknolojinin sunduğu bir olanak olan Uzaktan Eğitim Sürecini bizlere yaşatmıştır. Az bir zamanda ancak yoğun olarak geçirdiğimiz bu sürecin, bizlere büyük bir bilgi birikimi ve tecrübe kazandıracağı gözle görülür bir gerçektir.

Çalışmamızda ise bizler bu süreci ve süreç içerisinde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetlerini yüksek din eğitiminde bir paydaş olan ilahiyat öğrencileri perspektifinden incelemeye çalıştık, konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendi, saha analizleri ve literatür taraması yapıldı, problem ortaya kondu, hipotezler oluşturuldu ve alt problemler belirlendi, evren ve örneklemin tespit edilmesinin ardından anket çalışması uygulandı, elde edilen verilerin analizi gerçekleştirildi ve birtakım bulgulara ulaşıldı, elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde yorumlandı, hipotezler test edildi ve bazı önerilerde bulunuldu.

Elde edilen sonuçlara göre:

Çalışmaya katılan BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden 317 kişisi (%72) kadın, 123 kişisi (%28) erkek, 138 (%31,4) 1.sınıf, 142 (%32,3) 2.sınıf, 93 (%21,1) 3.sınıf, 67 (%15,2) 4.sınıf, 421 kişinin (%95,7) yaşı 20-24 aralığında, 19 kişi (%4,3) ise 25 ve üstü yaşta, 198 (%45) öğrenci 1.öğretimde, 242 (%55) 2.öğretimde, 274 (%63,4) kişi salgın sürecinde şehir merkezinde, 105 (%23,9) kişi ilçe merkezinde, 56 kişi (%12,7) köyde ikamet etmiş, 407 kişinin (%92,5) salgın sürecinde internet erişimi var, 33 kişinin (%7,5) ise yok, 196 (%44,5) kişi salgın sürecinde eğitimlerini bilgisayarla, 12 kişi (%2,7) tabletle, 232 kişi (%52,7) ise telefonla takip etti, son olarak katılımcılardan 134'ü (% 30,5) bir kişi ,133 'ü (% 30,2) iki kişi, 107 (% 24,3) üç kişi, 43'ü (% 9,8) dört kişi ve 23 'ü (% 5,2) beş veya daha fazla kişi ile salgın sürecinde birlikte uzaktan eğitim sürecini yaşamıştır.

Demografik özelliklerden bazıları uzaktan eğitime yönelik tutumlarda farklılıklara yol açmaktadır. Tutumlardaki değişikliğe yol açan ve açmayan demografik özellikler aşağıdaki gibidir:

- Yaş değişkeni, Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı genel tutumu etkilememiştir.
- Cinsiyet değişkeni Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilememiştir.
- Öğretim şekli Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilememiştir.
- Sınıf değişkeni Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilememiştir.
- İnternet erişim durumu Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilemiştir.
- İkamet yerleri Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilemiştir.
- Uzaktan eğitimde kullanılan teknolojik cihaz Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilemiştir.
- Uzaktan eğitimin aynı ortamda birlikte yapıldığı kişi sayısı Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu etkilememiştir.

Yukarıdaki verilen Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine karşı tutumu genel hatlarıyla değerlendirmiş olup değişkenlerin etkileri ayrıntılı olarak çalışmamızda verilmiştir.

- BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri Covid-19 salgın döneminde üniversitenin uzaktan eğitim sürecini genel olarak iyi idare ettiğini,

altyapısal sorunlar ve birkaç teknik aksaklık olsa da süreç içinde ellerinden geleni yaptığını düşünerek olumlu bir tutum sergilemişlerdir.

- BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri Covid-19 salgın döneminde öğretim üyelerinin hazırlıklı olduğunu, gerekli materyalleri kullandıklarını, çözüm odaklı olduklarını ve süreç içinde ellerinden geleni yaptıklarını düşünmekte ve öğretim üyelerine yönelik olumlu bir tutum sergilemektedirler.
- BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri Covid-19 salgın döneminde gerçekleşen online sınavlara karşı, haksızlık olduğu, gereksiz olduğu, gerçek başarıyı ölçmediği gibi nedenlerle çekimser yaklaşmaktadırlar.
- BAİBÜ İlahiyat Fakültesi öğrencileri Covid-19 salgın döneminde gerçekleşen uzaktan eğitim faaliyetleri sonucunda, uzaktan eğitim ile kıyas edildiğinde derslerde daha başarılı olacakları ve çalışmakta zorlandıklarını dile getirerek yüz yüze eğitimi tercih etmektedirler.

Yukarıda verilen alt problemlerin değerlendirilmesine binaen, çalışmanın başında yer alan hipotezler şu şekilde sonuçlanmıştır.

Hipotez 1: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kişisel (demografik) özelliklerinin, faktörlerle ilgili memnuniyet düzeylerine etkisi vardır.

Demografik özelliklerden bazıları uzaktan eğitime yönelik tutumlarda farklılıklara yol açmaktadır. Bu veri ışığında hipotez 1'in doğrulandığı görülmektedir.

Hipotez 2: İlahiyat Fakültesi öğrencileri, uzaktan eğitimde üniversitenin sunduğu imkanlardan memnun kalmışlardır.

Öğrenciler üniversitenin uzaktan eğitim sürecini genel olarak iyi idare ettiğini, altyapısal sorunlar ve birkaç teknik aksaklık olsa da süreç içinde ellerinden geleni yaptığını düşünerek olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Bu veri ışığında hipotez 2' nin doğrulandığı görülmüştür.

Hipotez 3: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitimde öğretim üyelerine yönelik tutumları olumlu düzeydedir.

Öğrenciler Covid-19 salgın döneminde öğretim üyelerinin hazırlıklı olduğunu, gerekli materyalleri kullandıklarını, çözüm odaklı olduklarını ve süreç içinde ellerinden geleni yaptıklarını düşünmekte ve öğretim üyelerine yönelik olumlu bir tutum sergilemektedirler. Bu veri ışığında hipotez 3 'ün doğrulandığı görülmüştür.

Hipotez 4: İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin online sınavlara yönelik tutumları olumsuz düzeydedir.

Öğrenciler Covid-19 salgın döneminde gerçekleşen online sınavlar hakkında, haksızlık olduğu, gereksiz olduğu, gerçek başarıyı ölçmediği gibi nedenlerle

olumsuz düşünmekte, buna rağmen sınavların online olarak devam etmesini istemektedirler, bu da toplam puanı olumsuzdan çekimsere (Nötr) yaklaştırmaktadır. Sonuç olarak öğrencilerin toplam puanı çekimsere (Nötr) olduğu için hipotez 4' ün doğrulanmadığı söylenebilir.

Hipotez 5: İlahiyat Fakültesi öğrencileri uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim kıyaslaması yapıldığında, ikisinin birden uygulandığı karma bir eğitim istemektedirler.

Öğrenciler Covid-19 salgını döneminde gerçekleşen uzaktan eğitim faaliyetleri sonucunda, uzaktan eğitim ile kıyas edildiğinde derslerde daha başarılı olacakları ve çalışmakta zorlandıklarını dile getirerek yüz yüze eğitimi tercih etmektedirler. Bu veri ışığında hipotez 5'in doğrulanmadığı görülmektedir.

Bu kısımda uzaktan eğitimin nasıl daha iyi hale getirilebileceğine yönelik edindiğimiz tecrübeye binaen aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Pandemi alınan karantina tedbirleri nedeniyle eğitime hazırlıksız ve hızlı bir şekilde geçilmesi tüm paydaşlarda panik oluşturmuş olabilir. Bu hususta uzaktan eğitim süreci hakkında öğrenciler ve öğretim elemanları uzaktan eğitim metotları hakkında daha fazla bilgilendirilmelidir.
- Uzaktan eğitim sisteminde, uygulamalı eğitimler biraz arka planda kalmaktadır ve buna yönelik uygulamalı eğitim verilen alanlar adına yeni modeller geliştirilmelidir.
- İlahiyat öğrencilerine yönelik din eğitimi bağlamında uygulama içerikli ders video havuzları ve ölçme araçları geliştirilip asenkron eğitime entegre edilmelidir.
- Yine İlahiyat öğrencilerine yönelik uzaktan eğitimi destekleyecek web tabanlı uygulamaları veya programlar geliştirilmelidir.
- Web tabanlı olarak verilen uzaktan eğitimde sayfanın tasarımına, yazıların seçimine ve sayfanın işlevselliğine dikkat edilmelidir.
- Uzaktan eğitimle gerçekleştirilen dersler, paydaşlar arasında iletişim ve etkileşimin yüksek olmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Uzaktan eğitimle verilecek dersler; olanaklar dahilinde, bilgisayar programcısı, eğitim teknolojisi uzmanı, tasarımcı ve dersin uzmanı öğretim elemanlarından oluşan uzman bir ekiple hazırlanmalıdır.
- Ders içeriği ve ders materyalleri; öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini izleme, hatalarını görüp düzeltebilmesine olanak sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Ders içeriği öğrencilerin istek ve beklentilerini karşılayabilmeli, para ve zamandan tasarruf sağlayacak uygulamalar geliştirilmelidir.

- Öğrencilerin iyi bir bilgisayar okur-yazarı olması önceden sağlanmalıdır ve öğrenciler teknolojiyi yeterince kullanabilmelidirler.
- Öğrenciler ihtiyaç duyulan bilgilere internet üzerinden kolayca ulaşabilme, araştırma alışkanlığı kazandırma konularında cesaretlendirilmeli ve yönlendirilmelidir.
- Uzaktan eğitimde disiplin ve motivasyon sorunlarını gidermek adına, aileler bu sürece dahil edilebilir ve çocuklarının kontrolleri noktasında bilinçlendirilebilir.
- İnternet tabanlı öğretim yöntemiyle verilen derslere öğrencinin gereken önem ve disiplini vermesi mutlaka sağlanmalıdır. Haftada belli bir saat süreyle siteye girmeyen, dersleri takip etmeyen öğrenci banlanabilir ve bu durum öğretim elemanına sistem tarafından gönderilecek otomatik bir mesajla anında bildirilmesinin sağlanması faydalı olacaktır.
- Uzaktan eğitim araçları İlahiyat eğitime ve din eğitime uygun olarak geliştirilmeli ve uzaktan eğitimlerde yaşanabilecek aksaklıklar giderilmelidir.
- Özellikle online sınavlarda öğrencileri adil ve eşit bir şekilde değerlendirebilecek ölçme değerlendirme sistemleri geliştirilmeli ve acilen uygulamaya geçilmelidir.
- Uzaktan sınavların uygulanış biçiminde değişikliğe gidilmelidir.
- Tüm öğrencilerin eşit ve adil bir şekilde uzaktan eğitim faaliyetlerine katılabilmesi ve sürece dahil olabilmesi için ülke genelinde teknik donanımlar ve internet alt yapısı iyileştirilmelidir.
- Çalışmamızda ortaya çıkan bulgular pandemi döneminin stres koşulları altında elde edildiği için normal şartlardaki bulgular ile örtüşmeyebilir. Buna binaen bulguların güvenilirliğini ve normal süreçte de benzer sonuçlar verip vermediğini doğrulamak için pandemi bittikten sonra benzer çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.
- Nicel araştırmalar ile kısa sürede oldukça büyük örneklem gruplarıyla çalışmalar ve araştırmalar mümkündür. Bunun yanında nicel çalışmalarda katılımcılara sorulan soruların kapalı uçlu olması kapalı konuya ilişkin ayrıntılı bulgulara ulaşmada sıkıntı çıkarmaktadır. Buna binaen İlahiyat öğrencilerine, uzaktan eğitime ilişkin daha ayrıntılı bulgulara ulaşabilmek adına nitel çalışmalar veya iki çalışmayı da içeren karma çalışmalar yapılabilir.
- Bunun yanında ilahiyat öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının ele alındığı çalışmalar ile diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin görüşlerinin karşılaştırıldığı çalışmalar yürütülebilir. Böylece ilahiyat

programının ve din eğitimi programlarının, genel eğitim sistemi içindeki konumu hakkında kapsamlı bulgulara ulaşılabilir

- İlahiyat öğrencilerinin tutumlarına göre, uzaktan eğitim sürecinde ortaya çıkan eğitici, öğrenci veya sistemden kaynaklı sorunları belirlemek adına çalışmalar yapılabilir. Böylelikle, ortaya çıkan sorunlar belirlenir ve azaltılması adına çözüm önerileri getirilebilir.
- Türkiye’de yakın bir geçmişi olan uzaktan eğitim uygulamaları dünya ülkelerinde uzun yıllardır devam etmektedir. Bu kapsamda uzaktan eğitimde yol kat etmiş olan ülkelerin eğitim sistemleri ile Türkiye’deki sistemlerin karşılaştırıldığı ve değerlendirildiği çalışmalar yapılabilir. Böylelikle Türkiye’de uzaktan eğitimin mevcut sorunları ve eksiklikleri karşılaştırmalı olarak görülür ve uzaktan eğitim sistemi daha işlevsel hale gelebilir.
- Uzaktan eğitimin verimliliğinin ölçülmesi önemli bir husustur. Süreç sonlarında verilen eğitimin etkilerini ölçmek adına birtakım çalışmalarda bulunulabilir. Özellikle derslerin paydaşları ile uzaktan eğitime yönelik görüşler, fark edilen sorunlar ve eksiklikler incelenebilir.
- Öğretmen yetiştirme programlarında veya stajlarda öğretmen olmak isteyen ilahiyat fakültesi öğrencilerine uzaktan eğitim ile din eğitimi vermeye yönelik dersler müfredata eklenebilir. Böylelikle İlahiyat okuyan öğretmen adaylarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam Hatip Lisesi Meslek derslerini uzaktan eğitim ile vermeleri adına pratik yapmaları ya da bu hususta materyal ve etkinlik hazırlamaları sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Abdullah. “Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitim ve Öğrenci Başarısını Değerlendirmeye Yönelik Öğretmen Görüşleri”. *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (2020), 253-271.
- Ağır, Fatma. *Özel Okullarda ve Devlet Okullarında Çalışan İlköğretim Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Karşı Tutumlarının Belirlenmesi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2007.
- Ak, Ayça vd. “Marmara Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Uzaktan Öğretim Sürecinin Değerlendirilmesi”. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)* 2/1 (2018), 73-80.
- Akça, Aydın. *Uzaktan Eğitim Sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Akyürek, Muhammet İbrahim. “Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması”. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2020), 1-9.
- Antalyalı, Ömer Lütfi. *Uzaktan Eğitim Algısı ve Yöneylem Araştırması Dersinin Uzaktan Eğitim ile Verilebilirliği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- AÖL, Milli Eğitim Bakanlığı. “AÖL Tarihçe”. Erişim 20 Haziran 2021. <http://aol.meb.gov.tr/www/okulumuz/icerik/1>
- Armstrong-Mensah, Elizabeth vd. “Covid-19 and Distance Education: Implications for Georgia State University School of Public Health Students”. *Frontiers in Public Health* 8 (Eylül 2020), 1-10.
- Aslan, Özgür. “Öğrenmenin Yeni Yolu E-Öğrenme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2006), 121-131.
- Arslan, Rahim. “Salgın Döneminde Uygulanan Uzaktan Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2021), 369-393
- Ateş, Alev - Altun, Eralp. “Bilgisayar Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28 / 3 (Eylül 2008), 125-145.
- Arar, Atilla. “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi, Uzaktan Eğitim Uygulama Modelleri ve Maliyetleri”. *Birinci Uzaktan Eğitim Sempozyumu 15-16 Kasım, Ankara Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı*. Ankara: 1999.
- Aslanargun, Engin vd. “Sosyo Ekonomik Değişkenlerin Öğrencilerin Akademik Başarısı Üzerine Etkileri”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/3 (Temmuz 2016), 201-234.
- Aydemir, Melike. *Uzaktan Eğitim*. Konya: Eğitim Yayınevi, 1. Basım, 2018.

- Aytaç, Tufan. “Geleceğin Öğrenme Biçimi: E-Öğrenme”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim* 3/35 (2003), 26-28.
- Azizoğlu, Nahide İrem. “Covid-19 Salgını Sürecinde Yayınlanan Uzaktan Eğitim Konulu Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 7. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe’nin Öğretimi Kongresi Özel Sayısı Ö10 (Ekim 2021), 238-250.
- Balaman, Fatih - Tiryaki, Sevil. “Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2021), 52-84.
- Bayraktutan, Talha Alp, *İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programına İlişkin Öğrenci Görüşleri (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bilgin, Elif. *Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Uzaktan Eğitim Üzerine Yapılan Araştırmaların İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bircan, Hüdaverdi vd.. “Cumhuriyet Üniveristesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitimde Sunulan Derslere Yönelik Bakış Açısı”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/12 (2018), 91-100.
- Bozkurt, Aras - Ramesh C., Sharma. “Emergency Remote Teaching in A Time of Global Crisis Due to Coronavirus Pandemic”. *Asian Journal of Distance Education*. 15/1 (Nisan 2020), 1-6.
- Bozkurt, Aras, *Bağlantıcı Kitlese Açık Çevrimiçi Derslerde Etkileşim Örüntüleri ve Öğreten-Öğrenen Rollerinin Belirlenmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Bozkurt, Aras. “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Nisan 2017), 85-124.
- Buluk, Buket - Eşitti, Bekir. “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi”. *Journal of Awarness* 5/3 (2020), 285-298.
- Büyüköztürk, Şener vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 21. Basım, 2016.
- Cabı, Emine - Ersoy, Halil. “Yükseköğretimde Uzaktan Eğitim Uygulamalarının İncelenmesi: Türkiye Örneği”. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 3 (Aralık 2017), 419-429.
- Can, Şule. *Fen Eğitiminde Web Tabanlı Öğretim*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Cao, Wenjun vd. "The Psychological Impact of the COVID-19 Epidemic on College Students in China". *Psychiatry Research* 287 (2020), 1-5.
- Cohen, Jacob. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. New York: Lawrence Erlbaum Associates. 2. Basım: 1988.
- Creswell, John Ward. *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*. Çev. Halil Ekşi. İstanbul: Edam Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Çelik, Birol. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Aile Yapılarının E-Öğrenmeye Yansımaları*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Çiftçi, Serdar vd.. "Attitudes of Distance Education Students Towards Web Base Learning-A Case Study". *2nd World Conference on Educational Sciences (WCES-2010), İstanbul, Türkiye, 4-08 Şubat 2010*. 2/ 2393-2396. İstanbul: 2010.
- Çoban, Serhat. "Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi". *XVII. Türkiye'de İnternet Konferansı*. ed. Mustafa Akgül vd.. 63-69. Eskişehir: Gamze Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Çukadar, Sami - Çelik, Sönmez. "İnternete Dayalı Uzaktan Öğretim ve Üniversite Kütüphaneleri". *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 4/1 (Ocak 2003), 31-42.
- Demir, Ekrem. "Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39 (2014), 203-212.
- Demir, Muhammed. *Pandemi Döneminde İlahiyat Programı Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime ve Uzaktan Hizmet İçi Eğitime Yönelik Görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Dikmen, Semih - Bahçeci, Ferhat. "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejileri: Fırat Üniversitesi Örneği". *Turkish Journal of Educational Studies* 7/2 (2020), 78-98.
- Doğan, Soner - Koçak, Esma. "EBA Sistemi Bağlamında Uzaktan Eğitim Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme". *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/14 (2020), 110-124.
- Durak, Gürhan vd.. "COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye'deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi". *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi* 14 / 1 (2020), 787-809.
- Düşünceli, Faruk vd. *Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi. 2020.
- Erfidan, Ali, *Derslerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesiyle İlgili Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşleri: Balıkesir Üniversitesi Örneği*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Eygü, Hakan - Karaman, Selçuk. “Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 / 1 (Nisan 2015), 36-59.
- Genç, Muhammet Fatih. “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları” *Journal of Turkish Studies* 15/4 (Ocak 2020), 403-422.
- George, Darren - Mallery, Paul. *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon, 10. Basım, 2010.
- Gülbahar, Yasemin. *E-Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Güngör, Berkan. “Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4 (2020), 818-851.
- Han, Ferhat - Demirebilek, Nesip. “Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Süresince Yürütülen Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri”. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)* 12/44 (2021), 182-203.
- Holmberg, Börje. “The Evolution of The Character and Practice of Distance Education”. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning* 10/2 (Haziran 1995), 47-53.
- İBUZEM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi. *Birim Faaliyet Raporları*. Bolu: İBUZEM, 2018.
- İBUZEM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi. *Birim Faaliyet Raporları*. Bolu: İBUZEM, 2020.
- İBUZEM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi. *Birim Faaliyet Raporları*. Bolu: İBUZEM, 2021.
- İBUZEM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi. “İbuzem İstatistikleri”. Erişim 25 Şubat 2021. <http://ibuzem.ibu.edu.tr/istatistik/>
- İçten, Tarık, *Uzaktan Eğitim Öğrencileri İçin Web Tabanlı Çevrimiçi Sınav Sistemi Uygulaması Geliştirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- İşman, Aytekin. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2008.
- Karagöz, Naim vd.. “Bir Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Pandemide Uzaktan Eğitim ile İlgili Davranışları ve Sorunları, Pandemi Sürecinde Tıp Eğitimi” *The Journal of Turkish Family Physician* 11/4 (Aralık 2020), 149-158.

- Karyağdı, Nazan – Yolci, Melik. “Covid-19 Pandemi Sürecinde Muhasebe Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesine Yönelik Bir Çalışma: Ağrı İbrahim Çeçen ve Bitlis Eren Üniversitesinde Bir Araştırma”. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2021), 237-257.
- Kaya, Cansu. *Kent ve Kırsaldaki Ortaokul Öğrencileri ve Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadıkları Sorunların Karşılaştırılması*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kaysi, Feyzi. “Covid-19 Salgını Sürecinde Türkiye’de Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi”. *5th International Scientific Research Congress (IBAD-2020), İstanbul, Türkiye, 1- 02 Eylül 2020*, İstanbul: 2020.
- Kılınç, Murat. *Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma (İnönü Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi İlahiyat Lisans Tamamlama Programı örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Kıralı, Fatma Nur - Alıcı, Bülent. “Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algısına İlişkin Görüşleri”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 8/30 (2016), 55-83.
- Kırık, Ali Murat, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu”. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 21 (2014), 73-94.
- KLU, Kırklareli Üniversitesi. *Covid-19 Pandemi Süreci Uzaktan Eğitim Araştırma Raporu*, 2020.
- Kobyay, Murat. *Sosyal Bilimlerde ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Kobyay, Murat. *İslam Sosyolojisi Yazıları*. İzmir: Duvar Yayınları, 2024.
- Kurnaz, Ersin - Serçemeli, Murat. “Covid-19 Pandemi Döneminde Akademisyenlerin Uzaktan Eğitim ve Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma”. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3/3 (2020), 262-288.
- Kürtüncü, Meltem - Kurt, Aylin. "Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7 / 5 (Mayıs 2020), 66-77.
- Mavi, Duygu - Erçağ, Erinç. “Analysis of the Attitudes and the Readiness of Maker Teachers towards E-Learning, with Use of Several Variables”. *International Online Journal of Education and Teaching* 7/2 (2020), 684-710.
- Neuman, William Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. çev. Özlem Akkaya. 1. Cilt. Ankara: Siyasal Kitabevi, 8. Basım, 2020.

- Odabaş, Hüseyin. “İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri”. *Türk Kütüphaneciliği* 17/1 (2003), 22-36.
- OECD, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. *Education at a Glance 2021*. Paris: OECD Publishing, 2021.
- Orçanlı, Kenan - Bekmezci, Mustafa. “Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitim Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi”. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 6/2 (2020) 88-108.
- Öz, Ayhan – Sancak, Seyyid. *Akimer ve Öğrenci Beklentileri*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2020.
- Özbay, Özkan. “Dünya ve Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu”. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 5 (Ağustos 2015), 376-394.
- Özer, Bekir. “Uzaktan Eğitim Sisteminin Evrensel Yapısı”. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* 8 / 8 (Haziran 1990), 569-594.
- Özer, Beyza. *Uzaktan Eğitim Programlarının Öğrenci ve Öğretim Üyesi Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi (Sakarya Üniversitesi Örneği)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Özyürek, Arzu vd. “Uzaktan Eğitim Uygulamasının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 595-605.
- Paran, Amos. vd. “Computer-Mediated Communication in Distance MA Programmes: The Student's Perspective”. *System* 32/3 (Eylül 2004), 337-355.
- Pusat, Muhammed Alican. *Bilim ve Sanat Merkezlerinde Görev Yapan Matematik Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitimle İlgili Görüşleri*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Sadıkoglu, Mehmet Cihan. *Türkiye’de Covid-19 Pandemi Sürecinde Alınan Tedbirler ve Gerçekleştirilen Spor Organizasyonlarının İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Sağlık Bakanlığı, Covid-19 Bilgilendirme Platformu. “Pandemi”. Erişim 05 Mart 2021. <https://Covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>
- Sancak, Seyyid. “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde ‘Empati’ Kavramı”. *Dergiabant* 3/6 (December 2015), 42-71.
- Sancak, Seyyid - Özevin, Kevser. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Epistemolojik İnanç Düzeyi (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

- Örneği”. *Turkish Studies - Religion* 15/3 (2020), 425-436.
<https://dx.doi.org/10.47091/TurkishStudies.43260>
- Sleator, Roy D. “The Evolution of e-Learning Background, Belnds and Blackboard”.
Sci Prog. 93/3 (Ağustos 2010), 319-334.
- Tadasse, Seble - Muluye, Worku. “The Impact of Covid-19 Pandemic on Education System in Developing Countries: A Review”. *Open Journal of Social Sciences* 8/10 (Ekim 2020), 159-170.
- Tanrikulu, Zuhall vd. “E-University: Critical Success Factors”. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2 (2010), 1253-1259.
- Tekin, Özlem. *Okul Yöneticilerine Göre Salgın Döneminde Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanan Sorunlar (İstanbul-Maltepe İlçesi Örneği)*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Tural, Necla. “Öğrenci Başarısında Etkili Okul Değişkenleri ve Eğitimde Verimlilik”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 35/1 (Mayıs 2002), 39-54.
- Usluel, Yasemin. “Can ICT Usage Make a Difference on Student Teachers' Information Literacy Selfefficacy”. *Library & Information Science Research* 29 (2007), 92-102.
- Uşun, Salih. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, 2006.
- Yılmaz, Ramazan vd. “Üniversite Öğrencilerinin E-Öğrenmeye Hazır Bulunuşluklarının İncelenmesi: Bartın Üniversitesi Örneği”. *Ege Eğitim Dergisi* 20/1 (2019), 180-195.
- Yorulmaz, Mehmet - Söyler, Sait. “Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitim: Sağlık Yönetimi Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 42-54.
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurumu. “Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği”. Erişim 25 Mart 2021. <https://basin.yok.gov.tr/aciklamalar?TermStoreId=496b2eed-4076-40cd-b730-a6e441d281d8&TermSetId=f757b7e7-0b1b-45ea-a7df-edef4da3ef54&TermId=ea9f00b6-3ba7-49b9-891d-41e23e9a4c91>
- Yurtbakan, Ergün - Akyıldız, Salih. “Sınıf Öğretmenleri, İlkokul Öğrencileri ve Ebeveynlerin Covid-19 İzolasyon Döneminde Uygulanan Uzaktan Eğitim Faaliyetleri Hakkındaki Görüşleri”. *Journal of Turkish Studies* 15/6 (2020), 949-977.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİNDE BİR ARAÇ OLARAK ÇİZGİ FİMLER (MUTLUGİLLER ÇİZGİ FİLMİ ÖRNEĞİ)*

Merve Büşra ÇİÇEK

* Bu bölüm, Doç. Dr. Seyyid SANCAK danışmanlığında BAİBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde, Merve Büşra ÇİÇEK tarafından tamamlanan “Din Eğitimi Sürecinde Değerlerin Kazandırılmasında Bir Araç Olarak Çizgi Filmlerin Kullanılması: Mutlugiller Çizgi Film Örneği” (Bolu: Aralık 2023) adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş

Kitle iletişim araçlarından televizyon, telefon ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte gerek televizyon kanallarının gerekse YouTube gibi sosyal paylaşım sitelerinin rağbet görmesi bu platformlarda yapılan görsel yayınların çocuklar üzerindeki etkilerini gündeme getirmektedir. Öyle ki “Kaynaklar televizyonu insanların toplumsallaşmasını sağlayan, çocuklara küçük yaşta bilgi veren, sözcük bilgisini genişleten, ana babadan sonra en önemli etken olan bir araç olarak göstermektedir.”¹²⁸ Çocukların televizyonda karşılaştıkları yayınların da genel anlamda çizgi filmler olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu bağlamda da çizgi filmler farklı disiplinlerce araştırma konusu edilmektedir.

Bakıldığı zaman kişinin varlığını anlamlı kılan, ilişkilerini düzenleyen, toplum düzenini sağlayan unsurlardan biri olarak değerleri görmekteyiz. Bazı değerler kültürlere göre farklılık gösterebilirken bazıları evrensel değerlerdir. Değerlerle ilgili iki ortak kanaat söz konusudur; birincisi, değerlerin doğru-yanlış tutumları ayırt etmede, sosyal ilişkileri ve iletişimi güçlendirmede ortak noktası olduğu, ikincisi ise değerlerin çocukluk döneminden itibaren aile, sosyal çevre ve okulda öğrenildiğidir. Çocukluk dönemi ise değerlerin kademeli olarak öğretildiği ilk basamaktır denebilir. Ancak söylenebilir ki değişen ve gelişen hayat şartları çocuğun aile, sosyal çevre ve okul dışında başka uyarıcılarla da ilişki kurması muhakkaktır. Yapılan araştırmalar da çocukların en çok ilişki kurduğu alanların başında çizgi filmler olduğunu göstermektedir.¹²⁹

Bu araştırmada da Diyanet TV kanalında canlı bölümleri yayınlanan ve Diyanet TV Çocuk YouTube kanalında eski bölümleri yayınlanan çizgi filmlerden biri olan Mutlugiller çizgi filminin sunduğu değerleri belirlemek ve incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma üç bölümden oluşurulmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” başlığı dörde bölünerek birinci kısımda “Din Eğitimi Süreci ve Değerler Eğitimi” başlığı altında; “Değerin Tanımı”, “Değerlerin Özellikleri”, “ Değerlerin Sınıflandırılması”, “Değerler Eğitiminin Tanımı ve Önemi”, “Değerler Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı” başlıkları açıklanmaktadır. İkinci kısımda “Değerler Eğitimi Yaklaşımları” alt başlıkları

¹²⁸ Donald F. Roberts, *Communication and Children: Developmental Approach*. ed. Ithiel De Sola Poolwilbur Schramm vd. (Chicago: Rand Mc Nally, 1973), s.174 akt. Deniz Güler, “Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film” *Kurgu*, 1989, 166.

¹²⁹ Burcu Arlı, *Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi* (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 77; Bkz: Seyyid Sancak, “Küreselleşme ve Değişen Değerler Bağlamında 2010-2018 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programıyla Yetiştirilmek İstenen Model İnsan Tipi”. *Dergiabant* 7/13 (Mayıs2019), 94-115.

olan “Değer Gerçekleştirme”, “Karakter Eğitimi”, “Vatandaşlık Eğitimi” ve “Ahlak Eğitimi” ile birlikte açıklanmaktadır. Üçüncü kısımda “Değerler” alt başlıkları olan “Yardımseverlik”, “Doğruluk/Dürüstlük”, “Sevgi”, “Saygı”, “Hoşgörü”, “Öz Denetim”, “Sabır”, “Diğerkamlık”, “Misafirperverlik”, ve “Sorumluluk” ile birlikte açıklanmaktadır. Son olarak ise dördüncü kısımda “Çizgi Filmler” başlığı altında “Çizgi Filmlerin Tanımı ve Önemi” ve “Çizgi Filmlerin Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi” açıklanmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde “Yöntem” başlığı altında, “Araştırmanın Yöntemi”, “Çalışma Grubu”, “Verilerin Toplanması”, Verilerin Analizi” başlıkları açıklanmaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde “Bulgular” başlığı altında üç ana başlık oluşturularak ilk olarak “Mutlugiller Çizgi Filmi İle İlgili Genel Bilgileri İçeren Bulgular” başlığı alt başlıkları olan “Mutlugiller Çizgi Filminin Karakterleri” ve “Mutlugiller Çizgi Filminin Jenerik Müziğinin İncelenmesi” başlıkları ile birlikte açıklanmakta, ikinci olarak “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Çizgi Filmlerin Kullanımına Yönelik Bulgular” başlığı açıklanmakta son olarak ise “Din Eğitimi Sürecinde Mutlugiller Çizgi Filmi ve Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bulgular” başlığı açıklanmaktadır.

Araştırmanın son kısmında ise “Sonuç ve Tartışma” başlığı altında elde edilen bulgular üzerinden değerlendirme yapılmaktadır.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılırken deseni de örnek olay araştırması olarak belirlenmiştir. “Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür.”¹³⁰ Örnek olay araştırma deseni ise bir ya da birden fazla olayı, özellikle olguları tanımlamak ve açıklamak amacıyla, sistematik bir biçimde inceleme çabasıdır. Bu çalışmada da Mutlugiller çizgi filmi doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısı ile incelenmiş, tüm detayları ile sistematik bir biçimde ele alınmıştır. Araştırmada verilerin toplanmasında ise doküman inceleme formu kullanılmış, amaçlı örneklem çeşitlerinden birisi olan kolay ulaşılabilir örneklem tercih edilmiştir.¹³¹ Tezin ikinci bölümünde yöntem ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıklarını da Diyanet TV kanalında yer alan Mutlugiller çizgi filminin yayınlanan 56 bölümü oluşturmaktadır. Bu bağlamda söz konusu

¹³⁰ Nurşen Aydın, “Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji”, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 60-71.

¹³¹ Semanur Binnetoğlu vd., “Din Eğitiminde Girişimcilik Becerisinin Etkinliklerle Kazandırılmasına Yönelik Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 12/5 (2023), 2931.

çizgi filmin 9 saat 45 dakika 22 saniyelik 56 bölümü incelenerek sunulan değerler tablolarla ortaya koyulmuş ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Bu bölüm, “Din Eğitimi Süreci ve Değerler Eğitimi”, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, “Değerlerin Tanımı”, “Çizgi Filmler” başlıkları olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

1.1 Din Eğitimi Süreci ve Değerler Eğitimi

Bu başlık “Değerin Tanımı”, “Değerler Eğitiminin Tanımı ve Önemi”, “Değerler Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı” alt başlıkları olmak üzere üç başlık olarak kategorize edilmiştir.

1.1.1 Değerin Tanımı

Değer kavramı, geçmişten bu yana sosyoloji, felsefe, psikoloji, antropoloji, din bilimleri, matematik gibi birçok alanın çalışma konusu olmuştur. Son yıllarda ise tabiri caizse eğitimin kadrajına girmiştir. Değer kavramı, günümüzde birçok sosyal bilimin alanında olduğu gibi din eğitimi alanında da üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur.¹³²

Değerler sosyal bilimlerce sıklıkla araştırılan bir alan olmakla beraber bireylerin tutum ve davranışlarına ışık tutması bakımından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Değerlerin insan davranışlarını açıklamada temel bir öneme sahip olarak görülmesi ve birey açısından da grup açısından da bilgi sağlayabilen bir kavram olması, sosyal bilimcilerin değerlere yoğun ilgi göstermelerinin nedenleri olarak sayılabilir. Sosyal bilimcilerin yanı sıra değerler, toplumu meydana getiren fertlerin bir arada yaşamalarını sağlayan ilke ve kurallar bütünü olması sebebiyle de önemli bir yere sahiptir. Bu durum da değerlerin, birçok disiplinin gündemine girmesine ve dolayısıyla hakkında birçok tanım yapılmasına ortam hazırlamıştır.¹³³

Türk Dil Kurumu’na göre değer kavramı; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, fehamet, kadir, kıymet (1), bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha, valör (2), üstün nitelik, meziyet, kıymet (3), üstün, yararlı nitelikleri olan kimse (4), bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü (5), uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze

¹³² İbrahim E. Özgüven, *Psikolojik Testler* (Ankara: Psikoloji Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yay., 1994), 349.

¹³³ Kamil Çoştı, “Değerler Eğitimi Açısından Tek Parti Dönemi Âdâb-ı Muâşeret Kitapları”, *Eskiye Dergisi* 40 (2020), 133.

alınacak nicelik veya nitelikte olan (6), kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey (7), bir değişkenin veya bilinmeyenin sayısı ile anlatımıdır.¹³⁴

Değer, yapıp etmelerimizi belirleyen, yöneten, yönlendiren ve onların temelinde yatan ilkeler olarak tanımlanabileceği gibi kutsallığı olan, kendisine kutsallık atfedilen bir olgu olarak ve daha başka bir bakış açısıyla değerli olan, insanın değerini koruyan ve ona değer kazandıran şey olarak da tanımlanabilir.¹³⁵ Bir başka tanıma göre değer, bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyusu, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetlerdir.¹³⁶ Toplum, kalıplaşmış bir düzenden oluşur. Bir düzen olarak toplum; değerler, normlar ve kuralları içerir. Sosyal sistemin en önemli işlevi ise bütünleşmedir. Sosyal bütünleşmeyi gerçekleştiren en önemli ve temel güç ise ortak değerler sisteminin varlığıdır.¹³⁷ Değer, genel anlamda ele alındığında istendik ve davranışlar için ölçü olarak kullanılan olgulardır. İyiye kötüye, doğruyu yanlışla tercih etme gibi belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi olarak da nitelendirilen değerler bireyin davranışlarına kaynaklık eden ilkeler bütünüdür.¹³⁸

Değer kavramının tanımlanması konusunda önemli isimlerden olan M. Rokeach, değeri belirli bir davranışın karşıt bir davranışa tercih edilmesine dair kalıcı bir inanç olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber de değer kavramının kabul gören iki farklı kullanımı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi, insanların önemli olarak düşündüğü yani bireyde bulunan değerleri ifade eder ki bunlar inşalarda hazır bulunmasıyla birlikte sonradan edindikleri de olabilir; ikincisi ise bir nesnenin karşılığı yani kıymetini ifade eder şeklindedir.¹³⁹

Sonuç olarak da değer kavramının tanımlanmasına ilişkin farklı yaklaşımlara dayanarak değerler, bireylerin, tercihlerini, ilgilerini, güdülerini gereksinimlerini, isteklerini, amaçlarını, tutumlarını, kararlarını ve çevresindeki bireylere

¹³⁴ Türk Dil Kurumu, “Değer” (Erişim 10.11.2023).

¹³⁵ Enver Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 51-69.

¹³⁶ Hasan Çelikkaya, *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 168 akt. Kubilay Yazıcı, “Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış” *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 19 (2006), 499-522.

¹³⁷ Murat koby, *Sosyal Bilimlerde ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 55; a.mlf., “Sosyolojide ve Kelam İlminde Determinizm-İradecilik Dikotomisi”, *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 4/7 (2016), 3.

¹³⁸ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, (İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1996), 25.

¹³⁹ M. Rokeach, *The Nature of Human Values*, (New York: Free Pres., 1973), 4 akt. Mücahit Arpacı, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Adaylarının Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013), 205-228; Bkz: Seyyid Sancak vd., “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”, *Bilimname*, 41 (2020), 301-320.

yansıttıkları davranışlarını etkileyen ölçüt ya da standartlar olarak tanımlanabilir.¹⁴⁰ Elbette yapılan tanımlamalar her disipline göre farklı açılardan ele alınmıştır. Bu durum da birçok değer tanımlaması yapılmasına ortam hazırlamıştır.

1.1.2 Değerlerin Özellikleri

Değer kavramının ne olduğu kadar niteliklerinin ne olduğu da önemlidir. Bu bağlamda değerlerin yerinin daha net ortaya koyulması için sosyal bilimcilerin ilgilendiği değerlerin özellikleri Joseph Fichter'e göre şöyle sıralanabilir:

- a. Değerler, paylaşılırlar.
- b. Değerler, ciddiye alınırlar.
- c. Değerler, coşkularla birlikte bulunurlar.
- d. Değerler, toplumsallardır.
- e. Değerler, soyutlanırlar.
- f. Değerler, dil ve sembollerle aktarılırlar.
- g. Değerler, değişime açıklardır.
- h. Değerler, süreklidirler.
- i. Değerler, anlam veren standartlar, inançlar, ahlaki ilkelerdir.
- j. Değerler, bireylerin, olayların, insan davranışlarının ve toplumsal yapıların değişmesini sağlayan yargılardır.¹⁴¹

Bu sıralamaya göre; değerler bireyler tarafından benimsenmiş, üzerinde uzlaşmış ilkelerdir. Tek bir bireye ait olmamakla beraber çoğunluğun yargısına bağlıdırlar. Bu durum da değerleri ciddiye alınır hale getirmektedir ki bireyler tarafından ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması bakımından önemsendiği söylenebilir. Değerler, bilinçle birlikte duygu ve coşkuları da içinde barındıran yargılardır. Yani insanlar değerleri için özveride bulunur, bağlılıkları sebebiyle duygularıyla hareket ederek onlar uğruna dövüşür, barışır hatta ölürler. Bununla beraber değerler, bireyin dışında olup toplumsal özellikler taşırlar. Öyle ki birey, içinde doğduğu toplumda hazır bulunan değerleri toplumsallaşma süreci kapsamında öğrenir, benimser, hayatına entegre eder ve bir sonraki kuşağa da aktarır. Böylece de bireyin yaşamı genellikle topluma ters düşmez, değer ve normlara uygun olarak gerçekleşir ve böylece değerlerin

¹⁴⁰ Nihal Tunca, *İlköğretim Öğretmenleri İçin Mesleki Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi ve İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Değerlerinin Belirlenmesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 3.

¹⁴¹ Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2019), 167.

sürekliliği sağlanmış olur.¹⁴² Bu sürekliliğin sağlanması bireyin aile, okul, iş ve arkadaş çevresi, televizyon, radyo, telefon gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla kuşaktan kuşağa toplumun ortak dil ve sembollerinin kullanılarak aktarılmasıyla olur. Felsefede de tartışma konusu olan değerlerin değişime açık olması özelliğine karşın iki farklı görüş bulunmaktadır. Rokeach’a göre değerler değişime açık yapılara sahip olmakla beraber değişen toplumun değişen ihtiyaçlarına göre şekil alabilirken kimilerine göre de hangi çağdan söz edilirse edilsin değişmeyen değerler vardır. Son olarak değerlerin özelliklerinden biri de bir değişim ortaya çıkarmalarıdır. Bireyin bilincinde yer alması hasebiyle davranışı yönlendiren güdülerdir ki bu da toplumu da değişime yönlendirmektedir.

Başka bir sıralamaya göre değerlerin özellikleri şunlardır:

- a. İnanışlarımızdır. Tamamı objektif olmamakla beraber duygu ve sezgilerle iç içedirler.
- b. Bireylerin hedefleri ve hedeflerine ulaşmak için sergiledikleri davranışları ile alakalıdır.
- c. Değerlerin konusu kendileri ile ilgili olanlardır.
- d. Bireylerin, hareketlerin ve durumların elenmemesini veya varyasyonun seyrini belirleyen normlar olarak görevlidirler.
- e. Kendi içlerinde bir sıralamaları vardır.
- f. Farklılığa açık ve değişken bir yapıları vardır.
- g. İçinde bulundukları yapılara göre değiştikleri gibi aynı kültür içinde dahi farklılıklar olabilir.
- h. Soyutlardır.
- i. Kesin ve mutlak değillerdir.
- j. Değerler, genetik özellikler taşımazlar. Aksine bireyler, sonradan, yaparak ve yaşayarak sahip olurlar.
- k. Alanların birçoğu ile ilgilenirler.¹⁴³

Gerek J. Fichter olsun gerek Rokeach veyahut Schwartz olsun yapılan değer sıralamalarında ortak kanaatlere rastlamak kaçınılmaz olmakla birlikte kesin bir görüş birliği de yoktur. Kişiden kişiye değişen değer sınıflandırmalarının yanı sıra eğitimciler tarafından toplumlarda bulunması gereken temel değerlere de odaklanılmaktadır ki bu da elbette kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen tespitleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Gallup eğitimde sorumluluk, saygı, dürüstlük, ilgili olma, dikkatli olma, tolerans, ahlaklı olma, cesaret gibi değerleri

¹⁴² Yasemin Oruç - Murat Kobya, “Toplumsal Ahlak Açısından Hucurat Suresi”, *Toplumsal Ahlak ve Sosyalleşme*, ed. Seyyid Sancak (İzmir: Duvar Yayınları, 2023), 46-47.

¹⁴³ Kadir Ulusoy – Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 13.

öncelerken William James sevgi değerini ön plana çıkarmıştır. New Jersey de kendine saygı, başkalarına saygı, vatandaşlık sorumluluğu ve doğal çevreye saygı değerlerini temel değer olarak belirlerken Erol Güngör, bir kimsenin değer sıralamasında birinci sırada hangi değer varsa onun temel değer olduğunu öne sürmüştür.¹⁴⁴

1.1.3 Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlere ilişkin sınıflamalar, insanın tüm hayatını kuşatan aile, vatan, millet, çalışma, bilim, ahlak ve din gibi olgular göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Değerlerle ilgili hemen bütün inceleme ve araştırmalarda atıfta bulunan Spranger, Allport ve arkadaşları, Maslow, Rokeach, Kluckhohn, Hofstede, Graves, Lindsey ve Knox ve Schwartz değerlerle ilgili sınıflamalarını değerlerin özelliklerini göz önüne alarak oluşturmuşlardır. Birden fazla değer sınıflandırılması olması değerlerin farklı bilim dallarına konu olması ve bundan dolayı da çeşitli sınıflandırmalar yapılmasına yol açmıştır.

Yapılan sınıflandırmalar arasında yaygın olarak Kabul gören Spranger'in sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırmaya göre değerler altı gruptur:

1. Kuramsal Değerler: Gerçeğe, bilgiye ve eleştirel düşünmeye önem verir. Bu değere sahip bireyler gerçeğe ulaşma hedeflerinden ötürü entelektüel bakış açısıyla neden ve kanıt aralar ve elde ettikleri verilere ilişkin çeşitli yargılamalarda bulunur.
2. Ekonomik Değerler: Bu değere sahip bireyler yararlı ve pratik olanı önemserler. Bu bireyler için eğitim uygulamalı olarak yapılmalıdır ve bilginin de uygulamaya geçmesi gerekmektedir.
3. Estetik Değerler: Bu değere sahip bireyler bireyseldirler. Biçim ve uyum son derece önemlidir ve her bir deneyim simetri, zarafet ve uygunluk açısından değerlendirilir.
4. Sosyal Değerler: Bu değere sahip bireylerin en önemli özellikleri, yardımseverlik, bencil olmama ve başkalarını sevmedir. Bu bireyler, kuramsal, ekonomik ve estetik tutum ve değerlerin, soğuk ve insanlık dışı olduğunu düşünürler.
5. Politik Değerler: Bu değere sahip bireyler, kişisel olarak, etkili ve güçlü olmaya önem verirler. Kişisel güç ve şöhret elde etmek için yaşamları boyunca rekabet ederler.

¹⁴⁴ Süleyman Yiğittir, "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Rokeach ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 19 (2012), 5; Bkz: Seyyid Sancak, "Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde 'Empati' Kavramı", *Dergiabant* 3/6 (December 2015), 42-71.

6. Dinsel Değerler: Bu değere sahip bireyler, evreni bir bütün olarak algılar ve kendini bu bütünlüğün bir parçası olarak görürler.¹⁴⁵

Diğer değer sınıflandırılmaları da Spranger'in bu sınıflandırılması üzerine inşa edilmiştir. Örneğin Allport, Vernon ve Lindzey, Spranger'in sınıflandırması temelinde değerleri estetik, bilimsel, ekonomik, sosyal, siyasi ve dini şeklinde sınıflandırmıştır. Buna göre estetik değerlerin temelinde şekil ve ahenk, sosyal değerlerin temelinde sevgi, bilimsel değerlerin temelinde bilgi yapılandırılması, ekonomik değerlerin temelinde yarar, siyasi değerlerin temelinde ise güç vardır. Bu bakış açısında her insanın kendine özgü Kabul ettiği biden çok değer vardır ve bu değerler insanın yaşamını belirler. Her bireyin önemseydiği ve birincil derece tuttuğu değer birbirinden farklılık gösterir.¹⁴⁶

1.1.4 Değerler Eğitiminin Tanımı ve Önemi

Eğitim, belirlenen amaçlar doğrultusunda bireyi geliştirme sürecidir. Bu süreçte kazanılan ilgi, beceri, tutum ve değerler bireyin kalıtımla getirdiği temel gereksinim ve yetenekleri üzerine bireyin karakterini farklılaştırır. Karakteri gelişen, bilgi ve beceriler ile donatılan birey ise toplumsal yapı üzerinde olumlu değişimler meydana getirir.¹⁴⁷

Toplumsal yapıyı temelden etkilemesi de eğitimciler tarafından eğitimin gayesinin ne olduğu tartışmasını da gündeme getirmiştir. Bu tartışmanın da üç önemli noktası vardır; insanın zihnini ve düşünme kabiliyetini geliştirmek, duygu ve irade yönünü güçlendirmek ve bedenini eğitmek. En az eğitimciler kadar eğitimin gayesini tartışan bir diğer zümre de pedagoglar olmuşlardır. Onlara göre eğitimin gayesi ahlaki karakterdir.¹⁴⁸ Eğitimin bu gayeye ulaşması da değerler eğitiminin ne olduğu, yerinin ne olduğu ve öneminin ne olduğunun açıklanmasına bağlıdır.

Değer eğitimi bireylerin değerlere ilişkin bilgileri anlamaları, değerlerin öğretimini teşvik ederek, bireylerin beceri ve tercihlerini telkin etmek için açık ya da dolaylı bir şekilde yapılan okul temelli etkinlikler olarak kabul edilmektedir. Bir başka tanıma göre ise eğitim, bireyin yetenek ve potansiyeline uygun bir şekilde, bir amaç doğrultusunda bireyi yetiştirmek ve geliştirmek

¹⁴⁵ Tunca, *İlköğretim Öğretmenleri İçin Mesleki Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi*, 7.

¹⁴⁶ G. W. Allport, *Personality and Social Encounter* (Boston: Beacon Press, 1960) akt. Selahattin Turan – Dilek Aktan, “Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6/2 (2008), 229.

¹⁴⁷ Oktay Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Düşünsel Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 26.

¹⁴⁸ George Kerschenstainer, *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, çev. H. Fikret Kanad (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 8 akt. Hasan Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 94.

olarak tanımlanırken bireyin bilgi, inanç, duygu, tutum, alışkanlık ve becerilerinde bu amaca uygun değişiklik meydana getirme sürecidir. Değerler eğitimi ise bireyin ahlaki davranışlarında değişiklik oluşturma sürecidir.¹⁴⁹

Değerler bireylerin davranışlarıyla dünyaya yansımaktadır. Bu bakımdan birey davranışlarının altında davranışı sergileyen bireyin benimsediği değerlerin var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır ki değerlerin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bütün toplumların benimsediği değerleri yaşatarak sonraki nesillere aktarma çabaları, toplumun benimsediği değerler eğitiminin en önemli misyonu haline gelmiştir. Değerlerin bir sonraki kuşaklara aktarımı, değerler eğitime verilen önemle doğru orantılıdır. Çünkü değerlerini bir sonraki nesillere aktaramayan toplumlar, varlıklarını devam ettiremezler.¹⁵⁰ Bu durumda da değerler eğitiminin ciddi hayati bir öneme sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

1.1.5 Değerler Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı

Bütün toplumlarda yetişen nesle toplumun değerlerinin öğretilmeye çalışılması söz konusudur. Bu bakımdan da insanlıkla yaşıt olan değerler eğitiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu değerler eğitimi yaklaşımları doğrudan toplumların tarihsel, felsefi, kültürel ve toplumsal yapılarıyla ilintilidir.¹⁵¹ Modernizmin de etkisiyle birlikte din ve manevi değerlerin hayatı anlamlı kılan etkisinden uzun süre uzak kalan genç nesillerin içine düştükleri hazzın pençeleri içinde kalan yaşam, maddi-manevi şiddet, akran zorbalığı, cinsel yozlaşma gibi hususlar başta ABD olmak üzere birçok batılı ülkede değerlerin yeniden ve yeni bir bakış açısıyla ele alınması sonucunu doğurmuştur ki bu da ilk bilimsel incelemelerin karakter eğitimi etrafında geliştiği 1900'lü yıllara tekabül etmektedir.¹⁵² Genç nesillerin toplumla uyumlu ve iç içe bireyler olmaları, ahlaklı ve değerlerine sahip çıkan bireylerin yetiştirilmesi, yöneticilerin adil olma gibi değerlere sahip

¹⁴⁹ Mehmet Zeki Aydın, *Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011), 56; Bkz: Beratiye Karaca – Murat Tarhan- Seyyid Sancak, “Din Eğitiminde Vaka Çalışmalarıyla Öz Yeterlilik Becerilerinin Geliştirilmesi: Meslek Lisesi Örneği”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 9/1 (June 2025), 34-55.

¹⁵⁰ Mustafa Cabir Feyyaz el-Alvani, *Makasıdı Tefsir, Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 85 akt. Sinan Levent, *Modern Değerler Eğitimi ile İslami Değerler Eğitiminin Mukayesesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14-15.

¹⁵¹ Ferda Aslan – Cemil Osmanoğlu, “2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi”, *Erciyes Akademi* 36/3 (2022), 1086.

¹⁵² Recep Kaymakcan – Hasan Meydan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (2011), 28.

olmaları ve halka bu şekilde muamele etmelerinin sağlanması gibi sebeplerden gündeme getirilen değerler eğitimi dünya tarihinde olduğu kadar Türk tarihinde de önemli bir yere sahiptir.

Dünya tarihinde zuhur ettiği şekliyle değerler eğitimi, Türk tarihinde de ahlak eğitimi kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde başlarda İslam toplumlarında aile ortamlarında, sıbyan ve mahalle mekteplerinde, cami ve medreselerde, ahilik teşkilatı vb. yapılardaki anlayışlar etrafında ahlak eğitiminin yapıldığı bilinmektedir. Öyle ki yapılan eğitimin adab-ı muaşeret, edep ve ahlak konularıyla birlikte ahilik teşkilatının etkisiyle ticari, askeri, edebi ve sanatsal yapılarda gerekli erdem ve değerın öne çıktığı da bilinenler arasındadır.¹⁵³ Türkiye’de Milli Eğitim sistemi içerisinde 2003 yılından itibaren bilimsel yaklaşım ile ele alınan değerler eğitimi olgusu, 2010 yılı ile birlikte başka bir boyut ve ivme kazanmıştır.¹⁵⁴ Bu bağlamda değerler eğitimi, 2010 yılında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şurası’nın önemli konu başlıkları arasında yerini almıştır. Söz konusu Şura’nın değerler eğitimi ile ilgili maddeleri şunlardır:

- a. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemeye yönelik ülke çapında alan araştırması yapılmalı ve bu araştırma her 4 yılda bir güncellenmelidir.
- b. Öğretim programlarında, değerler eğitiminden değer aktarımı yerine ulusal ve evrensel değerler birlikte düşünülerek farkındalık kazandıracak yaklaşımlara öncelik verilmelidir.
- c. Değerin bir tercih olduğu ve toplumların benzer tercihlere sahip kişilerden oluştuğu vurgulanarak öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalıdır.
- d. Öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitimine yönelik bir ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitime yer verilmelidir.
- e. Ortak değerlerin vurgulanması ve değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilincinin kazandırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- f. Tüm eğitim-öğretim kademelerinde değerler eğitimine yönelik, STK’larla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmelidir.
- g. Değerler eğitimine, okul öncesinden başlayarak yaygın eğitim dahil olmak üzere eğitim-öğretimin her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmeli ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve

¹⁵³ Kamil Çoştı, “Âdâb-ı Muâşeret”, *Denetimli Serbestlik Manevî Rehberlik Programı* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), 125.

¹⁵⁴ Aslan – Osmanoğlu, “2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi”, 1088.

çevre iş birliğine gidilmeli, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

- h. Ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.
- i. Medya ve değerler eğitimi ilişkisi konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmeli; bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- j. Öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zeka gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalıdır.
- k. Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır.¹⁵⁵

Şura'nın sonuç bildirisinde değerler eğitiminin, okulların görevlerinden olduğu vurgulanarak bu konu özelinde öğretmenlerin yeterliliklerinin geliştirilmesi, materyal geliştirmenin artırılması, değerler eğitimine okul öncesinden itibaren yer verilmesi gerektiği, medya ve değerler eğitimi ilişkisi ile ilgili çalışmalar yapılması gerektiği ve çoğulcu bir anlayış olmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

1.2 Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Değerler eğitiminde empati eğitimi, eleştirel düşünme, yaşam becerileri, bağımlılık eğitimi, din eğitimi gibi birçok yaklaşım olmakla birlikte bu başlık altında değer gerçekleştirme, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve ahlak eğitimi yaklaşımları açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1 Değer Gerçekleştirme

Bu yaklaşım bireyin kendine özgü duygu, inanç, beceri, tutum ve önceliklerinin farkına varmasını bununla beraber de kendi güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesini kapsamaktadır. Bireyin kendini de gerçekleştirmesini kapsaması bakımından değer gerçekleştirme yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Birey süreç içerisinde öncelikle özümsemiği değerlere sahip çıkarak kendi kararlarını verir, uygular ve sonuçlarını kabul eder. Bu durum da bireyin kendi tasarrufları neticesinde yaşamsal doyuma ulaşmasını sağlar.

Bu yaklaşımda önemli olan nokta bireye herhangi bir değeri empoze etmek, benimsetmek ya da uygulamak değildir. Aksine burada hedeflenen sadece

¹⁵⁵ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), “Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları” (Erişim 10 Ocak 2024).

bireyin kendi değerlerini sınıflamasını nasıl yapacağına yardımcı olmaktır. Yani bu yaklaşım bireyin benimsediği değeri/değerleri dile getirmelerini, yansıtma ve değerlendirme ve yaşamalarını kolaylaştırma yollarını ortaya koymaktır.

Bu yaklaşım 1960-1980 yılları arasında popülerite kazanmakla birlikte değişen ve gelişen dünyada bireyin yaşamı boyunca ona rehberlik edecek bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine de yardım etmektedir.¹⁵⁶

1.2.2 Karakter Eğitimi

Karakter kelime manası olarak ayırt edici nitelik; bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapı, ırâ, seciye, ruh (1), bir kimsenin veya bir insan grubunun tutumu, duygulanma ve davranış biçimi (2), kitap, gazete, bilgisayar vb.nde kullanılan harf türü (3), bir eserde duygu, tutku ve düşünce yönlerinden ele alınan kimse (4), bireyin kendi kendine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü, anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁷

Terim olarak da karakter iyi düşünme, iyilik için çaba gösterme, iyi hissetme, iyi hissettirme ve davranma, iyi olanı isteme, iyi olanı benimseme şeklinde tanımlanabilir. Karakterin öncelendiği bir eğitim almış olan birey bu niteliklerin tamamını taşıyor hale gelir. Yani birey karakterli, nazik, erdemli, saygın, iyi bir karaktere sahiptir.

Geçmişte ve günümüzde birçok ülkede iyi bir karakter gelişimi okulların görevi olarak görülmektedir. İyi bir karakter sadece okullarda değil toplumun tamamında, sosyal ilişkilerin sıhhati için önemli görülmekte ve istenmektedir. Elbette karakter eğitimi de değerlerle harmanlanarak verilmelidir. Karakter eğitimiyle bireylerin yardımsever, saygılı, nazik, sabırlı, alçakgönüllü, dürüst, diğerkam sahibi, adaletli olması hedeflenirken toplumsal olarak da hırsızlığın, alkolizmin, dolandırıcılığın, şiddetin, saygısızlığın, sorumsuzluğun olmadığı bir toplum hedeflenmiştir.

1.2.3 Vatandaşlık Eğitimi

Vatandaşlık eğitimi, ülkenin kanuni ve siyasi eğitiminin verildiği eğitimdir. Kamunun iyiliği, kişisel haklar, adalet, eşitlik, doğruluk, vatanseverlik gibi değerleri kapsamaktadır. Vatandaşlık eğitimi, ülkenin siyasi ve kanuni sistemine uygun bilgi, tutum, inanç, değer ve davranışları içermektedir. Geleneksel olarak

¹⁵⁶ Howard Kirschenbaum, *Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings* (Massachusetts: Allyn & Bacon, 1994), 16.

¹⁵⁷ Türk Dil Kurumu, “Karakter” (Erişim 15.10.2023).

da bu tür bir eğitim okullarda sosyal bilgiler ve tarih ders kitapları içinde yer almaktadır.¹⁵⁸

Bu yaklaşımla öne çıkan milli birlik ve beraberliğin önemi olup ulusal güvenliğin ve refahın sağlanmasının vatanseverlik değeri vasıtasıyla dayanışma içinde verilebileceğidir. Ulusal olarak bir refahın sağlanması da elbette hukukun belirlediği kurallara tüm milletin uyum sağlamasıyla olacaktır ki bu da okullarda verilen vatanseverlik eğitimi eli ile olacaktır.¹⁵⁹

1.2.4 Ahlak Eğitimi

Ahlak eğitimi çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte tarihin tüm dönemlerinde tartışılan ve önemsenen bir konu olmuştur. Kirschenbaum da ahlak eğitimi bireye, iyiliği kazandıran bir gereklilik olarak nitelendirmiştir. Ahlak eğitimi bireye, iyi, güzel, nazik kısacası ahlaklı olmayı öğretmeyi hedefleyerek insan ilişkilerini de tutarlı, kararlı, dengeli, seviyeli, ahlaklı ve güvenli hale getirir.¹⁶⁰ Öyle ki insan ilişkilerinden söz edilebilen bir yerde ahlaki değerlerden söz edilebilir. Çünkü ahlak toplumsal düzeni sağlamak ve insan ilişkilerini düzenlemek için konmuş kurallardır.

Toplum içinde yaşayan birey, geçirdiği planlı ve plansız yaşantılar sonucunda bilgiler, beceriler ve duygular edinir. Bunlar sonucunda kendi hayatı ve toplumun diğer bireyleri için “doğru” ya da “yanlış”lar edinir ve bunları hayatına entegre eder.¹⁶¹

Değerler eğitiminde yer alan yaklaşımlar birbirinden bağımsız ayrı uçlarda olgular değildir. Aynı eğitim ortamı içerisinde birden fazla yaklaşımın farklı yönlerinden istifade edilmesi değerler eğitiminin verimliliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yapılan çeşitli çalışmalar değerler eğitiminde tek yönlü yöntem ve çalışmalar yer olumlu sonuçlar verse de bütüncül yaklaşımların daha etkili olduğunu göstermiştir.¹⁶² Bu durumda da kapsayıcı değerler eğitimi yaklaşımlarının kullanımının daha etkili sonuçlar vereceği kanaatinin oluşması doğaldır.

¹⁵⁸ Kirschenbaum, *Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*, 23.

¹⁵⁹ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010), 25 akt. Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 75.

¹⁶⁰ Kirschenbaum, *Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*, 26.

¹⁶¹ Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 78.

¹⁶² Marvin W. Berkowitz – Melinda C. Bier, “Research-Based Character Education” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 591 (Ocak 2004), 79 akt. Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, 106.

1.3 Mutlugiller Çizgi Filminin İçerdiği Değerler

Bu başlık altında Mutlugiller çizgi filminin barındırdığı yardımseverlik, doğruluk/dürüstlük, sevgi, saygı hoşgörü, öz denetim, sabır, diğerkamlik, misafirperverlik, vatanseverlik, sorumluluk, selamlaşma, kanaatkarlık ve merhamet değerlerinin tanımları yapılacaktır.

1.3.1 Yardımseverlik

Yardımseverlik terim anlamı olarak kendi güç ve imkanını başka birinin iyiliği için kullanmak, muavenet etmek, işlerin daha etkin ve verimli olabilmesi için destek sağlamak anlamlarına gelmektedir.¹⁶³ Yardımlaşma ve yardımseverlik değeri toplumda çok önemli bir yere sahiptir.

İhtiyaç sahibinin ihtiyacını giderme biçiminde açığa çıkan yardımlaşma, uygula olarak toplumsal yaşamda farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Örneğin, bilmeyene öğretmek, yol göstermek, karnı aç olanı doyurmak, hastayı tedavi etmek, maddi yardımda bulunmak vb. yardımlaşmanın en yaygın biçimidir denilebilir. Bir zorunlulukla meydana çıkmamakla beraber yardımlaşma toplumda sıkça görülen bir yardımseverlik değeri, yüksek değerlerden sayılmaktadır.¹⁶⁴

İster semavi ister beşeri olsun hemen her dinin üzerinde durduğu yardımseverlik, toplumda huzurun sağlanmasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşma, bir ibadete dönüştürülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yardımseverlik, karşılıksız yapılan yardım olması, bollukta ve darlıkta yapılan yardım olması, gizli ve açıktan yapılan yardım olması, gönülden yapılan yardım olması, helal kazançla yapılan yardım olması vb. açılardan müminlere tavsiye edilmiştir.¹⁶⁵

1.3.2 Doğruluk/Dürüstlük

Terim anlamı olarak doğruluk/dürüstlük; doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, düşüncenin gerçekle uyuşarak yargı ve önermelerin gerçeğe uygun olması demektir.¹⁶⁶

Doğruluk kavramının birçok tanımlaması olmakla birlikte yapılan tanımlamalar bu kavramının anlamını genişletmektedir. Buna göre doğruluk; dürüstlük, hilesizlik, inanç, duygu, düşünce, hakka ve hakikate uygunluk,

¹⁶³ İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998), 2535.

¹⁶⁴ Celalettin Vatandaş, "Toplumsal Bir Değer Olarak "Yardımlaşma" ve Dilenciler", *Sosyal Bilimler Dergisi* (2003), 150.

¹⁶⁵ Mürşide Gültekin – Zeynep Özcan, "Kur'an Ayetleri Bağlamında Bir Değer Tahlili: Yardımseverlik", *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 182.

¹⁶⁶ TDK, "Doğruluk" (Erişim 20.11.2023).

hatasızlık, vakıya uygunluk, göreve riayet ederek hileden kaçınma, söz, düşünce ve fiillerin gerçek olması şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶⁷

1.3.3 Sevgi

Sevgi kavramı sözlükte; insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu, muhabbet anlamına gelmektedir.¹⁶⁸ Sevgi, tüm canlıların temel ihtiyacıdır. Çocuk-yetişkin, genç-yaşlı, canlı-cansız, insan-hayvan-bitki tüm varlıkların sevgiyle yetişip büyüdüğü hatta yeşerdiği söylenebilir.

Sevgi hayatın her anında önemli bir değer olmakla birlikte eğitimde de küçümsenmeyecek derecede önemlidir. Alman eğitimci Günter Stachel, din eğitiminde sevginin temel olduğunu söyleyerek yetişkinlere bazı tavsiyelerde bulunmuştur:

- Çocuklarla birlikte yemek yenmelidir. Birlikte yemek tüm aile fertlerini bir araya getireceği gibi çocuklarla birlikte zaman geçirmeye, samimiyetin pekiştirilmesine meydan oluşturur.
- Milli-dini bayramlarda birlikte zaman geçirilmelidir. Bayramlar ve törenler özel ritüeller içerir. Ziyaretler, karşılıklı hediyeleşmeler gibi davranışlar sevgiyi besler.
- Ebeveynler çocuklarla oyun oynamalıdır. Oyun oynamak ve kurmak çocuğa birçok yeterlilik kazandıracak gibi anne-babasıyla geçirdiği vakit içerisinde sevginin en üst noktasını hisseder hale gelir.¹⁶⁹

1.3.4 Saygı

Saygı kavramı sözlükte; değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram; başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁰

Saygı değeri diğer değerler gibi sonradan kazanılabilen değerlerden olup öncelikle ailede öğrenilmektedir. Ailede kökleri oluşan bu değer toplum içerisinde yetiştiği söylenebilir. Tüm toplumlar tarafından saygı, evrensel bir değer olarak kabul edilir. Sosyal yaşam içerisinde insanlar birbirlerine saygı durmak zorundadırlar. Öyle ki saygı değeri üzerine diğer değerlerin inşası çok

¹⁶⁷ Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi: Doğruluk Kavramı Örneği*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 170.

¹⁶⁸ TDK, “Sevgi” (Erişim 20.11.2023).

¹⁶⁹ Günther Stachel, *Religiöse Erziehung in Der Familie Von Hetue*, çev. Mustafa Önder (Tokat: Arı Ofset Basımevi, 2009), 36-46.

¹⁷⁰ TDK, “Saygı” (Erişim 21.11.2023).

daha sağlıklı bir iletişim oluşturur. Saygı beraberinde sevgiyi, hoşgörüyü, doğruluk/dürüstlüğü getirir. Saygı değeri insanda bir tutum ve davranış şekli olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar birbirlerine saygı duydukları gibi saygı yalnızca bir insana hatta bir canlıya karşı duyulan bir değer değildir. Hakka saygı, özel hayata saygı, düşünceye saygı, doğaya saygı, hayvana saygı, kutsal değerlere saygı gibi birçok şeye karşı saygı vardır.

1.3.5 Hoşgörü

Hoşgörü kavramı sözlükte; yapılan yanlış veya kötü davranışları anlayışla karşılayarak affetme, sert ve katı hükümlü olmama, müsamaha, tolerans şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷¹ Hoşgörü değeri diğer değerler kadar insanı yücelten önemli bir değerdir. Her değer birbiriyle yakın temas halinde olmasına karşın hoşgörü değerinin en yakınında sevgi değeri bulunmaktadır. Sadece sevgi değeriyle iç içe olmayıp aynı zamanda saygı, güven, anlayış, duyarlılık ve sorumluluk gibi birçok değeri de içinde barındıran bir değerdir.

Hz. Muhammed (sav.)'in hadis-i şeriflerinde ve Kur'an-ı Kerim'de de hoşgörü birçok ayette 'bağışlama' ile birlikte vurgulanan bir değerdir. Bakara/109, Nisa/4, Maide/13, Hicr/85... gibi birçok ayet örnek verilebileceği gibi müminlerin ölçülü derecede müsamahalı ve bağışlayıcı olması gerektiğini vurgulayan, müminlerin eşleri ve evlatlarından kendilerine düşmanlık edenlerine karşı dahi affedici ve hoşgörülü olmanın müminler için faziletli olduğunu vurgulayan ayetler vardır.¹⁷²

1.3.6 Öz Denetim

Öz denetim kavramı, daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol; bir kurum veya kuruluşun işleyişini, amacına ve standartlara göre kendisinin kontrol etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷³

Tangney, Baumeister ve Boone öz denetimi; kişinin içinden gelen tepkileri bastırma veya değiştirme becerisi, istenmeyen davranışsal eğilimlerini durdurabilmesi ve onları sergilemekten kaçınabilmesi olarak tanımlamışlardır.¹⁷⁴

¹⁷¹ TDK, "Hoşgörü" (Erişim 21.11.2023).

¹⁷² Bkz. Kur'an-ı Kerim'de, Teğabun Suresi 14. ayette "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman olanlar çıkabilir; onlara karşı dikkatli olun! Bununla beraber eğer affeder, hoş görür ve kusurlarını örterseniz bu sizin için bir fazilettir. Hiç şüphesiz Allah da çok bağışlayıcıdır,engin merhamet sahibidir." buyrulmuştur.

¹⁷³ TDK, "Öz Denetim" (Erişim 21.11.2023).

¹⁷⁴ J. Tangney vd., "High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades and Interpersonal Success", *Journal of Personality* 72/2 (2004) akt. Ayşenur Eroğlu, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisinde Öz Denetimin Aracılık Rolü (Karaman Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022) 15.

Muraven ve Baumeister öz denetimi benliğin benlik tarafından kontrol edilme çabası olarak tanımlamışlardır. Aynı zamanda onlara göre öz denetim sınırlı bir güç olduğu için birey için belirli bir kapasitede kullanılabilen bir değerdir.¹⁷⁵

1.3.7 Sabır

Sabır kavramı sözlükte; acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç, çıdam; olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁶

Bilhassa İslam alimleri sabır kavramıyla ilgili birçok tanımlama yapmıştır. Reşid Rıza'nın yaptığı tanıma göre sabır; zorluklara karşı tahammül etmek, nefsi yenmek ve acele davranmamaktır. Bu durumda da sabrın iki unsuru olduğu söylenebilir: acele etmemek ve direnmek. Yani bir davranışın sabır olarak nitelendirilmesi için bu iki unsuru aynı anda barındırması gerekmektedir.¹⁷⁷

Sabır Kur'an-I Kerim'de sıkça vurgulanan bir değerdir. Kafirlerle karşı, eziyet edenlere karşı, kötü söz edenlere karşı, imtihanlara karşı, kötülöklere karşı vb. durumlara karşı sabır tavsiye edilmiştir.¹⁷⁸

1.3.8 Diğerkamlık

Diğerkam kavramı özgecilik, kişinin kendi yararını gözetmeksizin başkasına yararlı olmak, bencillikten en uzak olma durumu, kişinin önce başkasını düşünmesi gibi anlamlara gelmektedir. İslam geleneğinde bazı alimlere göre diğerkamlık; başkasının yarar ve çıkarını kişisel çıkarlarına tercih etmesi veya herhangi bir zarardan öncelikle kendisinininkini değil başkasınıninkini koruması şeklinde tanımlanmaktadır. “İsar” anlamında Batı dillerinde kullanılan “altruizm” karşılığında günümüz Arapçasında “gayriye”, Türkçede ise “özgecilik” terimleri kullanılmaktadır. Bir kimsenin cömertlikte isar derecesine ulaşabilmesi için ikram ettiği şeye kendisinin bizzat fiilen muhtaç durumda bulunması şart değildir. Aksine önemli olan muhtaç olsa dahi başkasını kendisine tercih edebilecek bir ahlak anlayışına ve irade gücüne sahip bulunmasıdır.¹⁷⁹ Velhasıl kendi adına istediğini başkası adına da isteyebilmektir.

¹⁷⁵ M. Muraven – Roy F. Baumeister, “Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?”, *Psychological Bulletin* 126/2 (2000) akt. Eroğlu, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisinde Öz Denetimin Aracılık Rolü*, 15.

¹⁷⁶ TDK, “Sabır” (Erişim 21.11.2923).

¹⁷⁷ Şeyh Muhammed Abduh Reşid Rıza, *Tefsir'ul-Menar* (Mısır: 1954) II/37 akt. Mehmet Demirci, “Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2002), 265.

¹⁷⁸ Bkz. Kur'an-ı Kerim: Bakara/45, Bakara/153, Al-i İmran/15, Nahl/126, Hac/35, Ankebut/59, Mü'min/55.

¹⁷⁹ Mustafa Çağrıncı, “İsar”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 21.11.2023).

Diğerkamlik Kur'an-ı Kerim'de kelime ve terim anlamlarıyla kullanılmakla birlikte terim anlamının yer aldığı Haşr suresi 9. ayette, bütün mal varlıklarını Mekke'de bırakarak Medine'ye göç etmek zorunda kalan Hz. Muhammed'i (sav.) ve diğer muhacirleri şefkatle kucaklayıp mal varlıklarını onlarla paylaşmaktan çekinmeyen Medineli Müslümanlar övgüyle anılmakta, ayette onların şahsında Müslüman toplumun bazı temel manevi ve ahlaki özelliklerine temas edilmektedir. Buna göre Müslümanlar imanı kalplerine yerleştirmiş din kardeşlerine karşı kıskançlık duymamış, şahsi menfaatleri ve zevklerinden fedakarlıktan bulunmuş kimselerdir.¹⁸⁰

1.3.9 Misafirperverlik

Misafirperverlik hem dini hem de örfi boyutta önemlidir. Dini boyutta ayet ve hadisler öne planda iken örfi boyutta geleneksel uygulamalar ön plandadır. İslamiyet'e göre misafire de ev sahibine de sorumluluklar yüklenmişse de ev sahibi misafirini hoş karşılamak, hoş ağırlamak ve hoş uğurlamak gibi değerleri önemsemek durumundadır. Geleneksel anlamda bakılacak olursa da Türk misafirperverliği oldukça önemli bir yere sahiptir. Misafire duyulan hürmet o kadar fazladır ki bu durum "Tanrı misafiri" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram tanıdık tanımadık herkes için kullanılan, darda kaldığı anda kapıya gelen kişi/kişilere yardımcı olmayı ve onları misafir etmenin yüceliğini anlatan hatta günümüzde de kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

1.3.10 Sorumluluk

Sorumluluk kavramı sözlükte; kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet, uhde, sorumlu olmayı gerektiren bir yükümlülüğün kendisi olarak tanımlanmaktadır.¹⁸¹

Sorumluluk değeri, zamanla öğrenilen ve sonradan kazanılan bir değerdir. Çocuğun ilk eğitim ortamı olan aile, çocuğun sevgi, saygı, duyarlılık, güven, sorumluluk gibi birçok değeri kazanmasını sağlar. Çocuk, aile ortamı içerisinde öncelikle anne-babasını örnek alarak sorumluluk bilinci edinir. Daha sonra ona yüklenen sorumlulukları öğrenir ve benimseyerek yerine getirir. Bu durum da onun gelecek zaman içerisinde sorumluluk sahibi bir birey olmasına sebep olur.

¹⁸⁰ Çağrı, "İsar".

¹⁸¹ TDK, "Sorumluluk" (Erişim 21.11.2023).

1.4 Çizgi Filmler

Bu başlık altında çizgi filmin tanımına, çizgi filmlerin özelliklerine ve çizgi filmlerin çocuğun üzerindeki etkisine olumlu etkileri ve olumsuz etkileri olmak üzere iki alt başlık altında değinilmiştir.

1.4.1 Çizgi Filmin Tanımı ve Önemi

Televizyon, günümüzde yaygınlığı yadsınamayacak kitle iletişim araçlarından biri olması hasebiyle genç, yaşlı, çocuk, yetişkin her yaştan bireyin karşı karşıya kaldığı içerisinde çeşitli programların yayınlandığı önemli bir medya aracıdır. Her ne kadar günümüzde televizyon yerini bilgisayara ve telefona bırakmış olsa da televizyonda yayınlanan içeriklerin diğer kitle iletişim araçlarıyla da izlenebiliyor olması bu medya aracını önemli kılmaya devam etmektedir. Bu durum da farklı disiplinlerce araştırma konusu edilir olmuştur ki geleceğimizin güvencesi olan çocukların takipçisi olduğu çizgi filmler araştırmalarda çokça yer almıştır. Bu da çizgi filmin birçok tanımlamasının yapılmasına ortam hazırlamıştır.

İlk olarak çizgi film kavramının kelime anlamına bakılacak olursa çizgi film, bir konuyla ilgili olarak karakterlerinin hareketlerini belirtecek biçimde art arda çizilmiş resimlerden oluşan sinema filmidir.¹⁸² Çizgi filmler, genellikle çocuk izleyicilere mesaj aktarımı amacıyla hazırlanan, tek kare çekim yöntemi kullanılarak çizimlere, görsellere ve varlıklara hareket kazandıran film türü olarak da tanımlanmaktadır.¹⁸³ Terim anlamı olarak ise, günümüz sinemasında önemli yeri olan unsurlardan biri olan “animasyon” resim ya da nesnelerin hareketli ve canlı oldukları yanılsamasını uyandıracak biçimde düzenlenmesi işlemidir. Animasyonun yaratıcı isimlerinden olan Norman Mc Laren, animasyonu; hareket eden çizimlerin değil, çizilenlerin hareketi sanatı olarak tanımlamıştır. Burada kastedilen animasyonda kareler arasında görünmeyen aralıklar oluşturma sanatıdır.¹⁸⁴ Bir başka tanımlamaya göre ise çizgi film, el ile veya dijital ortamlarda çizilerek yapılan resimlerin, canlandırma metotlarıyla hareketlendirilmesi şeklinde edilmektedir.¹⁸⁵

Çizgi filmlerin görüntüsel bir iletişim aracı amaçladıkları şey hızlı ve özlü bir öğretim sağlamasıdır. Yani çizgi filmler bir olayı, olguyu, oluşumu, konuyu hareket canlandırma yöntemi kullanarak irdeleyerek ve simgeleri yalınlaştırarak

¹⁸² TDK, “Çizgi Film” (Erişim 16.11.2023).

¹⁸³ Beyza Ülkü Fidan - Murat Kobya, “Çocuğun Sosyalleşmesine Etkileri Bakımından Çizgi Filmler”, *Toplumsal Ahlak ve Sosyalleşme*, ed. Seyyid Sancak (İzmir: Duvar Yayınları, 2023), 16.

¹⁸⁴ Hasan Aydın, “Kamerasız, Senaryosuz Sinema: Norman Mc Laren”, ...ve *Sinema*, ed. Hüseyin Sönmez vd. (İstanbul: Hil Yayınları, 1987) 27-28 akt. Filiz Şenler, “Animasyon Tarihi, Teknikleri ve Türkiye’deki Yansımaları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 3/99 (2005), 100.

¹⁸⁵ Tolga Ulubaş vd., *Genel Kültür Ansiklopedisi* (İstanbul: Parıltı Yayınları, 2006), 1/48.

etkin bir öğretim ile birlikte din eğitimi, değer eğitimi ve karakter eğitimi gerçekleştirmektedir. Çizgi filmlerde konu gerçekçi bir yaklaşımla verilebildiği gibi esprili bir biçimde mecazlar kullanılarak da verilebilmektedir. Her çizgi filmin bu şekilde vermek istediği bir önermesi vardır ve bunu da simgesel anlatımla yapar.¹⁸⁶ Çocuklardan ve onlara öğretim amacıyla verilen mesaj ve önermelerden söz edildiği için çizgi filmler araştırmaya gerek duyulan önemli medya unsurları haline gelmiştir.

Çocukların televizyon, bilgisayar, tablet ve telefon gibi araçlar vasıtasıyla çizgi film içeriklerine ulaşımı kolaylaşmakla birlikte bu durum çizgi filmin çocukların kişilik gelişimine etkisini, üstlendikleri misyonu, verdikleri mesajları, işledikleri değerleri vb. gündeme getirmekte, önemini hatırlatmaktadır. Bu durum da tabiatıyla çizgi filmleri birçok disiplin tarafından tartışma ve araştırma konusu haline getirmektedir.

1.4.2 Çizgi Filmlerin Çocuğun Kişilik Gelişimine Etkisi

Çocukların kişilik gelişimi erken yaşlarda başlar. Bu süreçte çocukların maruz kaldığı her türlü uyarıcı oldukça önemlidir. Çocuklar, bilgi ve becerilerini model alma ve taklit etme vasıtalarıyla edinirlerken karşı karşıya kaldıkları çizgi filmler bu süreçte önemli rol oynamaktadırlar. Çocuklar, zihinlerine işlenen, gördükleri, işittikleri, iletişim kurdukları vb. her durumu hafızlarında tutabilmektedirler. Bu durumda da ya hafızalarında tuttukları nesneleri içselleştirip uygularlar ya da gelecekte uygulama ihtimali taşırlar.¹⁸⁷ Burada da önemli bir nokta karşımıza çıkmaktadır ki bu da çocukların maruz kaldığı çizgi filmlerin sunduklarıdır. Çizgi filmlerde yayınlanan bilgi, değer, inanç ve görsel-işitsel öğeler çocukların bilinçaltında önemli yerlere sahip olmaktadır. Elbette bilinçaltına işlenen öğelerin olumlu ya da olumsuz etkileri de kaçınılmaz olmaktadır.

- Olumlu Etkileri:

Her ne kadar çizgi filmlerin genellikle olumsuz etkileri tartışmalara konu olmuşsa da yapılan bazı araştırmalara göre olumlu etkileri de bulunmaktadır:

- Oruç ve Teymuroğlu'nun, çizgi filmlerin ilköğretim 5. Sınıf sosyal bilgiler öğretiminde öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmaya göre; ders sürecinde çizgi filmlere yer verilen öğrencilerin akademik başarı ön test-son test puanları arasındaki farklılık anlamlı bulunarak çizgi film ile işlenen derslerin, öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı tespit edilmiştir. Ancak çalışma sonucuna

¹⁸⁶ Deniz Güler, "Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film", *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* 5/1 (1989), 168-169.

¹⁸⁷ Tuğgehan Namdar, *Çizgi Filmlerde Din ve Değerler Eğitimi: Diyanet TV Çizgi Film Örnekleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 29.

göre, geleneksel öğrenme yaklaşımının kullanıldığı yani çizgi film kullanılmaksızın işlenen derslerin de öğrencilerin akademik başarısını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak bu iki grup karşılaştırıldığında ise, çizgi film ile ders işlenen deney grubu öğrencilerinin başarı puanlarının, çizgi film olmaksızın ders işlenen kontrol grubu öğrencilerinin başarı puanlarından daha fazla artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bu duruma bakarak, çizgi filmlerin öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.¹⁸⁸

- Bülbül, çizgi filmlerin İngilizce eğitimine etkisini araştırdığı çalışmasında 2. Sınıf öğrencilerine ‘hayvanlar’ konusunu kontrol grubuna geleneksel yöntem kullanarak, deney grubuna da çizgi film izleterek ders işlemiştir. Deney sonucunda ise; geleneksel yaklaşımın öğrencilerin akademik başarılarını artırmada anlamlı bir artış sağladığı görülmekle beraber çizgi film izletilmesi de öğrencilerin akademik başarılarını artırmada anlamlı bir şekilde artırmıştır. Ancak tutum geliştirme açısından sonuçlar ele alındığında çizgi filmlerin ders işleme sürecini eğlenceli hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda da çizgi filmler, İngilizce öğretiminde etkili bir araçtır denilebilir.¹⁸⁹
- Olumsuz Etkileri:
- Güloğlu, pek çok türevi bulunan Winx Club çizgi film ve yan ürünlerinin çocuklar üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmasında 340 lise öğrencisine uyguladığı anket çalışması sonucunda; çocukların çoğunun karakterlerin kıyafet, saç, makyaj gibi dış görünüşünden etkilenmediği tespit edilirken yüzde 40’lık bir kısmın karakterlerin dış görünüşünün kendilerinde de kusursuz görünme isteği uyandırdığı tespit edilmiştir. Bu durumdan etkilenen çocukların insanları güzel ve çirkin diye ayırarak arkadaş seçemedikleri görülmüştür ki bu da sosyalleşme bakımından olumsuz bir noktadır. Ayrıca çalışma sonucunda; çocukların büyü ve sihre özendiği, bazılarının birbirleri ile sevgili oldukları (7-12 yaş aralığında), bazılarının hayali karakterlere âşık olup onlarla duygusal bağ kurmalarının kıskançlık düzeyine ulaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır.¹⁹⁰ Bu sonuçlara bakılarak bu ve

¹⁸⁸ Şahin Oruç – Burcu Teymuroğlu, “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Çizgi Film Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi”, *International Journal of Field Education* 2/2 (2016), 102.

¹⁸⁹ Sevgi Bülbül, *Çizgi Filmlerin İlkokul 2. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersine İlişkin Akademik Başarılarına ve Tutum Geliştirmelerine Etkisi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62-63.

¹⁹⁰ Hatice Güloğlu, *Çizgi Film Karakterleri ve Yan Ürünlerinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri (Winx Club Çizgi Film ve Yan Ürünleri Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 122-123.

benzeri çizgi filmlerin hitap ettikleri yaş gruplarının yanlış olduğu ve olumsuz etkilerinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

- Yetim ve Sarıçam, çizgi filmlerin çocuklara etkisi konusunda ailelerin bilgi ve farkındalık düzeylerini inceledikleri çalışmaları sonucunda; çizgi filmlerin olumlu etkisinden çok olumsuz etkilerinin olduğu, bunun çocuğa zarar verecek duruma kadar geldiği, araştırmaya katılan aileler bağlamında ailelerin çizgi filmler hakkında fazla bilgi sahibi olmadıkları bundan dolayı da seçimleri çocuklara bıraktıkları, olumsuz davranışlara neden olan çizgi filmlere herhangi bir müdahale edilmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte çizgi filmlere teslim edilen çocukların karşısında aile ortamının oluşturulmaması ve çocuklarla vakit geçirme konusunda noksan olunması sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca ailelerin çocuklarında odaklanamama, şiddet, saldırganlık gibi olumsuz etkiler gözlemledikleri sonucuna ulaşmıştır.¹⁹¹
- Yaşar ve Paksoy'un, okul öncesi beş yaş grubu çocukların izledikleri çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin, çocukların serbest oyunları sırasındaki saldırganlık düzeylerine etkisini araştırdıkları çalışma sonucuna göre;
 - Çocukların saldırgan içerikli çizgi filmleri izledikten sonra çizgi film unsurlarından olan silah, bomba, sopa gibi materyalleri oyunlarına yansıttıkları ve hatta ellerindeki bebek, lego, lobut gibi oyuncakları silaha dönüştürdükleri,
 - Saldırgan tavırların erkeklerde saldırı amaçlı, kızlarda savunma amaçlı ortaya çıktığı,
 - Çocukların çizgi filmleri izledikten sonra o karakterlere bürünerek onlar gibi davrandıkları, karakterlerin isimlerini kullandıkları, olumlu ya da olumsuz her konuyu rollerinden çıktıktan sonra tamamen bıraktıkları,
 - Çizgi filmdeki saldırı efektlerinin çocuklar tarafından oyunlarında kullanıldığı, gözlemlenmiştir.¹⁹²

Genel anlamda çizgi filmlerin çocukların dil gelişimine, sosyal gelişimine, günlük yaşamlarına, akademik başarılarına vb. etkileri olduğu açıktır. Ancak çizgi filmlerin muhatap aldıkları çocukların yaş grubuna uygun olmalarının gerekliliği, içerdiği konuların anlamlılığı, karakterlerin ve olayın gerçek hayata uygunluğu, kullanılan dilin doğruluğu gibi hususlara dikkat edilmesi önemlidir.

¹⁹¹ Gamze Yetim – Hakan Sarıçam, “Çizgi Film Programlarının Çocuklara Etkisi Konusunda Ailelerin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/11 (Aralık 2016), 356-357.

¹⁹² Mustafa Yaşar – İpek Paksoy, “Çizgi Filmlerdeki Saldırgan İçerikli Görüntülerin, Çocukların Serbest Oyunları Sırasındaki Saldırganlık Düzeylerine Etkisi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/2 (2011), 288-289-290.

2. Yöntem

Araştırmada doğal araştırma, yorumlayıcı araştırma ve alan araştırması gibi isimlendirmeleri olan nitel araştırma yöntemi temelinde hazırlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi, doğal olguları inceleme arayışında olan ve probleme ilişkin araştırmanın öznel görüşlerini de içerisinde barındıran ve konuyu bu bağlam çerçevesinde belirli bir sosyal ortam içerisinde derinlemesine, bütüncül ve gerçekçi bakış açısıyla ele almaya olanak sağlayan bir yöntemdir. Desen olarak örnek olay araştırması, kuram oluşturma, olgu araştırması, etnografik araştırma, anlatı araştırması ve tarihsel araştırma gibi desenler sunan nitel araştırmanın örnek olay araştırma deseni araştırmanın deseni olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma veri toplama teknikleri olan görüşme (mülakat), gözlem ve doküman inceleme yöntemlerinden doküman inceleme tercih edilerek analiz için betimsel analize başvurulmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunu Diyanet TV kanalında 13.04.2021 – 24.03.2022 tarihleri arasında yayınlanan, dede, nine, anne, baba, iki çocuk ve bir papağandan oluşan bir ailenin Ramazan ayı boyunca yaşadıklarını konu alan Mutlugiller çizgi filminin 56 bölümü oluşturmaktadır. Belirlenen yöntem, desen, veri toplama aracı ve analiz yöntemi temelinde çizgi filmin 9 saat 45 dakika 22 saniyelik tüm bölümleri izlenmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yönteminin veri elde etme araçlarından olan doküman inceleme aracı kullanılmıştır. Araştırmada incelenen olgu veya olaylarla ilgili olan bilgileri içeren dokümanları derinlemesine tarama ve bütünlük bir veriye ulaşılma olarak tanımlanan bu yöntem ile sistematik verilere ulaşılmaktadır ki bu da araştırmacıya zaman tasarrufu sağlarken veri kaynaklarının tasnifini kolaylaştırmaktadır.

Bu veri elde etme aracının hazırlanmasından önce hedef konu belirlenmiş ve belirli bir standart oluşturma bakımından araştırma yönergesi oluşturulmuştur.¹⁹³ Bu form/yönerge, din eğitimi süreci ve değerler eğitimi kapsamında hazırlanan dokümanları inceleme amacıyla hazırlanan form/yönergeci.

Araştırma süreci boyunca verilerin analiz edilmesinde, nitel araştırmanın analiz unsurlarından olan içerik ve betimsel analiz içerisinde betimsel analize başvurulmuştur. Betimsel analizde amaç, gözlem ve görüşme sonucunda elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir bağlamda okuyucuya sunulmasıdır. Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Elde edilen bulgular arasında da neden-sonuç ilişkisi

¹⁹³ Binnetoğlu vd., “Din Eğitiminde Girişimcilik Becerisinin Etkinliklerle Kazandırılmasına Yönelik Bir Değerlendirme”, 2932.

kurularak gerektiği takdirde karşılaştırmaya başvurulur.¹⁹⁴ Bir çerçeve oluşturularak veriler işlenir ve elde edilen bulgular tanımlanarak son olarak yorumlanır. Dolayısıyla çalışma boyunca verilerin analizi noktasında böyle bir yol izlenerek neden-sonuç ilişkisi bağlamında analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızda ele alınan kaynaklara kısaca değinilecek olursa ilk olarak çalışmada oluşturulan kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında “Din Eğitimi Süreci ve Değerler Eğitimi” hususunu açıklamaya binaen kullanılan eserlere İbrahim E. Özgüven’e ait “Psikolojik Testler” adlı eser, Erol Güngör’e ait “Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak” adlı eser, J. H. Fichter’e ait “Sosyoloji Nedir?” adlı eser, K. Ulusoy – B. Dilmaç’a ait “Değerler Eğitimi” adlı eser ve M. Z. Aydın’a ait “Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi” adlı eser örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde “Çizgi Filmler” hususunu açıklamaya binaen kullanılan eserlere Hasan Aydın’a ait “Kamerasız, Senaryosuz Sinema: Norman Mc Laren” adlı eser ve Tolga Ulubaş’a ait “Genel Kültür Ansiklopedisi” adlı eser örnek olarak verilebilir. Kullanılan makale, yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına ait detaylı bilgi “Kaynaklar” da verilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, “Mutlugiller Çizgi Filmi ile İlgili Genel Bilgiler ve Bulgular” başlığı altında “Mutlugiller Çizgi Filminin Karakterleri” ile “Mutlugiller Çizgi Filminin Jenerik Müziğinin İncelenmesi” alt başlıkları, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Çizgi Filmlerin Kullanımına Yönelik Bulgular” ve “Din Eğitimi Sürecinde Mutlugiller Çizgi Filmi ve Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bulgular” başlıklarına yer verilmiştir.

3.1 Mutlugiller Çizgi Filmi ile İlgili Genel Bilgileri İçeren Bulgular

Mutlugiller çizgi filmi; Diyanet TV kanalında yayınlanan, dede, nine, anne, baba, iki çocuk, bir bebek ve bir papağandan oluşan geniş bir ailenin Ramazan’a özel hikayelerinin anlatıldığı bir kukla dizisidir. Mutlugiller, 9 saat 45 dakika 22 saniyelik 56 bölümden oluşmaktadır. Çizgi film, Diyanet TV kanalında 13.04.2021 tarihinde yayınlanmaya başlayıp, 24.03.2022 tarihinde son bölümünün yayınlanmasıyla sona ermiştir.

¹⁹⁴ A. Yıldırım – H. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), 223-230 akt. Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 73.

Fotoğraf 3.1. Mutlugiller çizgi filmi

Mutlugiller çizgi filminin yapımı Sinemedia'ya ait olup, yapım-yönetmenliği Alper Kaya'ya, senaryo Emrah Aktürk'e, jenerik müziği Emrah Aktürk ve Görkem Gürlevik'e, görüntü yönetmenliği Gökşin Dokumacı'ya, sanat yönetmenliği Zuhale Mikkirdi'ye, görüntü yönetmenliği Cihan Talay'a, editörlüğü Erdiç Ulutaş'a, kurgu yönetmenliği Güven Güngör'e, yönetmen yardımcılığı Rayme Özgen ve Mehmetcan Özel'e, kukla oynatıcılığı/seslendirme Naime Sinem Lökbaş, Cem Sel, Erdiç Ulutaş, Emrah Aktürk, Murat Yener Yıldırım ve Güven Güngör'e aittir.

Çizgi filmin senaristi ile yapılan sesli ve yazılı görüşmede Emrah Aktürk, Mutlugiller çizgi filmini kukla çizgi filmi olmasının yanı sıra bir aile sitcom olarak nitelendirdiğini dile getirmiştir. Çizgi filmde bilinçli olarak üç kuşak üzerine bir karakterizasyon yapılmıştır. Mutlugiller'de dede ve ninenin kökleri, anne ve babanın bugünü çocukların da geleceği temsil ettiği bir dünya üzerinden kültürel mirasın kuşaklar boyu aktarıldığı bir temel inşa edilmiştir. Aktürk, bunu yaparken çizgi filmde verilen hikâyenin ve buna bağlı olarak verilen değerlerin birbirleriyle dirsek teması halinde olmasına özen göstermiştir. Yani bir değer verilirken diğer değerlere sırt çevrilmemiştir. Bu durum da çizgi filmin sadece didaktik olmamasına aynı zamanda gerçek yaşamdan izlerle bir aktarımın söz konusu olmasına ortam hazırlamıştır.

Senaryoyu yazarken Aktürk'ün hedefi, Mutlugiller'in herkese hitap etmesi olup, temelde amaç, çocukların ebeveynleri ile birlikte izleyebilecekleri, zımnen defteri ve dış kirası gibi kültürel değerlerin de unutturulmayarak yansıtılabileceği, hayatın içinden bir çizgi film hazırlayarak çocuklara sunmak olmuştur.

3.1.1 Mutlugiller Çizgi Filminin Karakterleri

Mutlugiller çizgi filminde ana karakterler toplam sekiz kişiden oluşmaktadır.

Bunlar;

- Nine: Şükran Hanım
- Dede: Asım Bey
- Anne: Ayşe Hanım
- Baba: Ahmet Bey
- Kız Çocuğu: Elif
- Erkek Çocuğu: Emre
- Bebek: Betül
- Papağan: Cevher

Mutlugiller geniş ailesinin iki önemli karakteri olan Asım Dede ve Şükran Nine'ye bakılacak olursa; iki karakterin de evin en bilgin, tecrübeli, sakin, kültür ve geleneklerine bağlı bireyleri olduğunu söylemek gerekmektedir. Evin annesi Ayşe Hanım ve babası Ahmet Bey ise daha günümüzden insanlar olup hem büyüklerine saygı ve hürmet gösteren hem de çocuklarıyla yakından ilgilenen, onlarla vakit geçiren, sorumluluklarını bilen, sevgi dolu bireyleridir. Bu dört önemli karakter aslında evin çocukları Elif ve Emre'nin rol model aldıkları, sevdikleri, saygı duydukları karakterlerdir. Elif ise evin akıllı, sorumluluk sahibi, uslu, çalışkan ve başarılı çocuğu olup hem kardeşi Emre'ye örnek olan hem de büyüklerini örnek alan çocuğudur. Emre ise evin haylaz, zeki, meraklı ve sevimli çocuğudur. Karakterin böyle belirgin özellikleri olduğu gibi birçok değere de sahip bireyler olduğunu söylemek gerekmektedir.

Öyle ki Aktürk, karakterleri oluştururken hepsinin ayrı çok yönlü bireyler olmasına dikkat ederek birçok değeri de barındırmasına dikkat etmiştir. Yani bir karakter yalnızca adaletli olmayıp aynı zamanda tevazu sahibi, saygılı, yardımsever, hoşgörülü, sorumluluk sahibi, kanaatkâr vb. özelliklere de sahiptir. Çünkü her değer aslında birbiriyle dirsek teması halindedir. Her değer birbirini besleyen ve destekleyen konumdadır.

Genel olarak karakterlere bakılacak olursa her biri yardımlaşma ve dayanışmayı benimseyen, dostluk bağları kuvvetli, özdenetim sahibi, sabırlı, duyarlı ve diğerkam sahibi, sorumluluk sahibi, kanaatkâr, merhametli, örnek bireyler olup aynı zamanda örnek bireyler yetiştirmeyi de şiar edinen kişilerdir.

3.1.2 Mutlugiller Çizgi Filminin Jenerik Müziğinin İncelenmesi

Mutlugiller çizgi filminin bölümleri ve aktardığı değerler analiz edilmeden evvel çizgi filmin 56 bölümüne eşlik eden jenerik müziğini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Jenerik müziğinin sözleri şu şekildedir:

Hoş geldin Ya Şehri Ramazan

Ramazan'da Mutlugiller

Mutlugiller Ramazan'da

Ramazan'da Mutlugiller, Ramazan'da

Davul sesiyle uyanıp sahura

Çok şükür kavuştuk Ramazan'a

Minarede mahya sofralarda hurma

Çok şükür darısı bayrama

Ailede bir telaş hazırlıklar canhıraş

Sık dişini az kaldı iftara

Herkesle ol arkadaş kucaklaş ve de paylaş

Mutluluk yayılsın dünyaya

Aşımızı paylaşıp toku açı anlayıp

Bolluk bereketine çok şükür

İç huzuru arınma saygı sevgi hatırla

Herkes aynı sofrada çok şükür

Sağlık sıhhat nine ve oruç açtık dedemle

Bolluk bereketine çok şükür

Elleri aç semaya otur başla duaya

Rahmeti bol bu aya çok şükür

Ramazan'da Mutlugiller

Mutlugiller Ramazan'da

*Ramazan'da Mutlugiller, Ramazan'da*¹⁹⁵

Müzik, insanların duygu ve düşüncelerini en etkili ve en kolay biçimde ifade etme araçlarından biri olup geçmişten günümüze birçok uygarlıkta erdemin, bilgeliğin ve zarafetin kaynağı olarak görülmüştür. Aynı zamanda müzik birçok

¹⁹⁵ Bkz. DiyanetTV, “Tekne Orucu – Mutlugiller 1. Bölüm”, *YouTube* (13.04.2021), 0.00-1.09.

toplumun ve bireyin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. İnsani bir ihtiyaç olarak görülen müzik, üzerinde birçok araştırma yapılan bir bilimdir. Yapılan araştırmaların yoğunlaştığı bir mesele de müziğin bir eğitim aracı ve alanı olmasıdır. Doğumundan ölümüne kadar insan-müzik ilişkisi, müziğin insan yaşamındaki önemli yeri ve işlevselliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁶ Müzik insanın duygu, düşünce ve davranışlarına hitap ederek etkileme ve dikkat çekme gücüne sahiptir. Bu anlamda da hangi müziğin, hangi melodi ile, hangi sözlerle ve kime hitap ettiği önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mutlugiller çizgi filminin jenerik müziğine de bu açılarından bakılacak olursa; jenerik müziğin, çizgi filmin Ramazan ayına özel hazırlanan bir kukla dizisi olmasıyla iç içe olduğu söylenebilir. Aynı zamanda barındırdığı sözlerdeki Ramazan ayına ulaşmanın şükür sebebi olması, hazırlıkların yapılması, paylaşmanın ve kucaklaşmanın olduğu, herkesle arkadaşlık edilmesi, saygı ve sevginin hatırlatılması, tok ve aç anlamının önemli olması çizgi film içerisinde yer alan değerlerle uyum sağladığı söylenebilir.

Söz-müzik uyumu ve kullanılan melodinin vurgularına bakılacak olursa; müziğin Ramazan konseptiyle uyumlu davul sesiyle başlaması, ritminin çocukların hoşuna gidebilecek şekilde hareketli ve dikkat çekici olması çizgi filmi de dikkat çekici kılmaktadır. Son olarak jenerik müzikte rap müzik tarzında bir kısmın olması günümüzün popüleritesinin de takip edilmesi ve çocukların dikkatini çekmesi açısından önemlidir.

3.2 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Çizgi Filmlerin Kullanımına Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programında çizgi filmlerin değer kazandırmadaki rolüne yönelik öğrenme alanları incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çizgi filmlerin değer kazandırmalarına yönelik kullanılabilecek örnek öğrenme alanları aşağıda verilmiştir.

Öğrenme alanı “Güzel Ahlak” olan 4. sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, değer eğitimi sürecinde bireye kazandırılmak istenen sevgi, saygı, hoşgörü, yardımseverlik, doğruluk/dürüstlük vb. değerlerin çizgi filmler aracılığıyla kazandırılabilceği öğrenme alanıdır. Öğrenme Alanı “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” olan 4. sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, Hz. Peygamberin sosyal hayata yönelik eylemlerinden hareketle kazandırılmak istenen değerlerin sunulabileceği öğrenme alanıdır. Öğrenme alanı “Adap ve Nezaket” olan 5. sınıf

¹⁹⁶ Ünal İmîk, *Çizgi Film Müziklerinin Yapısal Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 5-10.

konusuna göre bu öğrenme alanı, değer eğitimi sürecinde çizgi filmler aracılığıyla saygı, hoşgörü, selamlaşma gibi değerlerin kazandırılabilceğı öğrenme alanıdır. Öğrenme alanı “Hz. Muhammed’in (s.a.v) Hayatı” olan 6. sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, Hz. Muhammed’in sosyal hayata yönelik eylemlerinden hareketle kazandırılmak istenen değerlerin sunulabileceğı öğrenme alanıdır. Öğrenme alanı “Temel Değerlerimiz” olan 6. sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, değer eğitimi sürecinde çizgi filmler aracılığıyla sevgi, saygı, hoşgörü, öz denetim, duyarlılık, misafirperverlik, yardımseverlik, sorumluluk, selamlaşma, dostluk, sabır, diğerkamlık gibi değerlerin sunulabileceğı öğrenme alanıdır. Öğrenme alanı “Ahlaki Davranışlar” olan 7.sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, değer eğitimi sürecinde sevgi, saygı, doğruluk/dürüstlük, hoşgörü, duyarlılık gibi değerlerin sunulabileceğı öğrenme alanıdır. Öğrenme alanı “Zekât ve Sadaka” olan 8. sınıf konusuna göre bu öğrenme alanı, değer eğitimi sürecinde özellikle yardımseverlik değerini kazandırma hedefiyle çizgi filmler aracılığıyla kazanımın gerçekleştirilebileceğı öğrenme alanıdır.

Yapılan bu açıklamalar doğrultusunda bakıldığında değer eğitimi sürecinde kazandırılmak istenen değerler, çizgi filmler aracılığıyla ilgili öğrenme alanları kullanarak kazandırılabilir. Öyle ki güzel ahlak, adap ve nezaket, temel değerlerimiz, ahlaki davranışlar öğrenme alanlarıyla çizgi filmler aracılığıyla kazandırılmak istenen sevgi, saygı, doğruluk/dürüstlük, hoşgörü, duyarlılık değer kazanımlarını vermek mümkündür. Zekât ve sadaka öğrenme alanıyla ise yardımseverlik değeri kazandırılırken Hz. Muhammed’i tanıyalım ve Hz. Muhammed’in hayatı öğrenme alanlarıyla peygamber efendimizin sosyal yaşamında sahip olduğı hasletlerin değer eğitimi sürecinde çizgi filmlerle verilmesi mümkündür.

3.3 Din Eğitimi Sürecinde Mutlugiller Çizgi Filmi ve Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bulgular

Mutlugiller çizgi filminin değerlendirilmesi yayınlanan tüm bölümleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu bölüm altında 56 bölümün tamamı, verilen değerlerin analizi yapılarak değerlendirilecektir.

Birinci bölüm ile ilgili değerlendirme Tablo 3.1.’de verilmiştir.

Tablo 3.1. Birinci bölüm (Tekne Orucu) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.27	Kanaatkarlık	Şükran ninenin Asım dedeye “Efendimiz, üç hurma bir bardak su ile iftar yaparmış. Biz de Allah ne verdiyse onu yeriz inşallah” demesi.
04.51	Sabır	Şükran ninenin torununa, kendisinden örnek vererek orucun şükretmeyi ve sabretmeyi öğretmesini söylemesi. Bu konuda hem ona örnek olma gayesi taşıması hem de “şükür, sabır” gibi değerlerin üzerinde durarak vurgulaması.
11.35	Sabır	Elif’in sahur sofrasında Şükran nine ve Asım dedeye “Biz her istediğimizi hemen elde edemeyeceğimizi anlamak, Allah’a şükretmek için oruç tutuyoruz.” demesi.

Tablo 3.1’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Kanaatkarlık, Sabır” kavramları ön plana çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki bölümde yer alan ifadeler incelendiğinde nine-dede ilişkisi, nine-torun ilişkisi “Kanaatkarlık ve sabır kavramları çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2. İkinci bölüm (Ailece Sahur ve İftarın Güzelliği) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.05	Sevgi	Şükran ninenin Asım dedeye “Bir Asım bir Şükran idik. Ne güzel büyüdük, genişledik. Bir oğlumuz üç kızımız oldu. Her biri evlendi, yuvasını kurdu, çok şükür.” demesi.
03.40	Sevgi	Şükran ninenin “bir lokma ekmek, bir lokma su da olsa ailecek o sofrada oturmanın güzelliği.” diyerek beraberliklerini vurgulaması.
04.02	Yardıms severlik	Elif’in dedesine, “Dede, anneme yardım etmek için bir liste yapıyorum, en sevdiğin yemek hangisi?” diyerek annesine yardım etmesi.
08.02	Yardıms severlik Sevgi Diğ erkamlık	Ayşe Hanım’ın eşi Ahmet Bey’e, “Alt kattaki yaşlı komşularımıza sahur için börek götüreceğim” demesi.

Tablo 3.2’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Yardıms severlik, Diğ erkamlık” kavramları ön plana çıkmış ve süreçte bu değerlerin nine-dede ilişkisi, anne- baba ilişkisi ve dede-torun ilişkisi çerçevesinde kazandırılması hedeflenmiştir. Bu kazanımın sağlanması için de

Ramazan ayına özel olan sahur, iftar gibi kavramlara yer verilerek yalnızca değerlerin verilmesi değil, Ramazan ayı bilincinin oluşması için de çaba gösterilmiştir. Mutlugiller çizgi filminin üçüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.3’te verilmiştir.

Tablo 3.3. Üçüncü bölüm (Zekât (Yardımlaşma/Dayanışma)) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.38	Yardımseverlik	Ahmet Bey’in Asım dedeye, “Baba, torpidodaki zarfı aliver sonra zahmet olmazsa zekatımızı hesap ettim onun içine koydum.” demesi.
03.41	Hoşgörü	Ayşe Hanım’ın “Anne, alt komşumuz Fatma ablaları iftara çağırırsak diyorum bir akşam, ne dersin?” demesi üzerine Şükran ninenin “...kimi istersen nasıl istersen buyur et gelsinler.” demesi.
04.13	Selamlaşma	Asım dedenin içeri girer girmez selam vermesi Şükran ninenin de “Aleykümselam” demesi.
08.48	Yardımseverlik	Elif’in yazdığı kompozisyonu iftar sonrasında okuması “bizler yoksulların halinden anlamalıyız ve onlara yardımcı olmalıyız.” demesi.

Tablo 3.3’te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Yardımseverlik, Hoşgörü, Selamlaşma” kavramları ön plana çıkmış ve bu değerler aile içi ilişkiler ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.4’te verilmiştir.

Tablo 3.4. Dördüncü bölüm (Eski Ramazanlar ve Ramazan Adetleri) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.11	Sevgi	Ayşe Hanım’ın eşi Ahmet Bey’i “Haydi selametle Allah hayırlı işler versin.” diyerek uğurlaması.
04.56	Misafirperverlik Yardımseverlik	Şükran ninenin, kendi ninesinin ona “Eskiden yoksullar için verenler sonrasında onlara “dış kirası” adı altında hediyeler verirmiş.” demesi.
07.07	Yardımseverlik	Şükran ninenin torunlarına eski bir adet olan şerbet dağıtımını anlatırken “şerbet teravîh namazı çıkışında dağıtılmış, hem dayanışma ve paylaşma örneği olarak hem de tüm gün oruç tutanların ağızları tatlansın diye” demesi.
08.04	Yardımseverlik	Asım dedenin, zimem defteri için “Osmanlı Dönemi’nde zengin kişiler yoksul mahallelere gidip esnafa borcu olan kimselerin borcunu öderlermiş.” demesi.

Tablo 3.4’te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Yardımseverlik, Misafirperverlik” kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bölümün en çok öne çıkan kavramı yardımseverlik olarak bu değer, dış kirası, şerbet dağıtımı ve zimem defteri gibi unutulmaya yüz tutmuş adetler çerçevesinde ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.5’te verilmiştir.

Tablo 3.5. Beşinci bölüm (Kitap Okumak/Mukabele) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.39	Sevgi	Elif’in kardeşi Emre’yi kitap okuyarak uyutması ve bunu da o kendisine kitap okunmasını seviyor diye yaptığını söylemesi.
02.46	Sevgi Saygı	Ayşe Hanım’ın Elif’e, “Aferin sana, kitap okumayı sevmen çok güzel. Bu alışkanlığını kardeşine aşılayan da çok güzel.” demesi.
02.54	Sorumluluk Öz Denetim	Elif’in annesine, “Bundan sonra her öğlen kitap okuyup, Emre’yi uyutacağım.” demesi. Bu vermiş olduğu söz ile de yaptığı davranışın bölüm süresince uyum içinde olması.
04.42	Saygı	Ayşe Hanım’ın eşini, “Hoş geldin Ahmet” diye karşılaması, onun da “Hoş bulduk Hanım” demesi.
04.50	Sorumluluk	Ahmet Bey’in önceki gün söz verdiği kitapları Elif’e getirmesi.
05.15	Sevgi Saygı	Asım dedenin, “Sadakallahu’l-azim” demesi üzerine Şükran ninenin “Ağzına sağlık Asım Bey” demesi.
05.22	Saygı	Asım dedenin kendi dedesinden bahsederken “Allah razı olsun, sen yaşlardaydım kendisi hafızdı, bana okumayı o öğretti.” demesi.
05.54	Öz Denetim	Emre’nin Asım dededen rica etmesi üzerine dedenin “Yarın ilk iş okumaya başlıyoruz.” demesi.
06.24	Sevgi Saygı	Asım dedenin Emre’ye sorduğu soruya doğru cevap vermesi üzerine dedenin, “Aferin sana, unutmamışsın.” demesi.
06.40	Sevgi Saygı	Asım dedenin eşine, “Gel Hanım gel, bak torunun neler öğrendi?” demesi ve Emre’ye soru sorup onun doğru yanıtlaması üzerine ninenin “Aferin benim güzel torunuma” demesi.

Tablo 3.5’te verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Saygı, Öz Denetim, Sorumluluk” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin altıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.6’da verilmiştir.

Tablo 3.6. Altıncı bölüm (İyi Huylu Olmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.16	Sorumluluk Öz Denetim	Ahmet Bey’in Ayşe Hanım’a, “Hanım, içerde tezgahın üzerine para bıraktım. Bugün yönetici bina aidatını toplamaya gelir, oradan verirsiniz.” demesi.
01.25	Diğerkamlık	Ahmet Bey’in eşi Ayşe Hanım’a, “Geçen ay biz görmeden aidatı babam ödemiş, bu ay da ona kalsın.” demesi.
01.32	Sevgi Saygı Selamlaşma	Ahmet Bey’in eşine, “Allah’a ısmarladık.” demesi üzerine eşinin de “Haydi selamle, hayırlı işler” demesi.
01.39	Sevgi	Ayşe Hanım ve çocukların birbirlerine güneydin demeleri.
03.27	Misafirperverlik	Ayşe Hanım’ın, kapıya gelen yöneticiyi eve davet etmesi.
05.40	Öz Denetim Sorumluluk	Ahmet Bey’in eve geldiğinde eşine, “Bugün muhasebeci gelecekti unutmuşum, yolda aklıma geldi evrakları almam lazımdı ve geri döndüm.” demesi.
05.45	Yardımseverlik	Ahmet Bey’in eşine, “Benim turuncu kaplı dosyam neredeydi?” diye sorması üzerine eşinin de yerini söyleyerek yardımcı olması.
07.04	Sabır	Şükran ninenin “Canımızı sıkıran bir şey olduğunda ‘ya sabır’ deyip uzlaşma yolu aramalıyız.” demesi.
07.25	Sabır	Asım dedenin “Şu’ra suresinde ‘Her kim sabreder ve bağışlarsa işte bu elbette yapılmaya değer işlerdendir.’ diye buyrulur.” demesi.
07.37	Sevgi Hoşgörü Dostluk	Ahmet Bey’in “Kavga etmek çözüm değil çocuklar. İyi huylu olmalısınız, bağışlayıcı olmalısınız.” demesi.
10.21	Sevgi Saygı Hoşgörü Dostluk	Ayşe Hanım’ın çocuklara, “O halde şimdi birbirinizden özür dileyin ve bir daha bizi de birbirinizi de üzmemeye gayret gösterin.” demesi.

Tablo 3.6’da verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Saygı, Sabır, Diğerkamlık, Sorumluluk, Öz Denetim, Selamlaşma, Yardımseverlik, Hoşgörü, Dostluk” kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler eşler arası ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin yedinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7. Yedinci bölüm (Yalan Söylemenin Sakıncaları) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
05.22	Sevgi	Asım dedenin eşine “Canın sağ olsun Hanım” demesi.
05.41	Yardımseverlik	Asım dedenin “Camiden çıkınca bir bakkala gidip borcu olan kimselerin borçlarını ödesem gücümüz yettiğince” demesi üzerine eşinin “Ne güzel düşünülmüşsün, bu mübarek Ramazan ayında insancıkların duasını alınız.” demesi.
06.01	Selamlaşma	Asım dedenin bakkala girer girmez “Selamünaleyküm” demesi, bakkalın da “Aleykümselam” demesi.
06.38	Saygı	Asım dedenin “Senden bir şey rica edeceğim. Borcu kimin ödediğini kimseye söylem olur mu? Seninle ikimiz arasında kalsın.” demesi üzerine bakkalın da buna saygı duyması.
06.53	Selamlaşma	Asım dedenin eve girince eşine, “Selamünaleyküm” demesi eşinin de “Aleykümselam, hoş geldin” demesi.
10.35	Doğruluk/Dürüstlük	Emre’nin evdeki herkesi kandırıp eğlenmesi üzerine babasının onunla konuşması ve ona yalancı çoban masalını anlatarak “Masalın sonunda gerçekten sürüye kurt saldırır. Çoban bu sefer gerçekten köylülerden yardım ister ama kimse ona inanmaz, yardıma koşmaz.” demesi.
10.53	Doğruluk/Dürüstlük	Ahmet Bey’in oğlu Emre’ye, “Yalan hem ahlakımıza uymaz hem de Müslümanların yapmaması gereken bir davranıştır.” der.
11.15	Öz Denetim	Emre’nin özür dilemesi.
11.44	Öz Denetim	Emre’nin “Bugün hepinizi çok üzdüm ama hatamı anladım herkesten çok özür dilerim.” demesi.

Tablo 3.7’de verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Saygı, Selamlaşma, Yardımseverlik, Doğruluk/Dürüstlük, Öz Denetim” kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu değerler eşler arası ilişkiler ve genel anlamda ile arası ilişkiler ve çevreyle sosyal ilişkiler çerçevesinde ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin sekizinci bölümüyle ilgili bilgiler Tablo 3.8’de verilmiştir.

Tablo 3.8. Sekizinci bölüm (Hayvanlara Karşı Merhamet) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.34	Sorumluluk	Asım dedenin Emre’ye “Aferin sana, unutmamışsın.” demesi.
01.45	Sabır	Emre’nin “Oruç bize sabrı öğretir, şükretmeyi öğretir.” demesi.
02.37	Yardımseverlik	Kediye araba çarptığını gören Emre’nin üzülerek ona yardım etmek istemesi.
03.24	Sevgi	Ayşe Hanım’ın “Allah onlardan razı olsun.” demesi.
03.27	Sevgi Saygı	Şükran ninenin hayvanlara sevgi ve saygının dinin emri olduğunu söylemesi.
05.00	Sevgi Saygı	Ahmet Bey’in “Kur’an-ı Kerim’de de hayvanlara sevgi ve saygı göstermemiz gerektiği buyrulur. Bu yüzden de onları sevip kollamalıyız.” demesi.

Tablo 3.8’de verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Sabır, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin dokuzuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.9’da verilmiştir.

Tablo 3.9. Dokuzuncu bölüm (İsraftan Kaçınmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
04.04	Sevgi Kanaatkarlık	Emre'nin israf kelimenin anlamını sorması üzerine Elif'in "İsraf şu demek Emreciğim; diyelim ki beş tane saç tokam var ama ille de kırmızı renkli olsun diye bir tane daha alırsam yani ihtiyacım yokken boşuna alırsam bu israf olur." demesi. Bu açıklamayı yaparken Elif'in kardeşine örneklemeler yaparak onun anlayacağı düzeye indirgemesi.
06.36	Sevgi	Asım dedenin "Aferin sana Elif, bak bunu çok iyi düşündün." demesi.
08.26	Kanaatkarlık	Asım dedenin yemek masasında "Çok şükür, bin şükür. Bugün de iftarımızı yaptık." demesi.
08.40	Sevgi Diğerkamlık	Ev alma konusunda Şükran ninenin "Allah isteyen herkese nasip etsin." demesi.
09.28	Öz Denetim	Asım dedenin "Biz bu evi israftan kaçındığımız için alabildik. Çok şükür, vaktinde tutumlu davranıp, dişimizden tırnağımızdan artırdığımız birikimler bizi ev sahibi yaptı." demesi.
09.42	Öz Denetim	Ahmet Bey'in "Paramızı dikkatsizce harcasaydık gereksiz alışveriş yapsaydık birikim yapamaz, evi alamazdık." demesi.
06.29	Sevgi Dostluk	Asım dedenin evi alma konusunda "Eğer güçlerimizi birleştirecek o zaman olabilir." demesi.

Tablo 3.9’da verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Kanaatkarlık, Dostluk, Öz Denetim, Diğerkamlık” kavramları öne çıkmış, söz konusu değerlerin kardeşler arası ilişkiler, aile içi ilişkiler çerçevesinde kazandırılması hedeflenmiştir. Bunun sağlanması adına da israf, şükür, tutumlu olmak gibi kavramlar üzerinde durularak söz konusu değerlerin kazandırılması desteklenmiş, dirsek teması oluşturulmuştur. Mutlugiller çizgi filminin onuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.10’da verilmiştir.

Tablo 3.10. Onuncu bölüm (Sır Saklamak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.27	Kanaatkarlık	Asım dedenin komşusuna nasıl olduğunu sorması üzerine komşusunun, “Rabbim ’in bugününe çok şükür, sizler nasılsınız?” demesi ve Asım dedenin de “İyiyiz, hamd olsun.” demesi. Bu cevabıyla hamd etmeye vurgu yapması.
04.13	Sevgi Selamlaşma	Komşusunun Asım dedeye, “Çok teşekkürler, Allah razı olsun” demesi üzerine Asım dedenin “cümlemizden Allah razı olsun yavrum, selam söyle hanendekilere.” demesi.
04.45	Sevgi	Ahmet Bey’in Emre’ye “Aferin benim oğlum” demesi.

Tablo 3.10’da verilen bilgiler doğrultusunda bu bölümde “Sevgi, Selamlaşma, Kanaatkârlık” kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler komşuluk ilişkilerinin vurgulanmasıyla ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin on birinci bölümü ile ilgili bilgilere Tablo 3.11’de verilmiştir.

Tablo 3.11. On birinci bölüm (Çevreye ve Doğaya Karşı Sorumluluklarımız) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
04.55	Sorumluluk	Elif’in ödevinin konusunu “çevreye karşı sorumluluklarımız” olarak belirlemesi.
05.15	Yardımseverlik	Elif’in “Konu başlıklarını çıkarmada bana yardımcı olmalısınız.” demesi üzerine Asım dedenin yardımcı olması.
05.30	Sorumluluk Duyarlılık	Elif’in “Çevreye karşı sorumluluklarımız nelerdir?” sorusu üzerine dedesinin “Öncelikli olarak temiz tutmaktır kızım. Gereksiz alışverişten kaçınarak çevreyi koruyabileceğimizi biliyor musunuz mesela?” demesi.
06.17	Sorumluluk Duyarlılık	Elif’in aynı soruyu ninesine sorması ile ninenin “Rabbim ’in yarattığı her türlü mahlukata karşı saygılı ve duyarlı olmalıyız.” demesi.
07.09	Sevgi	Şükran ninenin Elif’i aferin diyerek tebrik etmesi.
07.15	Sorumluluk Duyarlılık	Asım dedenin Elif’e “Kızım çevreye karşı sorumluluklarımız arasında tabiatı korumak yatar” demesi.
08.23	Sevgi	Ayşe Hanım’ın eşini “hoş geldin” diyerek karşılaması.
08.31	Hoşgörü	Elif’in babasına soru sorması üzerine Ayşe Hanım’ın Elif’e, “Dur kızım Baban bir soluklansaydı” demesi üzerine Ahmet Bey’in “Sorun değil” demesi.

08.36	Sorumluluk Duyarlılık	Ahmet Bey'in Elif'e "Kızım, enerji tasarrufu sağlamak çevreye karşı sorumluluğumuzdur bizim, suyu dikkatli harcamak, elektriği, doğalgazı..." demesi.
09.35	Sevgi	Asım dedenin "Ellerinize sağlık" demesi, Ayşe Hanım'ın da "Afiyet olsun" demesi.
09.48	Sorumluluk Duyarlılık Öz Denetim	Emre'nin çöplerimizi çöpe atmalıyız, odamızı temiz tutmalıyız." demesi.
10.04	Sevgi	Elif'in tüm ailesine teşekkür etmesi.

Tablo 3.11'de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Sorumluluk, Öz Denetim, Duyarlılık, Hoşgörü, Yardımseverlik" kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu bölüm incelendiğinde kazandırılması hedeflenen değerlerin aile içinde iş birliğine vurgu yapılarak işlendiği kanaatine varılmıştır. Bu bölümle birlikte aynı zamanda eşlerin birbirine karşı anlayışlı olmaları ve ebeveynlerin çocuklarına zaman ayırma konusunda dikkatli olmaları dikkat çekmiştir. Mutluluklar çizgi filminin on ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.12'de verilmiştir.

Tablo 3.12. On ikinci bölüm (Aile) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.17	Sevgi	Asım dedenin Ayşe Hanım'a "Evet gelin kızım, eline koluna sağlık. Ne güzel ağırladın misafirlerimizi" demesi.
01.22	Misafirperverlik	Şükran ninenin "Fatma Hanım tekrar teşekkür etti. İftara davet ettiğinizde çok sevinmiştik, iftarda gösterdiğiniz misafirperverliğe de ayrıca çok sevindik" demesi.
08.40	Sevgi Saygı Hoşgörü Sabır	Asım dedenin Ahmet Bey'e, "Anaya, babaya, evlada, eşe 'öf' bile demememiz gerek. Bunu dinimiz de kabul etmez ahlakımız da hoş karşılamaz" diyerek onu uyarması.
08.55	Saygı Hoşgörü Sabır	Asım dedenin "Aile mühimdir oğlum. Onlara karşı her zaman saygılı, anlayışlı, sabırlı, güler yüzlü olmak zorundasın." demesi.
09.55	Öz Denetim	Ahmet Bey'in Asım dedenin nasihatine karşılık hak vermesi ve çocuklarının kalbini durduk yere kırdığını, eşinin de kalbini kırıp sözleriyle üzdüğünü fark ettiğini söylemesi.
10.29	Sevgi	Ahmet Bey'in Ayşe Hanım'dan helallik istemesi.

Tablo 3.12'de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Saygı, Sabır, Hoşgörü, Sabır, Öz Denetim, Misafirperverlik" kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler aile içi

ilişkiler bağlamında ele alınırken özelde eşler arası ilişkinin öneminin vurgulanması ile ele alınmıştır. Bu bölümle çocuklara, herkesin hata yapabilmesinin mümkün olduğu, önemli olanın hataların farkına varılmasının olduğu vurgulanan hasletler arasında olmuştur. Mutlugiller çizgi filminin on üçüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.13'te verilmiştir.

Tablo 3.13. On üçüncü bölüm
(Sorumluluk ve Görevleri Yerine Getirme) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.39	Sorumluluk	Emre'nin kıyafetlerini yere atması üzerine Ayşe Hanım'ın "Bu doğru bir davranış değil Emreciğim. Bize verilen görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz." demesi.
06.12	Sorumluluk	Ayşe Hanım'ın oğluna sorumluluklarımızın mutlaka yerine getirilmesi gerektiği konusunda nasihat etmesi.
09.43	Sevgi	Emre'nin dikkat edeceğini söylemesi üzerine Ayşe Hanım'ın aferin diyerek başını okşamayı.
10.33	Sevgi	Ayşe Hanım ve Emre'nin sarılması.

Tablo 3.13'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Sorumluluk" kavramları öne çıkmış ve süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler anne-çocuk ilişkisi çerçevesinde ele alınarak bir annenin oğluna nasihat etmesi bağlamında ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin on dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.14'te verilmiştir.

Tablo 3.14. On dördüncü bölüm
(Teknolojinin Fayda ve Zararları) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.30	Saygı	Ahmet Bey'in Emre'ye "Günde bir saatten fazla tabletle oynamak yok tamam mı?" demesi.
03.44	Hoşgörü Duyarlılık	Emre'nin, ödevini yapmak için tableti isteyen ablasına oyun oynamasına rağmen tableti vermesi.
04.50	Sorumluluk Öz Denetim	Ayşe Hanım'ın Emre'ye babasıyla yaptığı bir saatle tabletle oynama anlaşması yaptıklarını hatırlatması üzerine Emre'nin, ablasının alarm kurduğunu söyleyerek alarm çalınca tableti bırakacağını söylemesi.
05.24	Yardımselik	Ayşe Hanım'ın "Yarın randevuyu kaç alalım anne?" diye sorması ve Şükran nineye hastane randevusu almak konusunda yardım etmesi.

09.56	Sevgi	Ahmet Bey'in Emre'ye, "Emreciğim ablan bugün bir saatlik alarm kurmuş. Bu kurala kendi kendine uyduğun için seni tebrik ederim." demesi.
10.06	Sorumluluk	Ahmet Bey'in Emre'ye "Bugünkü hakkın dolmuşken oynaman hoş değil. Ver bakalım onu" diyerek Emre'den tableti istemesi ve Emre'nin de vermesi.

Tablo 3.14'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Yardımseverlik, Sorumluluk, Hoşgörü, Öz Denetim, Duyarlılık" kavramları öne çıkmış, bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler anne-çocuk ilişkisi ve baba-çocuk ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin on beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.15'te verilmiştir.

Tablo 3.15. On beşinci bölüm (Hak Yememek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.17	Sevgi	Asım dedenin Ayşe Hanım'a, "kolay gelsin Ayşe kızım" demesi.
01.48	Sevgi	Şükran ninenin torununa Kur'an öğretirken "Aferin kızım. Ne kadar hızlı öğreniyorsun" diyerek sevgisini dile getirmesi.
02.54	Sevgi Dostluk	Elif'in tokasını kaybettiğini ninesine anlatırken "Bence kesinlikle Merve aldı. O çok beğenmişti tokamı. Sürekli ne güzel ne güzel diyordu." demesi üzerine Şükran ninenin ona "Elif 'çiğim onun aldığına dair bir kanıtın var mı? Yoksa böyle söylemen çok büyük hata" diyerek bunun dostluklarına zarar verebilecek kadar kötü bir davranış olduğunu söylemesi.
05.50	Sorumluluk Öz Denetim Hoşgörü	Ahmet Bey'in eve gelmesi üzerine iş yerinde bir müşterisinin hakkına girdiğini düşünmesine karşın Emre'nin merak edip sorması. Ayşe Hanım'ın da Baban istemeden de olsa başkasının hakkına girdiğini düşünüyor. O yüzden üzülüyor." demesi. Asım dedenin de bunun kul hakkı olduğunu ve çok kötü bir şey olduğunu söylemesi.
07.23	Yardımseverlik Sorumluluk	Ahmet Bey'in kul hakkı karşılığında eşine, bir ihtiyaç sahibi birini bularak ona yardım edelim diye söylemesi.
08.12	Öz Denetim	Elif'in ninesine, "Nine bugün iftar yaparken söylediklerini düşündüm. Babamın kazara yaptığı bir şeye ne kadar üzülüğünü gördüğümde hatamı anladım" demesi.

09.04	Öz Denetim	Elif'in, arkadaşı Merve'ye iftira ettiğini düşünerek çok üzülüp pişman olması.
09.51	Öz Denetim	Ahmet Bey'in yaptığı hata karşılığında camiye bağış yapması ve Allah'tan af dilemesi.

Tablo 3.15'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Sorumluluk, Öz Denetim, Yardımseverlik, Hoşgörü” kavramları öne çıkmış, söz konusu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu bölüm incelendiğinde bu değerlerin kul hakkı bağlamında ele alındığı sonucuna varılmıştır. Mutlugiller çizgi filminin on altıncı bölümü ile ilgili bilgilere Tablo 3.16’da verilmiştir.

Tablo 3.16. On altıncı bölüm (İbadetlerimiz) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
05.25	Sevgi	Camiye giden Emre'ye cemaatten birinin, İslam'ın şartlarını sorması üzerine Emre'nin cevap vererek hepsini sayması ve dedesinin “aferin” diyerek onu tebrik etmesi.
07.37	Sorumluluk	Emre'nin sahur sofrasında namazın ne olduğunu sormasına karşılık Asım dedenin “Hani bugün hoca sana İslam'ın şartlarını öğretmişti ya işte namaz, İslam'ın şartlarından birisidir. Müslümanlar bu ibadeti Allah'a olan yakınlıklarını göstermek için yerine getirirler.” diyerek cevap vermesi.
08.41	Sevgi Saygı Duyarlılık Sorumluluk	Emre'nin “ibadet nedir?” sorusuna Asım dedenin “Baban sana yeni bir oyuncak alınca n'aparsın?” diye sorması Emre'nin de teşekkür etmesi üzerine Asım dedenin “İşte bize tüm güzellikleri sunan, sınırsız nimet veren, akıl veren Rabbimize karşı sevgi ve saygımızı göstermek için yaptığımız eylemlere ibadet denir.” diye cevap vermesi.

Tablo 3.16’da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Duyarlılık” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu bölüm incelendiğinde kazandırılması hedeflenen değerlerin çoğunlukla dede-torun ilişkisi bağlamında ele alındığı ancak sosyal ilişkilerin de bölüm süresince devam ettiği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda çeşitli tanımlamalar da yapılmıştır ki bu tanımlamalar bölüm başlığı ve kazandırılmak istenen değer ve anlatılmak istenen konu olan “ibadetlerimiz” ile uyumludur. Mutlugiller çizgi filminin on yedinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.17’de verilmiştir.

Tablo 3.17. On yedinci bölüm (Küs ve Dargın Kalmamak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.23	Selamlaşma	Ayşe Hanım'ın, Asım dedeye "Hacı amcalar nasıllar baba?" diye sorması üzerine Asım dedenin "İyiler kızım, selamları var" demesi ve Ayşe Hanım'ın da "aleykümselam" demesi.
05.27	Sevgi	Asım dedenin Emre'den tuz istemesi ve Emre'nin dedesine küs olduğunu söylemesi üzerine Ahmet Bey'in küslüğün kötü bir şey olduğunu, sevginin kıymetini anlatması.
11.20	Sevgi Öz Denetim	Asım dedenin öğütleri üzerine Emre'nin "Kötü olanı örnek alıp size küstüğüm için özür dilerim." demesi.

Tablo 3.17'de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Selamlaşma, Öz Denetim" kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu bölüm incelendiğinde değerler, dede-torun ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Mutluluklar çizgi filminin on sekizinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.18'de verilmiştir.

Tablo 3.18. On sekizinci bölüm
(Başkasının Kusurlarıyla Dalga Geçmemek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.16	Sevgi	Ayşe Hanım'ın Ahmet Bey'i "Haydi hayırlı işler Ahmet" diyerek uğurlaması
03.35	Yardımsverlik	Emre ve Elif'in nineleriyle beraber markete giderek ona yardım etmeleri.
04.19	Duyarlılık	Emre ve Elif'in, hem ninelerinin yürüyüşü ile hem de bakkalda gördükleri teyzenin görünüşündeki farklılık ile dalga geçmeleri üzerine Şükran ninenin onları uyarması ve başkalarının dış görünüşüne gülmenin çok ayıp olduğunu söylemesi.
06.32	Sevgi Dostluk	Şükran ninenin "Baskın güzel torunlarım bizim dinimiz kardeşliği öğütler." demesi.
07.11	Öz Denetim	Elif'in, arkadaşı Kerem'le gözlük yaktığı için dalga geçtiğini söyleyerek, ondan özür dileyceğini söylemesi.
07.35	Öz Denetim	Asım dedenin bugün de iftar yapabildikleri için şükretmesi.

Tablo 3.18’de verilen bilgiler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sevgi, Yardımseverlik, Dostluk, Duyarlılık, Öz Denetim” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki bu bölüm incelendiğinde görülmüştür ki nine-torun ilişkisi söz konusu değerler çerçevesinde işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin on dokuzuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.19’da verilmiştir.

Tablo 3.19. On dokuzuncu bölüm (Temiz Olmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.41	Öz Denetim	Ahmet Bey’in, Emre’ye “Temizlik ve hijyene dikkat etmezsen sağlığın bozulur. Hemen elini yüzünü yıka gel.” demesi.
06.23	Sevgi	Davulcu Murat Bey’in, Emre’ye davul hediye etmesi üzerine Emre’nin ona teşekkür etmesi.

Tablo 3.19’da elde edilen veriler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sevgi, Öz Denetim” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki bölüm incelendiğinde görülmüştür ki söz konusu değerler baba-çocuk ilişkisi, esnaf-müşteri ilişkisi çerçevesinde işlenmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde ele alınan “temizlik, hijyen, öz bakım” hususları da değerler dışında ele alınan diğer hasletlerdendir. Mutlugiller çizgi filminin yirminci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.20’de verilmiştir.

Tablo 3.20. Yirminci bölüm
(Eş, Dost, Akraba Ziyaretinde Bulunmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.56	Sevgi Dostluk	Ayşe Hanım’ın, çocuklara “Bizi biri bir yere davet ettiyse o davete katılmak sünnettir.” demesi üzerine Asım dedenin efendimizin Müslümanın Müslüman üzerindeki 6 hakkından birinin davete icabet etmek olduğunu söylemesi.
02.40	Sevgi Dostluk Sorumluluk	Emre’nin köye neden sabah erkenden gittiklerini sorması üzerine Ahmet Bey’in , gitmişken akraba, eş, dost, kabristan ziyareti yapacaklarını söylemesine karşın Asım dedenin de bunun dinin bir emri olduğunu dile getirmesi.
05.46	Selamlaşma	Komşularının Asım dedelerin yanına gelerek selam vermesi.

Tablo 3.20’de verilen bilgiler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Sorumluluk, Selamlaşma” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler, aile içi ilişkiler bağlamında ele alındığı, değerlerin kazandırılmasında İslami ölçülere vurgu yapıldığı akraba, eş, dost, kabristan ziyareti gibi hasletlerin öne çıkarıldığı ve bunların dinin emri olduğunun ifade edildiği tespit edilmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi birinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.21’de verilmiştir.

Tablo 3.21. Yirmi birinci bölüm (Sözünü Tutmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.27	Sorumluluk	Şükran ninenin, Emre’ye “Oyun vakti oyun, iş vakti iş. Canımız sıkıldı diye sorumluluklarımızdan vazgeçemeyiz.” demesi.
01.44	Sorumluluk Öz Denetim	Şükran ninenin “Bir söz verdiğinde karşıdaki sana kızar ya da kızmaz diye bakmadan o sözü yerine getirmen gerekir.” demesi.
03.38	Sorumluluk	Emre’nin annesine yemek yapma sözü verip vermediğini sorması üzerine Ayşe Hanım’ın “Aslında bir nevi söz verdim sayılır. Yani aslında kimseye yemek yapacağım diye söz vermedim ama bu ailede bir iş bölümü var. herkes kendi üzerine düşeni yerine getiriyor. Bu bir nevi söz vermektir.” demesi.

Tablo 3.21’de verilen bilgiler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sorumluluk, Öz Denetim” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki bölüm incelendiğinde bu değerlerin nine-torun ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi çerçevesinde işlendiği görülmüştür. Mutlugiller çizgi filminin yirmi ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.22’de verilmiştir.

Tablo 3.22. Yirmi ikinci bölüm (Öfkeyle Kalkan Zararla Oturur) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
05.00	Sevgi	Elif’in, babasını hoş geldin diyerek karşılaması.
10.30	Öz Denetim	Şükran ninenin “Öfkeyle kalkan zararlar oturur. Bak öfkelenedin, kaldırdın yere çaldın yepyeni oyuncağı. Hem ayıp hem israf. Ne kötü bir şey.” demesine karşılık Emre’nin hatasını anlaması ve üzülmesi.

Tablo 3.22’de verilen bilgiler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sevgi, Öz Denetim” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki bu bölüm incelendiğinde görülmüştür ki söz konusu değerler baba-çocuk ilişkisi ve ninenin evlatları ve torunlarına nasihatleri çerçevesinde işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi üçüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.23’te verilmiştir.

Tablo 3.23. Yirmi üçüncü bölüm (Ramazan Lezzetleri) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.00	Sevgi	Asım dedenin Ramazan macunu satan esnafa “Hayırlı işler macuncu” diye yaklaşması.
03.12	Sevgi	Macuncunun Emre’ye macun ikram etmesi üzerine Asım dedenin “Allah hayırlı işler versin.” demesi.
03.23	Sevgi	Okuldan gelen Elif’i “hoş geldin güzel kızım” diye karşılaması.
06.50	Duyarlılık	Emre’nin, iftar sofrasında bugün Ramazan macunu yediğini anlatarak, bunu söylemek için onların oruçlarını açmasını beklediğini söylemesi.
08.30	Sorumluluk	Asım dedenin kültürümüzün parçası olan şeyleri anlatırken bunları yaşatmanın görevimiz olduğunu söylemesi.

Tablo 3.23’te verilen bilgiler doğrultusunda, ilgili bölümde “Sevgi, Duyarlılık, Sorumluluk” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerlerin bölüm süresince dede-torun ilişkisi, esnaf-müşteri ilişkisi çerçevesinde işlendiği tespit edilmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.24’te verilmiştir.

Tablo 3.24. Yirmi dördüncü bölüm
(İyiliklerine Karşılık Beklememek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.04	Sevgi Yardımseverlik	Ahmet Bey'in işi olmasına rağmen onu erteleyip yardıma ihtiyacı olan yaşlı birine yardım edeceğini söylemesi.
02.35	Yardımseverlik	Elif'in sorusu üzerine Ayşe Hanım'ın komşularına yaşlı oldukları için iftar ve sahurda yemek götürmek, onlara yardım etmek gerektiğini söylemesi.
03.26	Sevgi	Ahmet Bey'in yaşlı amcaya yardım ettikten sonra amcanın "Allah razı olsun" demesi.
05.15	Duyarlılık	Ayşe Hanım'ın Emre'ye arka bahçede oynamalarını gerektiğini söyleyerek yaşlı komşularını rahatsız etmemek gerektiğini söylemesi.

Tablo 3.24'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Yardımseverlik, Duyarlılık" kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu değerler verilirken daha çok sosyal ilişkiler üzerinde durulmuş ve bölüm boyunca "yardımseverlik" değeri vurgulanmıştır. Mutlugiller çizgi filminin yirmi beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.25'te verilmiştir.

Tablo 3.25. Yirmi beşinci bölüm (Tatlı Dilli Olmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.11	Selamlaşma	Ayşe Hanım'ın, komşusu Esra Hanım'la selamlaşması.
01.16	Yardımseverlik	Ayşe Hanım'ın Esra Hanım'dan çocuklara bakması konusunda yardım istemesi üzerine Esra Hanım'ın memnuniyetle kabul etmesi.
05.39	Sevgi	Ayşe Hanım'ın Ahmet Bey'i "hoş geldin" diyerek karşılaması.
06.49	Sevgi Sorumluluk	Ahmet Bey ve Ayşe Hanım'ın, Elif'in derslerinin çok iyi olması ve de sorumluluklarını yerine getiren biri olmasından dolayı teşekkür ederek onu hediye ile ödüllendirmeleri.
08.07	Yardımseverlik	İftar hazırlığına başlayacak olan Ayşe Hanım'a, Emre'nin "Yardım edebileceğim bir şey var mı anne?" diye sorması.

Tablo 3.25’te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Selamlaşma, Sorumluluk, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu bölüm incelendiğinde bu değerlerin komşuluk ilişkileri temelinde, anne-çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi ve eşler arası ilişki çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Mutlugiller çizgi filminin yirmi altıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.26’da verilmiştir.

Tablo 3.26. Yirmi altıncı bölüm (Eski Günlerdeki Gibi/Komşuluk) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.17	Sevgi	Ahmet’in, kapılarını çalan kişiyi “hoş geldin” diyerek çağırması.
02.12	Sevgi Yardımseverlik Dostluk	Ramazan eğlencesi düzenlemek isteyen yönetici Mehmet Bey’den, Ahmet’in yardım edilebilecek bir şey olursa haber vermesini istemesi.

Tablo 3.26’da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmış, süreç içerisinde bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bölümün adı ile kazandırılmak istenen değerler uygunluk içerisinde olurken aynı zamanda bu değerler komşuluk ilişkileri çerçevesinde ele alınmış ve işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi yedinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.27’de verilmiştir.

Tablo 3.27. Yirmi yedinci bölüm (Kadir Gecesi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.50	Sevgi	Elif’in, Esra Hanım’a “hayırlı kandiller” demesi.
02.30	Selamlaşma	Asım dedenin, Ahmet Bey’le selamlaşması.
02.48	Sevgi Dostluk Duyarlılık Yardımseverlik	Asım dedenin, bütün komşularına kandil simidi hediye etmek istediğini söyleyerek hem de hal hatır sorup, bir ihtiyaçları olup olmadığını öğrenmek istediğini dile getirmesi.
03.10	Selamlaşma	Asım dedenin, Ahmet Bey ile birlikte komşu esnaflara selam iletmesi.
03.20	Dostluk Duyarlılık Yardımseverlik	Ayşe Hanım’ın, yaşlı komşularının yanına giderek bir ihtiyaçları olup olmadığını sorması.

Tablo 3.27’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Selamlaşma, Duyarlılık, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler anne-çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi, komşuluk ilişkisi bağlamında işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi sekizinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.28’de verilmiştir.

Tablo 3.28. Yirmi sekizinci bölüm
(Dedikodu ve Gıybet Etmemek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.50	Öz Denetim	Asım dedenin, gıybet eden arkadaşına bu sohbetlerin doğru olmadığını söyleyerek hoşlanmadığını dile getirmesi ve onun da hatasını fark etmesi.
04.22	Öz Denetim	Ahmet Bey'in de az evvel dedikodu yaptığı için kınadığı Haşim Bey'in arkasından konuşması üzerine Asım dedenin Ahmet Bey'i uyarması ve onun da hatasını fark etmesi.
09.12	Yardımsverlik	Esra Hanım'ın komşusuna yardım etmesi.

Tablo 3.28'de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Öz Denetim, Yardımsverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu hedef bağlamında söz konusu değerler baba-çocuk ilişkisi ve komşuluk ilişkisi çerçevesinde işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin yirmi dokuzuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.29'da verilmiştir.

Tablo 3.29. Yirmi dokuzuncu bölüm (Bayram Telaşı) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.27	Duyarlılık	Ahmet Bey'in Elif'e ihtiyaç sahibi bir arkadaşı olup olmadığını sorması.
03.59	Selamlaşma	Davulcu Murat Bey'in Asım dedeyle selamlaşması.

Tablo 3.29'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Duyarlılık, Selamlaşma” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu hedef bağlamında söz konusu değerler baba-çocuk ilişkisi ve komşuluk ilişkisi çerçevesinde işlenmiştir. Aynı zamanda bölüm boyunca “bayram” kavramına vurgu yapılmıştır. Mutlugiller çizgi filminin otuzuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.30'da verilmiştir.

Tablo 3.30. Otuzuncu bölüm (Arife Çiçeği) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
07.38	Yardımsverlik	Ayşe Hanım'ın eşyaları arabaya indirmesi için Ahmet Bey'den yardım istemesi.
08.22	Sevgi Dostluk	Esra Hanım'ın yola çıkacak olan Mutlugiller ailesine iyi yolculuklar dilemesi.

Tablo 3.30'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Yardımsverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması

hedeflenmiştir. Söz konusu değerler eşler arası ilişki, komşuluk ilişkisi bağlamında işlenmiştir. Bununla birlikte “arife çiçeği” gibi unutulmaya yüz tutmuş kültürel değerlere de vurgu yapılmıştır. Bu kültürel değerlerin dile getirilmesi durumu çizgi film süresince dikkat edilen hususlar olarak dikkat çekmiştir ki bu durum senaristin elde etmek istediği sonuca hizmet eder niteliktedir. Mutlugiller çizgi filminin otuz birinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.31’de verilmiştir.

Tablo 3.31. Otuz birinci bölüm (İş Bölümü ve Merhamet) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
08.26	Sevgi	Emre ve Ömer’in buldukları yavru kedinin annesini Elif ve Zeynep ile arayıp bulmaları.
08.57	Sevgi Duyarlılık	Asım dedenin çocuklara “Yüce Allah bize merhameti emreder. Bizler de bütün yaratılmışları yaratandan ötürü sevmeliyiz. Onlara merhamet etmeli, korumalıyız.” diyerek nasihat etmesi.

Tablo 3.31’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Duyarlılık” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler arkadaş ilişkisi bağlamında ele alınırken dedenin torunu ve torununun arkadaşına yaptığı nasihat ile sonuca bağlanarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin otuz ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.32’de verilmiştir.

Tablo 3.32. Otuz ikinci bölüm (Arkadaşlarla Paylaşmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
09.37	Öz Denetim	Emre’nin bilyelerini arkadaşlarıyla paylaşmaması arkadaşlarının da ona ders vermesi ve Emre’nin hatasını fark ederek özür dilemesi.

Tablo 3.32’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Öz Denetim” kavramı tek verilen değer olarak öne çıkmış, süreçte yalnızca bu değer kazandırılması hedeflenmiştir. Elbette tek verilen değer olması bölüm boyunca bu değer üzerine olaylar yaşanmasına ve “Öz Denetim” hususunun öneminin daha fazla dile getirilerek toplumsal yaşam, aile içi yaşam ve arkadaşlık ilişkilerinde değerli bir yeri olduğunun vurgulanmasına sebep olmuştur. Mutlugiller çizgi filminin otuz üçüncü bölümüyle ilgili bilgiler Tablo 3.33’te verilmiştir.

Tablo 3.33. Otuz üçüncü bölüm (Sözünde Durmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
09.50	Öz Denetim	Emre ve Ömer'in verdikleri sözleri tutmamaları sonucunda hatalarını anlamaları ve gidip ailelerinden özür dilemeleri.
10.58	Sorumluluk	Ömer'in babasının çocuklara “Çocuklar! Sorumluluklarınızın yerine getirmemenizin çok ağır sonuçları olabilir. Hatanızı anlayıp bir daha yapmayacağınızı söylediğiniz için size teşekkür ederiz.” demesi.

Tablo 3.33'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Öz Denetim, Sorumluluk” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin otuz dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.34'te verilmiştir.

Tablo 3.34. Otuz dördüncü bölüm (Vaki Olanda Hayır Vardır) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
02.45	Yardımseverlik	Ayşe Hanım'ın Ahmet Bey'den fırın saatini tamir etmesi için yardım istemesi.
10.22	Sabır	Emre'nin elektrik kesintisine, arabasının pillerinin şarj olmamasına, pil bulamamasına... karşı sinirlenip sabırsızlanarak hayıflanması karşısında babasının ve annesinin nasihat etmesi ve Emre'ye başına gelen sıkıntının daha büyük belalardan korumak için gelebileceğini bunlara sabretmek gerektiğini söylemeleri.

Tablo 3.34'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sabır, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerlerden “yardımseverlik” değeri eşler arası ilişkiler üzerinden işlenirken, “sabır” değeri baba-çocuk ilişkisi üzerinden işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin otuz beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.35'te verilmiştir.

Tablo 3.35. Otuz beşinci bölüm (Başkalarını Rahatsız Etmemek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
05.50	Duyarlılık	Ayşe Hanım'ın zillere basıp kaçan çocuklar yüzünden Betül bebeğin uyumaması ve rahatsız olmaları sonucunda bunu yapmanın çok ayıp olduğunu ve hasta ile yaşlıları da düşünmek gerektiğini söylemesi.
07.10	Duyarlılık	Emre, babası, annesi ve Elif'in söyledikleri sonucunda hatasını anladığını söylemesi.

Tablo 3.35'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Duyarlılık” kavramı öne çıkan tek değer olmuş, süreçte bu değerın kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değer çocuk-aile ilişkisi bağlamında ele alınarak işlenmiştir. Çocuk-aile ilişkisi ön plana alınarak kazandırılmak istenen söz konusu değer aynı zamanda komşuluk ilişkileri, sosyal yaşam kuralları ve toplum içerisinde uyulması gereken kurallar çerçevesinde de ele alınmıştır. Mutlugiller çizgi filminin otuz altıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.36'da verilmiştir.

Tablo 3.36. Otuz altıncı bölüm (Acele ile İş Yapmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
08.00	Öz Denetim	Emre'nin, ailesinin ondan istediği şeyleri yerine getirmede arkadaşlarıyla oyun oynamak için acele etmesi ve onların aksaklıklar yaşamalarına sebep olduğunu fark etmesi.

Tablo 3.36'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Öz Denetim” kavramı öne çıkan tek değer olmuş ve süreçte bu değerın kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değer, çocuğun öz denetimli olmasına vurgu yapılması ile işlenmiştir. Bu işleniş ise daha çok aile-çocuk ilişkisi kapsamında ele alınarak ailevi ilişkiler öncelenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin otuz yedinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.37'de verilmiştir.

Tablo 3.37. Otuz yedinci bölüm (Trafik Kurallarına Uymak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.06	Selamlaşma	Asım dedenin görüntülü konuştuğu Ahmet Bey'e “herkese selam söyle” demesi.

Tablo 3.37'de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Selamlaşma” kavramı öne çıkan tek değer olmuş, süreçte bu değerın kazandırılması hedeflenmiştir. “Selamlaşma” değeri baba-çocuk ilişkisi bağlamında ele alınarak

aile içi ilişkiler vurgulanarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin otuz sekizinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.38’de verilmiştir.

Tablo 3.38. Otuz sekizinci bölüm (Büyük Söz Dinlemek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.37	Duyarlılık	Şükran ninenin Asım dedeye “unutmayım da bir kap ayarlayayım her gün bir kap su götür sokaktaki canlara.” demesi.

Tablo 3.38’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Duyarlılık” kavramı öne çıkan tek değer olmuş, süreçte bu değer kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değer bölüm boyunca vurgulanan tek değer olup eşler arası ilişkiler ele alınarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin otuz dokuzuncu bölümü ile ilgili bilgilere Tablo 3.39’da verilmiştir.

Tablo 3.39. Otuz dokuzuncu bölüm (Allah Her Şeyi Görür) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
11.00	Doğruluk/Dürüstlük Öz Denetim	Çocukların bakkaldan özür dilemesi. Bakkalın da hakkımız olmayan şeyin günah olduğunu anlatması.

Tablo 3.39’da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Doğruluk/Dürüstlük, Öz Denetim” kavramı öne çıkmış, süreçte bu değer kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değer, müşteri-esnaf ilişkisi bağlamında ele alınarak çocuklar üzerinden işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırkıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.40’ta verilmiştir.

Tablo 3.40. Kırkıncı bölüm (Kanaatkâr Olmak) ile ilgili bulgular,

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.42	Sevgi	Ayşe Hanım’ın Ahmet Bey ve Elif’i hayırlı işler, iyi dersler diyerek uğurlaması.
07.44	Duyarlılık	Asım dedenin Emre’ye “elimizdekiyle yetinmeliyiz. Bizden daha iyi değil daha kötü durumda olanlara bakmalıyız.” demesi.

Tablo 3.40’ta verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Duyarlılık” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler bölüm boyunca eşler arası ilişkiler, anne-çocuk ilişkisi, dede-torun ilişkisi bağlamında işlenmiştir. Sevgi değeri ve duyarlılık değeri birbiriyle ilişkileri olmaksızın verilen iki değer olarak bu bölümde vurgulanmış, duyarlılık değeri daha ziyade dedenin torununa nasihat

etmesi ve bazı hasletleri kazandırmak istemesi üzerine kurulmuştur. Bu durum da söz konusu bölümün kazandırmak istediği değerler ile uyum göstermektedir. Mutlugiller çizgi filminin kırk birinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.41’de verilmiştir.

Tablo 3.41. Kırk birinci bölüm (Yardımlaşmanın Önemi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
04.54	Selamlaşma	Ahmet Bey’in bakkala girerken selam vermesi.
05.48	Sevgi Dostluk Duyarlılık Yardımseverlik	Ahmet Bey ve esnaf arkadaşları yardıma ihtiyacı olan aile için topladıkları para ile bakkaldan alışveriş yapmak isterken bakkalın da masrafın bir kısmını üstlenerek yardım etmesi.

Tablo 3.41’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Selamlaşma, Dostluk, Duyarlılık, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler esnaf-müşteri ilişkisi bağlamında ele alınarak işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.42’de verilmiştir.

Tablo 3.42. Kırk ikinci bölüm (Ağaç Dikmenin Önemi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.52	Selamlaşma	Asım dedenin yönetici ile selamlaşması
04.30	Selamlaşma	Asım dedenin arkadaşlarıyla selamlaşması
05.21	Yardımseverlik	Evlerinin arka bahçesine Fidan dikmeye giden Asım dedeye Emre ve Beyza’nın yardım etmek istemesi.

Tablo 3.42’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Selamlaşma, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin kırk üçüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.43’te verilmiştir.

Tablo 3.43. Kırk üçüncü bölüm
(Hile ve Aldatmayla İş Yapmanın Sakıncaları) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.57	Doğruluk/Dürüstlük	Ahmet Bey'in emniyet şeridi kullanmanın hile ve kul hakkı olduğunu söylemesi.
07.09	Doğruluk/Dürüstlük	Esra Hanım, Asım dedenin ve Ahmet Bey'in Peygamber efendimizin pazarcı ile sohbeti sonrasında da 'kim bizi aldatırsa bizden değildir.' buyurduğu kıssayı anlatmaları.
10.25	Öz Denetim	Hile yaptığı için Emre'nin, arkadaşı Beyza ve Ömer'den özür dilemesi.

Tablo 3.43'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Doğruluk/dürüstlük, "Öz Denetim" kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değerler peygamber efendimizin kıssalarının örnek gösterilmesi, arkadaşlık ilişkileri bağlamında işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.44'te verilmiştir.

Tablo 3.44. Kırk dördüncü bölüm
(Hepimiz Misafıriz Bu Dünyada) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.41	Selamlaşma	Ahmet Bey'in telefonda kayınçosu ile konuşurken önce selam vermesi.
01.00	Misafirperverlik	Ahmet Bey'in kayınçosunu iş için yakın bir yere geleceğini söylemesi üzerine eve davet etmesi.
02.52	Sevgi	Ayşe Hanım'ın, Elif'i okula uğurlarken iyi dersler dilemesi.
04.55	Misafirperverlik	Ayşe Hanım'ın, kardeşinin sürpriz yaparak gelmesi üzerine onu rahat ettirmek için aç olup olmadığını, yatıp yatmayacağını vs. sorması.
07.55	Misafirperverlik	Emre'nin, dayısını rahat ettirmek için yatağını ona vermesi.

Tablo 3.44'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi, Selamlaşma, Misafirperverlik" kavramları öne çıkmış, içlerinden daha ziyade "misafirperverlik kavramı üzerinde durulmuştur. Bu değerler süreçte akrabalık ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi çerçevesinde ele alınarak söz konusu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.45'te verilmiştir.

Tablo 3.45. Kırk beşinci bölüm (Allah Her Şeyi Görür, İşitir) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
03.11	Sevgi	Emre ve Ömer'in, Şükran nineye "Allah nerede nine?" diye sorması üzerine Şükran ninenin onları tebrik etmesi.

Tablo 3.45'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Sevgi" değeri öne çıkmış, süreçte bu değer kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk altıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.46'da verilmiştir.

Tablo 3.46. Kırk altıncı bölüm
(Anne ve Baba Sözü Dinlemenin Önemi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.49	Hoşgörü	Asım dedenin Şükran nineye "bize Recep'in babası rahatsızlanmıştı ya bugün camiye çıkışı ona uğrayacağız arkadaşlarla. Seni çarşıya yarın götürsem olur mu?" diye sorması üzerine Şükran ninenin hoşgörüsüyle karşılaması.
05.01	Sevgi	Ayşe Hanım'ın bakkaldan çıkarken hayırlı işler dilemesi.
06.21	Yardımseverlik	Ayşe Hanım'ın alışveriş poşetlerini taşımada zorlandığını duyunca Esra Hanım'ın yardım etmek istemesi.
09.05	Öz Denetim Sorumluluk	Asım dedenin Ahmet Bey'e "Efendimiz bize 'annenizin hizmetinde bulunun' buyuruyor. Sen annenin gönlünü hoş tuttun, işine koştun, hayır duasını aldın ve işlerin rast gitti." demesi. Emre'nin de annesine verdiği sözü yerine getirmediğini hatırlayarak özür dilemesi.

Tablo 3.46'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde "Hoşgörü, Sevgi, Yardımseverlik, Öz Denetim, Sorumluluk" kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk yedinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.47'de verilmiştir.

Tablo 3.47. Kırk yedinci bölüm (Teşekkür Etmenin Önemi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.47	Yardımseverlik	Yaşlı birinin Emre ve Ömer'den kendisi için ekmek almalarını rica etmesi üzerine onların kabul etmesi.
01.57	Yardımseverlik	Ömer'in yaşlı teyzeye başka yapılabilecek bir işi olup olmadığını sorması.

Tablo 3.47’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Yardımseverlik” kavramı öne çıkan tek değer olup, süreçte bu değerın yaşlılara hürmet bağlamında ve komşuluk ilişkileri üzerinde de durularak kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin kırk sekizinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.48’de verilmiştir.

Tablo 3.48. Kırk sekizinci bölüm (Güzel Adetlerimiz) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.46	Selamlaşma	Dükkana gelen müşterinin Ahmet Bey ve çırağına selam vermesi.
02.01	Yardımseverlik Dostluk Duyarlılık	Esnaf içerisinde durumu pek iyi olmayan birinin yetim torunlarına sünnet düğünü yapacağını öğrenen esnafın aralarında yardım toplaması.
02.25	Diğerkamlık	Paraya sıkışık olmasına rağmen Ahmet Bey’in, elindeki parayı yardım toplayan kişiye vermesi.
03.36	Sevgi Yardımseverlik Duyarlılık	Ahmet Bey’in bir ahilik geleneği olan ve yardımlaşma için yapılan ‘orta sandığı’ adetini anlatması.
06.30	Duyarlılık	Ahmet Bey’in paraya ihtiyacı olmasına karşın haftalığını yeni alan çırağının ona parayı geri vermek istemesi.

Tablo 3.48’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Selamlaşma, Yardımseverlik, Dostluk, Duyarlılık, Sevgi, Diğerkamlık” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin kırk dokuzuncu bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.49’da verilmiştir.

Tablo 3.49. Kırk dokuzuncu bölüm (İnsanları Aldatmamak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.41	Sevgi	Emre’nin bakkala hayırlı işler dileyerek girmesi.
03.14	Doğruluk/Dürüstlük	Emre’nin Galip bakkala tartılacak ürünleri tartarken neden hassas davrandığını sorması üzerine galip bakkalın tartının üzerinde tarttığı şeyin aslında kul hakkı olduğunu söylemesi.
04.30	Dostluk	Emre’nin çıraklık yaparak kazandığı harçlıkla hasta olan arkadaşı Ömer’e şeker alması.

Tablo 3.49’da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Dostluk, Doğruluk/Dürüstlük” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması müşteri-esnaf ilişkisi çerçevesinde hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin ellinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.50’de verilmiştir.

Tablo 3.50. Ellinci bölüm (İnsanlara Zarar Vermekten Sakınmak) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.55	Öz Denetim	İnsanların ayakkabılarını saklayarak oyun oynamak isteyen Ömer’e Emre’nin zillere basarak kaçtıkları günü hatırlatarak insanlara zarar vererek oyun oynamanın doğru olmadığını anladığını söylemesi.
06.32	Yardımseverlik	Ayşe Hanım ve Elif Hanım’ın kimsesiz çocuklar için olan kermese örgü örerek yardım etmeleri.

Tablo 3.50’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Öz Denetim, Yardımseverlik” kavramları öne çıkmıştır. Mutlugiller çizgi filminin elli birinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.51’de verilmiştir.

Tablo 3.51. Elli birinci bölüm (Yaşlılara Hürmet Göstermek) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
04.56	Sevgi Saygı Duyarlılık	Esra Hanım’ın Emre’ye Hz. Ebubekir, Peygamber efendimiz ve yaşlı babası arasında geçen kıssayı anlatması.
06.12	Saygı Yardımseverlik Sorumluluk Yardımseverlik	Çocukların, Elif’e hürmetin ne olduğunu sorması üzerine onun “hürmet aslında saygı demektir. Yaşlı kimselere saygılı davranmalıyız. Onların işlerini kolaylaştırmak için yardımcı olmalıyız.” demesi.
06.48	Yardımseverlik	Emre ve Ömer’in Asım dedeye poşet taşımasında yardım etmeleri.

Tablo 3.51’de verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Yardımseverlik, Duyarlılık” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu bölüm incelendiğinde bu değerlerin yaşlılara hürmetin önemi bağlamında çocuklara nasihat çerçevesinde işlendiği tespit edilmiştir. Mutlugiller çizgi filminin elli ikinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.52’de verilmiştir.

Tablo 3.52. Elli ikinci bölüm (Yardımlaşmanın Önemi) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.30	Yardımsverlik	Elif ve Zeynep'in köy okuluna yardım için kermes hazırlama fikri sunması.
05.24	Yardımsverlik	Mahallelinin köy okuluna yardım için kermese katkıda bulunmaları.

Tablo 3.52'den elde edilen verilere göre bu bölümde “Yardımsverlik” kavramı öne çıkan tek kavram olmuş, süreçte bu değerin kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin elli üçüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.53'te verilmiştir.

Tablo 3.53. Elli üçüncü bölüm (Kader) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.39	Sevgi	Ayşe Hanım'ın bakkala hayırlı işler dileyerek girmesi.
05.08	Sevgi	Elif'in herkese hayırlı geceler dileyerek uyumaya gitmesi.

Tablo 3.53'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi” kavramı öne çıkan tek kavram olmuş, süreçte yalnızca bu değerin kazandırılması hedeflenmiştir. Söz konusu değer müşteri-esnaf ilişkisi ve aile içi ilişkiler bağlamında işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin elli dördüncü bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.54'te verilmiştir.

Tablo 3.54. Elli dördüncü bölüm (Sabrın Sonu Selamet) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
00.42	Sorumluluk Öz Denetim	Asım dedenin, çocuklara verdiği uçurtma yapma sözünü yerine getirmesi.
02.08	Sevgi	Ayşe Hanım'ın Elif ve eşini “selamette” diye uğurlaması.
02.53	Selamlaşma	Ahmet Bey'in Asım dedeye selam vermesi.
08.49	Sabır	Ahmet Bey'in “bir şeyi başarmak istiyorsak, bir bilgiye erişmek istiyorsak bir şeyi elde etmek istiyorsak önce sabredeceğiz.” demesi.

Tablo 3.54'te verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sorumluluk, Öz Denetim, Sevgi, Selamlaşma, Sabır” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu bölüm incelendiğinde görülmüştür ki bu değerler, dede-torun ilişkisi ve baba-çocuk ilişkisi çerçevesinde işlenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin elli beşinci bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.55'te verilmiştir.

Tablo 3.55. Elli beşinci bölüm (Pencere Önü Çiçeği) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
01.30	Sevgi Yardıms severlik	Ahmet Bey'in, Ayşe Hanım'ı ve Esra Hanım'ı pazara arabayla götürüp getirmesi ve bunun için işlerini erteleme si.
05.24	Sevgi Hoşgörü Duyarlılık	Osmanlıdaki 'pencere önü çiçeği' uygulamasını Zeynep'in okulda arkadaşlarına anlatması.

Tablo 3.56'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi, Yardıms severlik, Hoşgörü, Duyarlılık” kavramları öne çıkmış, süreçte bu değerlerin kazandırılması hedeflenmiştir. Mutlugiller çizgi filminin elli altıncı bölümü ile ilgili bilgiler Tablo 3.56'da verilmiştir.

Tablo 3.56. Elli altıncı bölüm (Abdest Nasıl Alınır?) ile ilgili bulgular

DAKİKA	İŞLENEN DEĞER	DEĞERİN VERİLME ŞEKLİ
10.45	Sevgi	Camiye giden Asım dedeyi eşinin “haydi selamete” diye uğurlaması.

Tablo 3.56'da verilen bilgiler doğrultusunda ilgili bölümde “Sevgi” kavramı öne çıkmış, süreçte bu değer in kazandırılması hedeflenmiştir. Öyle ki söz konusu bölüm incelendiğinde görülmüştür ki bu değer eşler arası ilişki çerçevesinde işlenmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Diyanet TV kanalında yayınlanan çizgi filmlerden olan Mutlugiller çizgi filmini değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle kavramsal ve kuramsal bir çerçeve oluşturularak değer ve değerler eğitiminin tanımları yapılmış, değerlerden bazıları olan yardıms severlik, doğruluk/dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, öz denetim, sabır, diğerkamlık, misafirperverlik ve sorumluluk değerleri açıklanmıştır. Daha sonra da çizgi filmin ne olduğuna ve olumlu-olumsuz etkilerine değinilerek, Mutlugiller çizgi filmi hakkında genel bilgi verilerek karakterleri ve jenerik müziği ele alınmıştır. Son olarak da çalışmanın sınırlılığını oluşturan Mutlugiller çizgi filminin yayınlanan 56 bölümünün analizi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- 1. bölümde; iki değer işlenmekle beraber kanaatk arlılık değeri bir defa ve sabır değeri iki defa verilmiştir.
- 2. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi değeri üç defa, yardıms severlik değeri iki defa ve diğerkamlık değeri bir defa verilmiştir.

- 3. bölümde; üç değer işlenmekle beraber yardımseverlik değeri iki defa, hoşgörü ve selamlaşma değeri ise birer defa verilmiştir.
- 4. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi ve misafirperverlik değeri birer defa verilirken, yardımseverlik değeri üç defa verilmiştir.
- 5. bölümde; dört değer işlenmekle beraber sevgi değeri dört defa, saygı değeri altı defa, öz denetim ve sorumluluk değeri iki defa verilmiştir.
- 6. bölümde; on bir değer işlenmekle beraber sevgi ve saygı değeri dört defa, selamlaşma değeri iki defa, yardımseverlik ve hoşgörü değeri bir defa, öz denetim ve sorumluluk değeri iki defa, diğerkamlik değeri bir defa, dostluk değeri üç defa ve sabır değeri iki defa verilmiştir.
- 7. bölümde; altı değer işlenmekle beraber sevgi ve saygı değeri birer defa, öz denetim değeri iki defa, doğruluk/dürüstlük ve selamlaşma değeri iki defa, yardımseverlik değeri bir defa verilmiştir.
- 8. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi değeri beş defa, saygı değeri iki defa, sabır, sorumluluk ve yardımseverlik değeri birer defa verilmiştir.
- 9. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi değeri dört defa, kanaatkarlık değeri iki defa, dostluk değeri iki defa, diğerkamlik değeri bir defa ve öz denetim değeri iki defa verilmiştir.
- 10. bölümde; üç değeri işlenmekle beraber kanaatkarlık değeri bir defa, sevgi değeri iki defa, selamlaşma değeri de bir defa verilmiştir.
- 11. bölümde; yedi değer işlenmekle beraber sorumluluk değeri altı defa, yardımseverlik değeri bir defa, duyarlılık değeri beş defa, saygı değeri bir defa, sevgi değeri dört defa, hoşgörü ve öz denetim değeri birer defa verilmiştir.
- 12. bölümde; altı değer işlenmekle beraber sevgi değeri üç defa, saygı değeri iki defa, hoşgörü değeri iki defa, misafirperverlik değeri bir defa, sabır değeri iki defa, öz denetim değeri ise bir defa verilmiştir.
- 13. bölümde; iki değer işlenmekle beraber sevgi değeri ve sorumluluk değerleri ikişer defa verilmiştir.
- 14. bölümde; yedi değer işlenmekle beraber sevgi, saygı, hoşgörü, duyarlılık, öz denetim ve yardımseverlik değerleri birer defa, sorumluluk değeri iki defa verilmiştir.
- 15. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi değeri dört defa, öz denetim değeri üç defa, sorumluluk değeri iki defa dostluk ve hoşgörü değeri bir defa verilmiştir.
- 16. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi ve sorumluluk değeri iki defa, duyarlılık değeri ise bir defa verilmiştir.

- 17. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi değeri iki defa verilirken öz denetim ve selamlaşma değeri birer defa verilmiştir.
- 18. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi ve öz denetim değeri iki defa, yardımseverlik, duyarlılık ve dostluk değeri bir defa verilmiştir.,
- 19. bölümde; iki değer işlenmekle beraber yalnızca sevgi ve öz denetim değerleri birer kez verilmiştir.
- 20. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi ve dostluk değeri iki defa, sorumluluk, duyarlılık ve selamlaşma değeri birer defa verilmiştir.
- 21. bölümde; iki değer işlenmekle beraber sorumluluk değeri üç defa verilirken öz denetim değeri bir defa verilmiştir.
- 22. bölümde; iki değer işlenmekle beraber sevgi ve öz denetim değeri birer defa verilmiştir.
- 23. bölümde; dört değer işlenmekle beraber sevgi değeri dört defa, sorumluluk, yardımseverlik ve duyarlılık değerleri birer defa verilmiştir.
- 24. bölümde; dört değer işlenmekle beraber sevgi ve yardımseverlik değeri iki defa, hoşgörü değeri ise bir defa verilmiştir.
- 25. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değeri ikişer defa verilmiştir.
- 26. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi değeri iki defa, yardımseverlik ve dostluk değeri birer defa verilmiştir.
- 27. bölümde; dört değer işlenmekle beraber sevgi, dostluk, selamlaşma, yardımseverlik değeri ikişer defa verilmiştir.
- 28. bölümde; iki değer işlenmekle beraber öz denetim değeri iki defa ve sorumluluk değeri bir defa verilmiştir.
- 29. bölümde; iki değer işlenmekle beraber duyarlılık ve selamlaşma değeri birer defa verilmiştir.
- 30. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi, dostluk ve yardımseverlik değeri birer defa verilmiştir.
- 31. bölümde; iki değer işlenmekle beraber sevgi değeri iki defa ve duyarlılık değeri bir defa verilmiştir.
- 32. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca öz denetim değeri bir defa verilmiştir.
- 33. bölümde; iki değer işlenmekle beraber öz denetim ve sorumluluk değeri birer defa verilmiştir.,
- 34. bölümde; iki değer işlenmekle beraber yardımseverlik ve sabır değeri birer defa verilmiştir.
- 35. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca duyarlılık değeri iki defa verilmiştir.

- 36. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca öz denetim değeri bir defa verilmiştir.
- 37. bölümde; bir değer işlenmekle beraber selamlaşma değeri bir defa verilmiştir.
- 38. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca duyarlılık değeri bir defa verilmiştir.
- 39. bölümde; iki değer işlenmekle beraber öz denetim ve doğruluk/dürüstlük değeri birer defa verilmiştir.
- 40. bölümde; iki değer işlenmekle beraber sevgi değeri bir defa verilirken kanaatkarlık değeri iki defa verilmiştir.
- 41. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi, dostluk, selamlaşma, duyarlılık ve yardımseverlik değeri birer defa verilmiştir.
- 42. bölümde; iki değer işlenmekle beraber selamlaşma değeri iki defa ve yardımseverlik değeri bir defa verilmiştir.
- 43. bölümde; iki değer işlenmekle beraber doğruluk/dürüstlük değeri iki defa ve öz denetim değeri ise bir defa verilmiştir.
- 44. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi ve selamlaşma değeri birer defa verilirken misafirperverlik değeri üç defa verilmiştir.
- 45. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca sevgi değeri bir defa verilmiştir.
- 46. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi, hoşgörü, yardımseverlik, sorumluluk ve öz denetim değeri birer defa verilmiştir.
- 47. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yardımseverlik değeri iki defa verilmiştir.
- 48. bölümde; beş değer işlenmekle beraber duyarlılık değeri üç defa, yardımseverlik değeri iki defa, selamlaşma, sevgi ve duyarlılık değeri birer defa verilmiştir.
- 49. bölümde; üç değer işlenmekle beraber sevgi, dostluk ve doğruluk/dürüstlük değeri birer defa verilmiştir.
- 50. bölümde; iki değer işlenmekle beraber öz denetim ve yardımseverlik değeri birer defa verilmiştir.
- 51. bölümde; beş değer işlenmekle beraber yardımseverlik değeri üç defa, saygı değeri iki defa, sevgi, duyarlılık ve sorumluluk değeri birer defa verilmiştir.
- 52. bölümde; iki değer işlenmekle beraber yalnızca yardımseverlik değeri ikişer defa verilmiştir.
- 53. bölümde; bir değer işlenmekle beraber sevgi değeri iki defa verilmiştir.

- 54. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi, selamlaşma, sabır, sorumluluk, öz denetim değeri birer defa verilmiştir.
- 55. bölümde; beş değer işlenmekle beraber sevgi, saygı, yardımseverlik, hoşgörü, duyarlılık değerleri birer defa verilmiştir.
- 56. bölümde; bir değer işlenmekle beraber yalnızca sevgi değeri verilmiştir.

Buna göre; Mutlugiller çizgi filminin 56 bölümünde işlenen tüm değerler analiz edildiğinde değerlerin sevgi, saygı, dostluk hoşgörü, kanaatkarlık, duyarlılık, yardımseverlik, misafirperverlik, öz denetim, sorumluluk, sabır, diğerkamlık, selamlaşma, doğruluk/dürüstlük ile sınırlı kaldığı açıkça ortaya konulmuştur. Bu 14 değerın kaç defa verildiğine bakılacak olursa;

- Sevgi değeri 78 defa,
- Saygı değeri 20 defa,
- Dostluk değeri 16 defa,
- Hoşgörü değeri 11 defa,
- Kanaatkarlık değeri 6 defa,
- Duyarlılık değeri 23 defa,
- Yardımseverlik değeri 38 defa,
- Misafirperverlik değeri 5 defa,
- Öz denetim değeri 30 defa,
- Sorumluluk değeri 31 defa,
- Sabır değeri 9 defa,
- Diğerkamlık değeri 2 defa,
- Selamlaşma değeri 18 defa,
- Doğruluk/Dürüstlük değeri 7 defa sunulmuştur.

Bu da göstermektedir ki Mutlugiller çizgi filminde en fazla işlenen değer sevgi değeri iken en az işlenen değer diğerkamlık değeridir. Sevgi değerinin bu kadar uç noktada fazla olması göstermektedir ki bu değer diğer değerlerle iç içe bir değer olup kök niteliğindedir. Yani yardımseverlik, sorumluluk, öz denetim, duyarlılık, saygı gibi değerlerin içerisinde sevgi değerinin de sunulduğu açıktır. Bu değerler dışında öz denetim, duyarlılık, sorumluluk, saygı ve selamlaşma değerlerin işlenme miktarı ve verilme şekilleri tüm çizgi film boyunca üzerinde durulduğunu göstermektedir. Ayrıca bölümlerin tamamında işlenen değerlerin verilme şekline bakılacak olursa hitap ettiği yaş ortalamasına uygun olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Elde edilen veriler doğrultusunda değinilmesi gereken diğer bir husus ise çizgi film boyunca işlenen değerlerin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim

Programında yeniden gündeme getirilen değerler eğitiminin, okulların görevlerinden olduğu ve bu konu özelinde öğretmenlerin yeterliliklerinin geliştirilmesi gerektiği, materyal geliştirmenin artırılması, değerler eğitimine okul öncesinden itibaren yer verilmesi gerektiği, medya ve değerler eğitimi ilişkisi ile ilgili çalışmalar yapılması gerektiği noktalarına yardımcı olabilecek nitelik taşımasıdır. Öyle ki söz konusu çizgi filmde yer alan değerler, tezin nc bölümünde detaylandırılan çizgi filmlerin değer kazandırmalarına yönelik kullanılabilecek örnek öğrenme alanları temelinde birçok öğrenme alanına hizmet edecek konumdadır. Bununla birlikte Mutlugiller izgi filminde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretim Programında yer alan kök değerlere (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) sıkça vurgu yapıldığı ve bu bağlamda da temel değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesi düsturu ile derslerde çizgi filmin ögelerinin kullanılması alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akbaşı, Oktay. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi: Doğruluk Kavramı Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Allport, G.W. *Personality and Social Encounter*. Boston: Press, 1960.
- Alvani, Mustafa Cabir Feyyaz el-. *Makasıdı Tefsir: Kur'an-ı Kerim'i Amaç ve Hikmet Eksenli Anlamak*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Arlı, Burcu. *Milli Eğitim Bakanlığı Mevzuatında Yer Alan Kök Değerler Açısından Harfler Köyü Çizgi Filminin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Arpacı, Mücahit. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Adaylarının Değer ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013).
- Aslan, Ferda – Osmanoğlu, Cemil. "2010 ve 2018 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi". *Erciyes Akademi* 36/3 (2022), 1085-1111. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi/issue/72599/1132288#article_cite
- Aydın, Hasan vd. *Kamerasız, Senaryosuz, Sinema: Norman Mc Laren*. İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.
- Aydın, Nurşen. "Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji". *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 2/2 Aralık 2018.
- Berkowitz, Marvin W. – Bier, Melinda. "Roserach-Based Character Education" *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 591/Ocak (2004), 72-85. <https://ideas.repec.org/a/sae/annname/v591y2004i1p72-85.html>
- Binnetoğlu, Semanur vd. "Din Eğitiminde Girişimcilik Becerisinin Etkinliklerle Kazandırılmasına Yönelik Bir Değerlendirme". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12/5 (2023), 2928-2950. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/80738/1374616>
- Bülbül, Sevgi. *Çizgi Filmlerin 2. Sınıf Öğrencilerinin İngilizce Dersine İlişkin Akademik Başarılarına ve Tutum Geliştirmelerine Etkisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çelikkaya; Hasan. *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.

- Çoştı, Kamil. “Değerler Eğitimi Açısından Tek Parti Dönemi Âdâb-ı Muâşeret Kitapları”. *Eskiye Dergisi* 40 (2020), 129-153.
- Çoştı, Kamil “Âdâb-ı Muâşeret”, *Denetimli Serbestlik Manevî Rehberlik Programı*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2010.
- Demirci, Mehmet. “Kur’an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2002), 263-285. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23745/252953>
- Diyanet TV. “Tekne Orucu – Mutlugiller 1.Bölüm”. YouTube, Yayın Tarihi 13 Nisan 2021. https://youtu.be/YvMy2oC9dzw?si=WC6OgEyPr-H_kBC0
- Eroğlu, Ayşenur. *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Dindarlık İlişkisinde Öz Denetimin Aracılık Rolü (Karaman Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Fichter, Joseph H. *Sosyoloji Nedir?*. çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2019.
- Fidan, Beyza Ülkü - Kobyay, Murat. “Çocuğun Sosyalleşmesine Etkileri Bakımından Çizgi Filmler”. *Toplumsal Ahlak ve Sosyalleşme*. ed. Seyyid Sancak. 4-43. İzmir: Duvar Yayınları, 2023.
- Güler, Deniz. “Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film”. *Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi* 5/1 (1989), 144-158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59617/858959>
- Güloğlu, Hatice. *Çizgi Film Karakterleri ve Yan Ürünlerinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri (Winx Club Çizgi Film ve Yan Ürünleri Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gültekin, Mürşide – Özcan, Zeynep. “Kur’an Ayetleri Bağlamında Bir Değer Tahlili: Yardımseverlik”. *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 181-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutalaa/issue/68745/1081390>
- Güngör, Erol. *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1996.
- İmık, Ünal. *Çizgi Film Müziklerinin Yapısal Olarak İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Karaca, Beratiye - Tarhan, Murat – Sancak, Seyyid. “Din Eğitiminde Vaka Çalışmalarıyla Öz Yeterlilik Becerilerinin Geliştirilmesi: Meslek Lisesi Örneği”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 9/1 (June 2025), 34-55.
- Karataş, Zeki. “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015), 62-80. https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/ozgubulut/129744/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_BILIMLERDE.pdf

- Kaymakcan, Recep. – Meydan, Hasan. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/21 (2011), 29-55.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29179/312454#article_cite
- Kerschenstainer, George. *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*. çev. H. Fikret Kanad. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- Kirschenbaum, Howard. *Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*. Massachusetts: Allyn & Bacon, 1994.
- Koby, Murat. *Sosyal Bilimlerde ve Dini İlimlerde Davranış Kuramları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Koby, Murat. “Sosyolojide ve Kelam İlminde Determinizm-İradecilik Dikotomisi”. *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 4/7 (2016), 1-22.
- Levent, Sinan. *Modern Değerler Eğitimi ile İslami Değerler Eğitiminin Mukayesesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. “Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları”. Erişim 10 Ocak 2024. <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>
- Meydan, Hasan. “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2014), 93-108.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/3453/47056>
- Muraven, Mark – Baumeister, Roy. “Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?”. *Psychological Bulletin* 126/2 (2000), 247-259.
https://www.academia.edu/28661846/Self_regulation_and_depletion_of_limited_resources_Does_self_control_resemble_a_muscle
- Namdar, Tuğgehan. *Çizgi Filmlerde Din ve Değerler Eğitimi: Diyanet TV Çizgi Film Örnekleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Oruç, Şahin – Teymuroğlu, Burcu. “Sosyaşl Bilgiler Öğretiminde Çizgi Film Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi”. *International Journal of Field Education* 2/2 (2016), 92-106.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijofe/issue/28468/303428>
- Oruç, Yasemin – Koby, Murat. “Toplumsal Ahlak Açısından Hucurat Suresi”. *Toplumsal Ahlak ve Sosyalleşme*. ed. Seyyid Sancak. 44-84. İzmir: Duvar Yayınları, 2023.
- Özgüven, İbrahim E. *Psikolojik Testler*. Ankara: Psikoloji Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yay., 1994.

- Parlatır, İsmail vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998.
- Rıza, Şeyh Muhammed Abduh Reşid. *Tefsiru 'l-Menar*. Mısır: 1954.
- Roberts, Donald F. *Communication and Children: Developmental Apporoach*. ed. Ithiel De Sola Poolwilbur Schramm ve diğerleri. Chicago: Rand Mc Nally, 1973.
- Roceach, M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Pres., 1973.
- Sancak, Seyyid vd. “Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri”. *Bilimname*, 41 (2020), 301-320. <https://doi.org/10.28949/bilimname.669058>
- Sancak, Seyyid. “Küreselleşme ve Değişen Değerler Bağlamında 2010-2018 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programıyla Yetiştirilmek İstenen Model İnsan Tipi”. *Dergiabant* 7/13 (Mayıs2019), 94-115. <https://doi.org/10.33931/abuifd.532989>.
- Sancak, Seyyid. “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde ‘Empati’ Kavramı”. *Dergiabant* 3/6 (December2015), 42-71.
- Stachel, Günther. *Religiöse Erziehung in Der Familie Von Hetue*. çev. Mustafa Önder. Tokat: Arı Ofset Basımevi, 2009.
- Şenler, Filiz. “Animasyon Tarihi, Teknikleri ve Türkiye’deki Yansımaları” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 3/99 (2005), 99-114. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16673/330713>
- Tangney, J. vd. “High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades and Interpersonal Success”. *Journal of Personality* 72/2 (2004), 272-322. https://www.academia.edu/18522422/High_Self_Control_Predicts_Good_A_djustment_Less_Pathology_Better_Grades_and_Interpersonal_Success
- Tunca, Nihal. *İlköğretim Öğretmenleri İçin Mesleki Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi ve İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Değerlerinin Belirlenmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Turan, Selahattin – Aktan, Dilek. “Okul Hayatında Var Olan ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler” *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6/2 (2008), 227-259. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26112/275108>
- Ulusoy, Kadir – Dilmaç, Bülent. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020.
- Ulutaş, Tolga vd. *Genel Kültür Ansiklopedisi*. İstanbul: Patıltı Yayınları, 2006.
- Uysal, Enver. “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13494/163054>

- Vatandaş, Celalettin. “Toplumsal Bir Değer Olarak “Yardımlaşma” ve Dilenciler”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2003), 149-160. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3150?locale-attribute=tr>
- Yaşar, Mustafa – Paksoy, İpek. “Çizgi Filmlerdeki Saldırgan İçerikli Görüntülerin, Çocukların Serbest Oyunları Sırasındaki Saldırganlık Düzeylerine Etkisi”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/2 (2011), 279- 298. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4387/60290>
- Yazıcı, Kubilay. “Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış”. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 19 (2006). <https://dergipark.org.tr/en/pub/tubar/issue/16960/177116>
- Yetim, Gamze – Sarıçam, Hakan. “Çizgi Film Programlarının Çocuklara Etkisi Konusunda Ailelerin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 6/11 (2016), 341-364. https://www.academia.edu/30654489/%C3%87izgi_Film_Programlar%C4%B1n%C4%B1n_%C3%87ocuklara_Etkisi_Konu_sunda_Ailelerin_Bilgi_ve_Fark%C4%B1ndal%C4%B1k_D%C3%BCzeylerinin_%C4%B0ncelenmesi_1_Gamze_Yetim_Hakan_Sar%C4%B1%C3%A7am
- Yiğittir, Süleyman. “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimlerinin Rokeach ve Schwartz Değer Sınıflandırmasına Göre Değerlendirilmesi”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 19 (2012) 1-15. <https://dergipark.org.tr/en/pub/zgefd/issue/47945/606592>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YUSUF ZİYAEDDİN ERSAL'IN “ÂDÂB-I MUÂŞERET” KİTABININ TÜRKİYE'DE NEŞREDİLEN ÇAĞDAŞLARI İLE MUKAYESESİ

Kamil ÇOŞTU*

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Bilim Dalı,
kcostu@bartin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0467-7142>

Giriş

Kitaplar, yazarın dünyaya bakışını yansıttığı gibi neşredildiği döneme, geleceğe dair bakış açısına, kimlerden etkilendiğine, yayımlandığı coğrafyaya ve/veya yetiştirmek istediği insan modeline dair de pek çok bilgiler içermektedir. Bu durumun bariz örneklerinden biri olması hasebiyle Yusuf Ziyaeddin Ersal'ın 1936'da neşredilen eseri oldukça önemlidir.

Bu araştırma kapsamında Yusuf Ziyaeddin Ersal'ın sadece “*Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*” adlı kitabı dönemsel ve içeriksel açıdan incelenmiştir. Türkiye’de benzer dönem olan tek partili yıllarda âdâb-ı muâşerete yönelik neşredilmiş eserlerle çeşitli açılardan mukayeseler yapılmıştır. Araştırmanın kapsamı yazarın “*Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*” adlı kitabı olması hasebiyle diğer eserleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Mezkûr eserin değerlendirilmesi yapılırken tasarım açısından temel, amaç bakımından tanımlayıcı, yöntem açısından nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Araştırma desen olarak fenomonolojik olup veri toplama teknikleri açısından yazılı doküman ve belgelerin incelenmesi ile hazırlanmıştır. Konunun anlaşılmasına yardımcı olmak için yazar hakkında ve eserin kaleme alındığı dönemde neşredilen âdâb-ı muâşerete yayınlara yönelik kısa bilgilendirme ve/veya değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu hususlarla ilgili literatüre bakıldığında şunları söylemek mümkündür:

1. Yusuf Ziyaeddin Ersal Kimdir?

Ataları Kuzey Kafkasya’dan Düzc’e göç eden (Şebsiğ Çerkezi) Yusuf Ziyaeddin bey, Hasan efendi ve Hanife hanımın çocuğu olarak hicrî 1296¹⁹⁷ (miladi 1879) yılında Karaca - Hacı Musa (diğer adıyla Fabrika) köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁹⁸

Rüştiye Mektebini Düzc’e 1893 tarihinde bitirmiş, öğrenimine İstanbul’da devam ederek, Ömer Ziyâeddin Dağıstânî ve Dersiam Nasuhizâde Mustafa Âsım efendiden icazet almıştır.¹⁹⁹ Ayrıca Eğinli Hacı Hâfız efendi gibi dönemin önemli isimlerinin derslerine katılmıştır. Yüksek öğrenim için gittiği Camiü’l-Ezher’de Muhammed Bahît, Abdurrahman Uleyş ve Muhammed Abduh gibi şöhreti Mısır’ı aşan alimlerden dersler almıştır. Bunlar asında en çok etkilendiği isim,

¹⁹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığında bulunan özlük dosyasında ismi Yusuf Ersal, Yusuf Ziya Ersal, Yusuf Ziyaeddin Ersal ve Yusuf Ziyaeddin Ezheri Ersal gibi farklı şekillerde geçmektedir. Aynı dosyada bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı menşei belgelerinde doğum tarihi 1296 olarak yer almaktadır.

¹⁹⁸ Ümit Eskin - Osman Ezici, “Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü’n-Nüvvab’da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri”, *Asırlık İlim ve İrfan Ocağı: NÜVVÂB*, ed. Vedat S. Ahmed vd. (Sofya: Sofya Yüksek İslam Enstitüsü, 2023), 144.

¹⁹⁹ Mustafa Bektaşoğlu, *Düzceli Alim Yusuf Ziyaeddin Ersal Hayatı ve Eserleri* (Ankara, 2005), 11-12.

hiç şüphesiz Muhammed Abduh'tur.²⁰⁰ Kendisi Abduh'tan etkilenmiş, Medresetü'n-Nüvvab'ta görev yaptığı süreçte Ahmet Davutoğlu, Osman Keskiöğlu, Mehmet Fikri, Osman Kılıç, Yusuf Kerim ve İsmail Canbazoğlu gibi pek çok önemli şahsı etkilemiştir.²⁰¹

Yusuf Ziyaeddin Efendi, yükseköğrenimini Ezher Üniversitesi'nde 1904'te ikmal eylemiştir. Bu sebeple kendisi "Ezherî" mahlasıyla bilinmektedir. Yüksek tahsil yapmasında madden desteğini gördüğü Hacı Davut Ağa'nın (Özdemir) kızı İkbâl hanımefendi ile evlenmiştir. Bu evlilikten Mehmet Ziyaeddin (1323), Ahmet Hayrettin (1335) isimlerinde iki oğlu ve Seniha (1326) olmuştur.²⁰² Nüfus cüzdanı örneğinde Yusuf Ziyaeddin'in fizikî özellikleri orta boylu, ela gözlü ve esmer tenli olarak geçmektedir. Tezkiye fişinde ise zekâ - kavrayış yeteneği, görev düzeni - başarı durumu ile bilgisi "iyi" olarak zikredilmektedir. Ayrıca görevinin ehli olduğu ve üst görevleri yapabileceği de ifade edilmiştir.²⁰³

Yusuf Ziyaeddin, 1325/1909'da Düzce Bidayet Mahkemesi üyeliği ile ilk görevine başlamış, aynı yıl içerisinde Düzce Eytam Müdürlüğü'ne naklen atanmıştır. 1335'te Düzce Eytam Müdürlüğü ve Müderrisliği görevini üstlenmiş, aynı yıl içerisinde Düzce Eytam Müdürlüğü, Müderris ve Müftüsü olarak çalışmıştır. Resmî olarak yürüttüğü en son görev, Düzce Müderrisliği'dir.²⁰⁴

Ankara Hükümeti ile uyum sağlayamayacağını düşünerek önce İstanbul'a, buradan ise Bulgaristan'a iltica etmiştir. Bulgaristan'a hangi tarihte, nasıl gittiği tam olarak bilinmemektedir.²⁰⁵

1922'den kapatıldığı döneme kadar Medresetü'n-Nüvvab'ta görev yapan 36 hocadan biri olan Yusuf Ziyaeddin, Türkiye'den Bulgaristan'a giden 6 hocadan biridir.²⁰⁶ Medresetün-Nüvvab'ın kurucu müdürü Emrullah Efendi'nin 1941 yılında vefat etmesi üzerine okulun müdürlük görevine atanmış, bu hizmeti 1945 yılına kadar icra etmiştir. Medresede "Şeyh Efendi" lakabı ile bilinmiş, eserlerinde "Ezherî" mahlasını kullanmıştır. 1945 yılında komünist rejimin

²⁰⁰ Osman Keskiöğlu, "Yusuf Ziyaeddin Ersal (Ezherî) Hayatı ve Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, (1961), 264; Mustafa Bektaşoğlu, "Yusuf Ziyaeddin Ersal", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), Ek-1/419.

²⁰¹ Bektaşoğlu, "Yusuf Ziyaeddin Ersal", Ek-1/419; Eskin - Ezici, "Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri", 146.

²⁰² Bektaşoğlu, *Düzceli Alim Yusuf Ziyaeddin Ersal Hayatı ve Eserleri*, 9-10.

²⁰³ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Özlük Dosyası.

²⁰⁴ Eskin - Ezici, "Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri", 144.

²⁰⁵ Eskin - Ezici, "Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri", 145.

²⁰⁶ İbrahim Hatipoğlu, "Medresetü'n-Nüvvab", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/346.

Bulgaristan'da etkili olması, müdürlükten istifa etmesine sebebiyet vermiş, 1950'deki göç dalgasıyla Türkiye'ye dönmüştür.²⁰⁷

Türkiye'ye döndükten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde farklı kadrolarda görev yapmıştır. 1951 yılında Çaycuma vaizliği ile tekrar başlayan çalışma hayatı, aynı yıl içerisinde Devrek Müftüsü olarak devam etmiştir. 1952 yılında Bolu Vaizi, 1955'te Niğde Müftüsü, 1955'te Devrek Müftüsü, 1955'te Altındağ Müftüsü, 1957 Konya Müftüsü, 1957'de Altındağ Müftüsü, 1959'da Ankara Gezici Vaizliği ve 1960'ta Müşavere ve Dinî Eserleri İnceleme Kurulu Aza Muavini olarak geçmektedir. 1901'de ilk vaazını irâd ettiği Nasrullah Camiinde 14 Kasım 1961 Salı günü vaaz sonrasında Düzce'ye dönmek için otobüs beklerken vefat eden Yusuf Ziyaeddin Ersal, (Karaca - Hacı Musa) köyüne defnedilmiştir.²⁰⁸

Görevinde göstermiş olduğu samimiyet hizmet yaptığı yerlerde kendisinden övgüyle bahsedilmesine sebebiyet vermiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Devrek Müftülüğü görevinden Bolu Vaizliği'ne geçmesi üzerine Devrek DP İlçe İdare Kurulu Başkanı, Devrek CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı, Devrek Millet Partisi İlçe İdare Kurulu Başkanı ve pek çok muhtarın Diyanet İşleri Başkanlığına gönderilmek üzere kaleme alınan aşağıdaki dilekçedir:

*“Bir yıla yakın zamandan beri Devrek Müftülüğünü ifa etmekte iken bu defa Bolu Vaizliğine tenzili maaşla tayin edilmiş bulunan Hoca Yusuf Ziya Ersal'in kazamızdan ayrılması Kasaba ve köylü halkımızı telafisi imkânsız bir teessüre düşürmüştür. Bir din hocasına sahip olmaktan öteden beri nasipsiz kalan kasabamız bu âlim ve pek muhterem zatın dinî irşadından bir seneden beri fevkalade istifade etmekte idi. Bu ayrılıktan cidden müteessir bulunmamız hasebiyle kasabamız müftülüğünü tekrar kabul etmesi için kendisine yolladığımız heyetin ricasını kabul etmiş ve muvafakat cevabını vermiştir. Hoca Yusuf Ziya Ersal'in Devrek Müftülüğüne iadeten tayinine müsaade ve emir buyrularak bizleri sevindirmenizi arz ve istirham eyleriz. 20.02.1952”*²⁰⁹

Müslümanların temiz iman duygularıyla oynanmasına hiç tahammülü olmayan Yusuf Ziyaeddin, Şerif Paşa (Tombul) Camii'nde verdiği derslerde kullandığı yöntem açısından gelenekçi, Dârü'lmuallimîn ve Medresetü'n-Nüvvâb'daki eleştirel ve akılcı tavrı ile modernist bir yapıya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.²¹⁰ Akademisyen – öğretmen yapısının yanı sıra cuma

²⁰⁷ Eskin - Ezici, “Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri”, 145.

²⁰⁸ Keskioğlu, “Yusuf Ziyaeddin Ersal (Ezherî) Hayatı ve Eserleri”, 264; Eskin - Ezici, “Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri”, 145.

²⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, Özlük Dosyası.

²¹⁰ Bektaşoğlu, “Yusuf Ziyaeddin Ersal”, Ek-1/419.

namazından sonra yaptığı vaaz-ı nasihat onun kişiliğinin ayrılmaz parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. O, kürsüde vaaz verdiğinde cami dolar taşmaktadır. Mihrapta olduğu gibi pazar günleri Nüvvab'ta bütün öğrencilere yönelik açık hadis dersleri de vererek talebelerinin yetişmesine ihtimam göstermiştir.²¹¹

2. Yusuf Ziyaeddin Ersal'in Eserleri

Yusuf Ziyaeddin Ersal'in Bulgaristan'da ve Türkiye'de olmak üzere iki ayrı coğrafyada neşredilmiş eserleri bulunmaktadır. Bulgaristan'da neşredilen eserlerinden bazıları şunlardır:

- 1- *el-Kırâatü'l-Arabîyye*
- 2- *Tarih-i İslâm*, C.I-II, Şumnu: İntibah Matbaası, 1932, 214 s.
- 3- *Ahlâk Dersleri*
- 4- *ed-Dürri'l-Muazzam*, Şumnu: İntibah Matbaası, 1933, 169 s.
- 5- *Telhisü'l-Füsûl fi Usûl-i Hadisi'r-Resûl*, Sofya: Nüvvab Matbaası, 194145 s.
- 6- *ed-Dürri'l-Müntekâh fi Şerhi'l-Mirkât fi İlmi Usûlu'l-Fıkıh*, 1941.
- 7- *ed-Dürri'l-Müntehâp*, Sofya: y.y, 1941, 152 s.
- 8- *Tabîyyûn, Dava ve Gayeleri*, Şumnu: 1923.
- 9- *Vahdâniyet-i İlâhiyye Burhanları*, Şumnu: Terakki Matbaası, 1930, 37 s.
- 10- *Vasiyyetü'l-İmam Ali*, Şumnu: Terakki Matbaası, 1930, 30 s.
- 11- *Nuhbetü'l-Ezkar ve'd-Deavât*, Şumnu: Terakki Matbaası, 1930, 16 s.
- 12 *Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*, Şumnu: İntibah Matbaası, 1936, 72 s.
- 13- *Usûlü'l-Mer'îyye*, Şumnu: Havadis Matbaası, 1937, 199 s.

Bulgaristan'da ayrıca *Medeniyet* gazetesinde Osman Ezherî ve Osman Seyfullah imzalarıyla yazılar yazdı.

Yusuf Ziyaeddin Ersal'in Türkiye'de neşredilen eserleri ise şunlardır:

- 1- *Müslümanlıkta Taharet ve Namaz*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1959, 36 s.
- 2- *Cuma Günü ve Namazı*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1959, 68 s.
- 3- *Ve'l-Asr Sûresi'nin Tefsiri*. Ankara: Doğu Matbaası, 1960, 63 s.
- 4- *Vahiy ve Risâlet*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1960, 152 s.
- 5- *Şeyh Ahmed'in Vasiyyetnâmesi'nin Tenkidi*. D.İ.B. Yay. 1956, 23 s.
- 6- *Câmiu'l-Künûz (Ahlâki Hadislerden Seçmeler)* Ankara: DİB Yayınları, 1960, 159 s.²¹²
- 7- *Hız. Ömer* (Ankara 1958)

²¹¹ Eskin - Ezici, "Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü'n-Nüvvab'da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri", 146; İsmail Canbazov, *Medresetü'n-Nüvvâb: Anılar-Belgeler* (Ahmed Davudoğlu Vakfı Yayınları, 2005), 143.

²¹² Bektaşoğlu, *Düzceli Alim Yusuf Ziyaeddin Ersal Hayatı ve Eserleri*, 115.

8- *Nurlu Yol* (Ankara 1957)

9- *Hz. Ebu Bekir* (Ankara 1957)

Yusuf Ziyaeddin Ersal'in Bulgaristan ve Türkiye'de neşredilmiş eserlerinin yanı sıra hazırlayıp neşrelemediği çalışmaları da bulunmaktadır. Yusuf Ziyaeddin Ersal'in neşrelemediği çalışmaları şunlardır:

1- *Kürsi Ayeti Tefsiri*

2- *İhlâs-ı Şerif Tefsiri.*

3- *Fatiha Tefsiri.*

4- *Avrupa'nın Yüksek Fikir Sahiplerinin İslâmiyeti Takdirleri.*

5- *Kur'an-ı Kerim Tercemesi Hakkında Mukaddime.*

6- *Kadiyâni Mezhebine Reddiye.*

7- *Avcılık Risalesi*²¹³

Bu eserler haricinde ayrıca *Anayurt Gazetesi*, *Vakıflar Dergisi*, *Ankara Üniversitesi İlmîyat Fakültesi Dergisi*, *Diyanet Gazetesi* ve *Diyanet Dergisi*'nde pek çok makalesi yayımlanmıştır. Bütün bu yayınlar Yusuf Ziyaeddin Ersal'in akademik anlamda oldukça maharetli ve bereketli bir insan olduğunu göstermektedir. Zorluklarla dolu bir hayat geçirmiş olsa da üretken kimliğinden taviz vermediği anlaşılmaktadır.

3. Yusuf Ziyaeddin Ersal'in “Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret” Adlı Eserinin Genel Özellikleri

Yusuf Ziyaeddin Ersal'in *Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret* isimli eseri toplam 69 sayfa olup buna ilaveten kitabın sonunda iki sayfalık fihrist kısmı bulunmaktadır. Eserin kapağında ve sonunda yazar olarak ismi *Ebu'l-Hayr Ziyaeddin el-Ezheri* olarak yer almaktadır. Yazar eseri kaleme alma sebebi hakkında mukaddime kısmında “Çocuğun, daha küçükken başlayarak ahlâkını tehzip etmek, nefsine rûh fezâ'ili nakşeylemek ilk itina edilmesi lazım gelen vacibattandır. Velhasıl saadetin yegâne medârı, terbiye-i ahlâkiyedir. İşte bu mülâhazaya binaendir ki Allah'ü Teâlâ'dan istihare ve istiâne ile bu risaleceği vaz' ettim” şeklinde ifade etmektedir. Eserin içerisinde toplam 31 başlıktaki konulara yer verilmektedir. Ele alınan konulara bakıldığında ebeveyn, eşler arası davranışlar, kardeş, akraba ve komşu gibi yakın çevreye yönelik yapılacak muâşeret usullerinin öncelikle ele alındığı görülmektedir. Ayrıca medrese yöneticilerine, müderrislere, muallimlere, sınıf arkadaşlarına yönelik davranış kaideleri de öncelikle ele alınan konulardandır. Bu başlıklarla birlikte; yürüme,

²¹³ Kesioğlu, “Yusuf Ziyaeddin Ersal (Ezheri) Hayatı ve Eserleri”, 265.

yemek yeme, giyinme, ziyaret, evlenme gibi sosyal hayata yönelik kurallar ile kişinin kendisine ve devletine yönelik muâşeretler de konu edilmiştir. Eserin son kısmında İslam tarihinde önemli şahsiyetlerden bazılarının çocuklarına yönelik veciz nasihatleri muâşerete yönelik olması hasebiyle konu edilmiştir.

Yusuf Ziyaeddin Eرسال, edebi öğrenmenin önemini şu ifadelerle belirtmiştir:

“Edebi öğreniniz, zenginseniz itibarınız artar, orta iseniz tevaffuk edersiniz, fakir iseniz edebinizle yaşarsınız”

1- Edep yahut tehzib-i ahlâk, hayr ve şerden, nâfi‘i muzırdan ayırmak, hakkı mütalebe etmek için, vacibi eda etmek için bilmek, nefsi mârûz olduğu ağraz-ı safileden tedavi ile kurtarmak, fezâil ile tahye etmek, neticede mahmudü’l-efal ve’l-akval, fazilet ve kemalde numune-i imtisal olmak içindir.

2- Edebin usulü, insanın evvela nefsiye yani kendi bedenine, ruhuna ait vâcibâtı ifâ etmesidir...

3- Terbiye, nefsi, ahlâk-ı rezîle ve safât-ı zemîmeden tahliye, tabâyi‘-i hüsnine secâyâ-yı kerîme ile tahliye etmektir. Gayesi, saadet dârını iktisap etmek, Allahu Teâlâ’nın kitâb-ı azîzi ile emir buyurduklarına ittibâ, nehiy buyurduklarından içtinap, mesâlih ve menâfi en salim ve en güzel yolu ile elde etmek, ehl-i avana, ehl-i vatana, bütün beşeriyete îsal-i nef etmektir.²¹⁴

Yukarıdaki ifadelerle göre edeb, doğruyu yanlıştan ayırarak kalben ve davranış itibariyle doğru olanı tercih etmektir.

4. “Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret” adlı kitabın Türkiye’de Neşredilmiş Çağdaşları ile Mukayesesi

Yusuf Ziyaeddin Eرسال’in *Dinî Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret* isimli eserini Türkiye’de neşredilmiş çağdaşları ile mukayese etmeden önce din eğitimi ve öğretimi uygulamalarına bakıldığında kısaca şunları ifade etmemiz mümkündür. 1923-1989 arası yıllarda Bulgaristan ve Türkiye’de din eğitimi ve öğretimi uygulamaları birbirinden oldukça farklı tarihî tecrübelerle sahne olmuştur. 1923-1945 yılları arasında Türkiye’de din eğitimi ve öğretimi gittikçe önemini yitiren hatta uygulamadan kademeli olarak kaldırılan bir öğretim alanıyken, Bulgaristan’da Medresetü’n-Nüvvab ile en verimli dönemini yaşamıştır. 1945 sonrasında Türkiye’de önce halk nezdinde, sonrasında Meclis’te dile getirilen talepler, din eğitimi ve öğretiminin kademeli olarak uygulanmasına vesile olmuş, Bulgaristan’da ise komünist sisteme geçilmesiyle 1945 sonrasında Medresetü’n-Nüvvab’ın kapatılmasıyla din eğitimi ve öğretimi kaldırılmıştır. Bu durum 1989 yılına kadar da Bulgaristan’da Müslümanların din eğitimi ve öğretiminin görmezden gelinmesine sebebiyet vermiştir. 1989 yılında Türkiye

²¹⁴ Yusuf Ziyaeddin Eرسال, *Dinî Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret* (Şumnu: İntibah Matbaası, 1936), 9.

Cumhuriyeti'nin de destekleri ile Nüvvab okulu küllerinden tekrar neşet etmiş, eğitim ve öğretime devam edilmiştir.

Eski Medresetü'n-Nüvvab'ın 1990'da yeniden açılıp eğitime başlaması ve “Nüvvab İmam Hatip Lisesi” adını alması, aynı yıllarda Rusçuk'ta da bir kız-erkek “İmam Hatip Lisesi”nin açılması, Mestanlı'da da bir yıl sonra “İmam Hatip Lisesi” açılmasıyla Bulgaristan'da bu kültür ocağı yeniden ihya olmuştur. Bu okulun 1990 yılında eski Nüvvab'ın âli kısmını andıracak Sofya Yüksek İslam Enstitüsü ve daha sonra 1998 yılında Yüksek İslam Enstitüsü olarak kapılarını Bulgaristan Müslümanlarının hizmetine açması da yeni dönem eğitim tarihinin, önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir.²¹⁵ Bu tarihi süreçte Bulgaristan ve Türkiye birbirlerini etkilemiştir. Mesela Medresetü'n-Nüvvab'ın kuruluş sürecinde öğretmen kadrosunun önemli bir kısmı Türkiye'den gelen hocalardan müteşekkildir. Bu hocalar ve okulda öğrenim görmüş bazı öğrenciler 1950 ve sonrasında Türkiye'ye gelerek din eğitimi ve öğretiminde önemli görevler üstlenmişlerdir.

Bulgaristan ve Türkiye'ye 1923-1949 yılları arasında neşredilmiş din eğitimi ve öğretimine yönelik neşriyat açısından bakıldığında Türkiye'de din eğitime yönelik toplam 122 adet eserin neşredildiği görülmektedir.²¹⁶ Tek partili yıllarda Türkiye'de “âdâb” ve “muâşeret” kelimelerinden birine ve/veya her ikisine başlığında yer veren 30 kitap neşredilmiştir. Bu alanda neşredilen kitapları son dönem Osmanlı'da neşredilen âdâb-ı muâşeret kitap yazıcılığının devamı olarak zikretmemiz mümkündür. Son dönem Osmanlı'da âdâb-ı muâşeret literatürü, dünyada “nezaket yüzyılı” olarak tanımlanan 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olup çok sayıda Osmanlı aydını ve bürokratinin Avrupa merkezli değişim ve dönüşüm karşısında aldıkları tavrı göstermesi açısından önemli bir yazın alanı olarak değerlendirilmektedir.²¹⁷ Bu kapsamda son dönem Osmanlı'da 13 eser neşredilmiştir.²¹⁸

Tek parti döneminde neşredilen eserler genel itibariyle belirli zümrelere hitap etme amacıyla kaleme alınmıştır.²¹⁹ Bazı eserler asker-polislere²²⁰, kimileri ise

²¹⁵ Ali Mehmedov, “Bulgaristan'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın Önemi ve Etkisi”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 86.

²¹⁶ Kamil Coştu, *1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi* (Ankara: Gece Akademi, 2019), 23.

²¹⁷ Fatma Tunç Yaşar, “Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Muâşeret Kitaplarında Hane Tanzimi ve Salon Âdâbı”, *Turkish Studies* 7/4 (2012), 2920.

²¹⁸ Fatma Tunç Yaşar, “Geç Dönem Osmanlı Adabı Muâşeret Literatürü”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 231 (Mart 2013), 53-54.

²¹⁹ Kamil Coştu, “Değerler Eğitimi Açısından Tek Parti Dönemi Âdâb-ı Muâşeret Kitapları”, *Eskiye Dergisi* 40 (2020), 132-136.

²²⁰ A. Lütfullah, *Zabitan İçin Muâşeret Usulleri ve Beynelmilel Teşrifat Kaideleri* (İstanbul: Kader Matbaası, 1930), 1-176; Derviş Okçabol, *Meslek Terbiyesi (Muâşeret Teşkilat, Fiili Hizmet ve Zabuta Tarihi Ders Kitabı)*

öğrencilere²²¹, öğretmenlere²²² ve genç kızlara²²³ hitap etmektedir. Bunlara ilaveten halka yönelik bazı eserler de bulunmaktadır.²²⁴ Halka yönelik olarak neşredilen eserlerin bir kısmı dönemin siyasal iradesinin bakış tarzını benimsetmek için yapılmış konferansların kitaplaşmış halidir.²²⁵ Eserlerin kime yönelik olduğu kitapların başlığında genel olarak zikredildiği görülmektedir.²²⁶ Ahmed Muhtar, Abdullah Cevdet, Cahit Sahir, Saffeti Ziya ve Vasıf Necdet'in eserleri son dönem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (tek parti dönemi anlayışına) geçişi göstermesi açısından her iki döneme dair içeriğe sahip yayınlardır.²²⁷ Tek partili yıllarda neşredilmiş son eser Ragıp Nurettin Ege'ye ait eserdir.²²⁸

Son dönem Osmanlı âdâb-ı muâşeret yazarları kıyafet konusunda tam olmasa da ev içinde uygulanacak görgü kuralları konusunda net ifadeler kullanmışlardır. Sofra muâşeretinde, kadınlardan bahsedilirken her zaman yabancı oldukları varsayılmaktadır. Örneğin kadınlar ile konuşurken madamın dilini bilmek gerektiğinden, bunun ise Fransızca'yı bilmek gerektiği ifade edilmektedir. Tek parti dönemi öncesi muaşeret kitaplarının çoğunluğu Fransız anlayışını savunmakta, örneklendirmelerde bu kapsamda yapılmaktadır.²²⁹ Ayrıca kimi yerde dinî referanslara yer verilmektedir. Mesela muâşeret; “*Allah indinde ve insanlar arasında*” olarak tanımlayan Resulzâde, genel olarak seküler muâşeret

(Ankara: Ankara Polis Enstitüsü Neşriyatı, 1940), 1-204; Sezai Tuncalı, *Adabı Muâşeret* (İstanbul: H. O. Basımevi, 1940), 1-99.

²²¹ Süheyla Arel, *Halk ve Talebeye Muâşeret Bilgileri* (Ankara: İdeal Matbaa, 1939), 1-58; Samih Nafiz Tansu, *Talebeye Muâşeret Usulleri* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939), 1-72; Hidayet Ongan, *Talebeye Muâşeret Bilgisi* (İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1938), 1-94.

²²² Süheyla Muzaffer Dalkılıç, *(Muallimlere Yardımcı Eser) Talebeye Muâşeret Dersleri* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939), 1-78.

²²³ Feliha Sedat, *Genç Kızlara Muâşeret Usulleri* (İstanbul: Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, 1932), 1-134.

²²⁴ Muhittin Dalkılıç, *Yeni Hayat Adamına Yeni Adabı Muâşeret* (İstanbul: Sühület Kütüphanesi, 1932), 1-208; S.[üheyla] Arel, *Yemekte Muâşeret Muhtelif Masaların Tertibi* (Ankara: İdeal Matbaa, 1939), 1-437; Süheyla Muzaffer [Dalkılıç], *Modern Adabı Muâşeret (Subay-Asker-Memur-Mektepli ve Umumiyyetle Herkes İçin)* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939), 1-191; *Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri* (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1927), 1-45; Bahri Özdeniz, *Sosyal Tam Adabı Muâşeret* (İstanbul: İkbal Kitabevi, 1942), 1-208.

²²⁵ Hüsnü Savaşçın, *Adabı Muâşeret (Kayseri Halkevinin Konferans Neşriyatı)* (Kayseri: Vilayet Matbaası, 1938), 1-23; Lütfü Simavi, *Teşri'ât ve Âdâb-ı Muâşeret* (İstanbul: Marifet Matbaası, 1926), 1-70.

²²⁶ İskender F. Sertelli, *Çocuklarımıza Muâşeret Dersleri* (İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1941), 1-228; *İskender F. Sertelli'nin Çocuklarımıza Muâşeret Dersleri Adlı Eseri Münasebetiyle Matbuatımızda İntişar Eden Tenkidler* (İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1941), 1-32.

²²⁷ Doktor Abdullah Cevdet, *Âdâb-ı Muâşeret Rehberi: Mükemmel ve Resimli* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1927), 1-512; Ahmed Muhtar, *Malumât-ı Ahlâkiye ve Medeniye'den Âdâb-ı Muâşeret Notları* (İstanbul: Sanayi Mektebi Matbaası, 1926), 1-56; Cahit Sahir, *Âlem-i Medeniyette Âdâb-ı Muâşeret ve Elbise ve Şapka Giymek Usulleri*. (Ankara: İktisad Matbaası, 1341), 1-19; Saffeti Ziya, *Âdâb-ı Muâşeret Hasbihalleri* (Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927), 1-234; Vasıf Necdet, *Muâşeret Yolları* (Bursa: Kardeş Matbaası, 1926), 1-74.

²²⁸ Nurettin Ragıp Ege, *Muâşeret Kulübü* (İstanbul: Kenan Matbaası, 1944), 1-16.

²²⁹ Tunç Yaşar, “Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Muâşeret Kitaplarında Hane Tanzimi ve Salon Âdâbı”, 2921-2922.

kurallarından bahsetmektedir. Yemekler başlığı altındaki yazısına “*Kablet-taam (yemek öncesinde) Cenab-ı Hakka hiç olmazsa zihnen kısaca bir şükür ve dua ediniz*”²³⁰ diyerek başlaması her ne kadar dinî içerikli görülse de aslen Hristiyan muâşeretî göze çarpmaktadır. Çünkü müslümanların muâşeretinde dua, yemek sonrasındadır.

Yusuf Ziyaeddin Ersal’ın âdâb-ı muâşerete yönelik eseri ile tek partili yıllarda neşredilen yayınları karşılaştırdığımızda şunları ifade etmemiz mümkündür.

- 1930’lu yıllarda Türkiye’de neşredilen hiçbir muâşeret kitabı “Besmele” ile başlamamıştır. Yusuf Ziyaeddin Ersal’ın kitabı ise Besmele ile başlamaktadır.²³¹
- Mezkûr dönemde Türkiye’de neşredilen kitaplarda ayet ve hadis kullanımı bulunmamaktadır. Yusuf Ziyaeddin Ersal’ın eserinin hemen hemen her başlığının anlatımında ayet ve/veya hadis kullanımı görülmektedir.
- 1930’lu yıllarda Türkiye’de neşredilen âdâb-ı muâşeret kitaplarında önemle ifade edilen konulardan bir tanesi karşı cinsle dans, reverans vb. hususlardır. Yusuf Ziyaeddin Ersal, eserinde İslam dini muâşeretini öğretmeye yönelik bir tavırla konulara yer vermiştir.
- Tek parti döneminde neşredilen eserlerden bir kısmı Fransız, bazıları ise İngiliz muâşeretini kendisine temel almaktadır. Yusuf Ziyaeddin Ersal’ın eseri ise İslam âdâb-ı muâşeretine dayanmaktadır.
- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilmiş eserlerin çoğunluğu latin harfleri ile İstanbul’da yayımlanmıştır. Yusuf Ziyaeddin Ersal’ın eseri ise Şumnu’da Osmanlı Türkçesi ile neşredilmiştir.
- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilen eserler dönemin siyasî idaresinin bakış tarzını yansıtmakta ve bunun benimsetilmesini kendisine amaç edinmektedir. Ersal’ın eserinde ise herhangi bir siyasî bakış tarzının hâkim olmadığını ifade etmek mümkündür.
- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilen eserlerin dili daha yalındır. Ersal’ın eseri içerisinde oldukça ağdalı ifadeler bulunmaktadır. Bu açıdan Ersal’ın eserinin çocuklar ve gençlerin anlaması açısından oldukça zorluklar barındırmaktadır.
- Tek partili dönemde Türkiye’de neşredilen eserlerde önemle ele alınan konulardan biri kadınlarla dans etme ve içki içme muâşeretidir. Ersal’ın eserinde dinin yasak kıldığı konulara yer verilmemektedir.

²³⁰ Resulzade Hüseyin Hüsnü, *Nezakat ve Usûl-i Muâşeret: Kavâ'id-i Âdâb* (İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası, 1306), 11; Bkz: Uğur Günerhan - Seyyid Sancak - Murat Kobya - Kamil Çoştu, “İslam Eğitim Tarihinde Rihle Metodu ve Günümüz Öğrenci Değişim Programları”, *Turkish Studies - Religion*, 20/3 (2025), 1057-1082.

²³¹ Ersal, *Dinî Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*, 3.

- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilen eserlerin içeriği konu ve muhatap açısından daha dar kapsamlıdır. Ersal’in eserine bu açıdan bakıldığında daha zengin bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.
- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilmiş eserlere pek çok kütüphane ve/veya ikinci el kitap satan platformlardan erişmek mümkündür. Ersal’in eseri ise ülkemizde sadece bir kütüphanede mevcuttur. Ersal’in müdürlük yaptığı Medresetün-Nüvvab kütüphanesinde dahi eserin günümüzde bulunmaması oldukça ilginçtir.
- Tek partili yıllarda Türkiye’de neşredilen muâşerete yönelik eserler modernleşmeyi yansıttığı gibi bir ifade varken, Ersal’in eseri geleneksel yapıyı temsil etmektedir. Dinin muâşerete yönelik bakış açısını yansıtmaktadır.
- Yusuf Ziyaeddin Ersal’in eserinin içerisinde hiçbir görsel bulunmamaktadır. Diğer yayınlara bakıldığında kimi zaman görsellere yer verildiği görülmektedir.²³²

Sonuç

Yusuf Ziyaeddin Ersal, hem yaşadığı dönem hem de eserleri itibariyle son dönem Osmanlı’dan erken Cumhuriyet’e ve oradan da Bulgaristan’daki Müslüman azınlık eğitimine uzanan geniş bir tarihsel çizginin temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Onun *Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret* adlı eseri, yalnızca bireysel ahlâk ve davranış kuralları üzerine kaleme alınmış bir risale değildir; aynı zamanda dinî referanslarla şekillenen bir toplum modelinin ve eğitim anlayışının yansımasıdır.

Ersal, eserinde ferdî terbiyenin temelini iman, ahlâk ve edep kavramları üzerine inşa etmiş; toplumsal huzurun ancak bireyin iç dünyasında gerçekleştirilecek bir ahlâkî olgunlaşma ile sağlanabileceğini savunmuştur. Bu bakımdan onun yaklaşımı, dönemin sekülerleşme eğilimlerinin hâkim olduğu Türkiye bağlamından farklı olarak, din merkezli bir terbiye anlayışını yeniden ihya etme gayreti taşıdığını göstermektedir. Eserde kullanılan dil, klasik Osmanlı ilmiye geleneğinin izlerini taşımakta; yoğun ayet ve hadis atıflarıyla İslamî kaynaklara dayalı bir muâşeret modeli inşa etmektedir.

1930’lu yılların Türkiye’sinde yayımlanan çağdaş âdâb-ı muâşeret kitaplarıyla mukayese edildiğinde Ersal’in eseri hem kaynak hem de amaç bakımından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Tek parti döneminde kaleme alınan

²³² Doktor Abdullah Cevdet, *Âdâb-ı Muâşeret Rehberi: Mükemmel ve Resimli*, 1-512; Cemal Erten, *Yeni görgü Kuralları (Muâşeret Bilgileri)* (İstanbul: Bilgin Çocuk Yayınları, 1962), 1-63; Nâzım Sıanoğlu, *Mukayeseli Modern Muâşeret (Görgü)* (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1962), 25-43; Arel, *Yemekte Muâşeret Muhtelif Masaların Tertibi*, 14-16.

benzer eserler modernleşme, batılılaşma ve seküler toplumsal görgü kurallarını yerleştirmeye çalışırken; Ersal'ın risalesi, İslam terbiyesini merkeze alan geleneksel bir anlayışı sürdürmüştür. Bu yönüyle eser, dönemin ideolojik atmosferine alternatif bir ahlâk ve eğitim söylemi üretmiş; dinî edebi hem bireysel hem toplumsal kurtuluşun anahtarı olarak sunmuştur.

Yazarın Mısır'daki Ezher tahsili, Muhammed Abduh gibi reformcu İslam âlimlerinden etkilenmesi ve Bulgaristan'daki Medresetü'n-Nüvvab'ta yürüttüğü faaliyetler, onun eserlerine entelektüel bir derinlik kazandırmıştır. *Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret* adlı kitap bu yönüyle sadece pedagojik bir metin değil, aynı zamanda bir fikir manifestosu olarak da değerlendirilebilir. Zira Ersal, geleneksel İslam ahlâkını çağın şartlarına uygun bir biçimde yeniden yorumlama çabasına girişmiş, eğitim yoluyla Müslüman kimliğini koruma ve güçlendirme misyonunu üstlenmiştir.

Sonuç olarak, Yusuf Ziyaeddin Ersal'ın bu eseri, erken Cumhuriyet döneminin modernleşme baskısı altında dinî kimliğin ve değerlerin muhafazası açısından tek partili yıllarda Türkiye'de neşredilmiş eserlerden ayrılmaktadır. Eser, hem Bulgaristan Müslümanlarının kültürel varlığının sürdürülmesine hem de Türkiye'de din eğitiminin yeniden şekillenmesine dolaylı katkılar sunmuştur. Dolayısıyla *Dini Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*, yalnızca bir ahlâk kitabı değil, aynı zamanda dönemin dinî-sosyal zihniyetini anlamada anahtar bir kaynak olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- A. Lütfullah. *Zabitan İçin Muaşeret Usulleri ve Beynelmilel Teşrifat Kaideleri*. İstanbul: Kader Matbaası, 1930.
- Ahmed Muhtar. *Malumât-ı Ahlâkiye ve Medeniye'den Âdâb-ı Muâşeret Notları*. İstanbul: Sanayi Mektebi Matbaası, 1926.
- Arel, Süheyla. *Halk ve Talebeye Muaşeret Bilgileri*. Ankara: İdeal Matbaa, 1939.
- Arel, S.[üheyla]. *Yemekte Muaşeret Muhtelif Masaların Tertibi*. Ankara: İdeal Matbaa, 1939.
- Bektaşoğlu, Mustafa. *Düzceli Alim Yusuf Ziyaeddin Ersal Hayatı ve Eserleri*. Ankara, 2005.
- Bektaşoğlu, Mustafa. “Yusuf Ziyaeddin Ersal”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Gözden Geçirilmiş 2. Basım). Ek-1/419-420. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Cahid Sahir. *Âlem-i Medeniyette Âdâb-ı Muâşeret ve Elbise ve Şapka Giymek Usulleri*. Ankara: İktisad Matbaası, 1341.
- Canbazov, İsmail. *Medresetü'n-Nüvvâb: Anılar-Belgeler*. Ahmed Davudoğlu Vakfı Yayınları, 2005.
- Çoştı, Kamil. *1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Çoştı, Kamil. “Değerler Eğitimi Açısından Tek Parti Dönemi Âdâb-ı Muâşeret Kitapları”. *Eskiye Dergisi* 40 (2020), 129-153.
- Dalkılıç, Muhittin. *Yeni Hayat Adamına Yeni Adabı Muâşeret*. İstanbul: Sühület Kütüphanesi, 1932.
- [Dalkılıç], Süheyla Muzaffer. *Modern Adabı Muâşeret (Subay-Asker-Memur-Mektepli ve Umumiyyetle Herkes İçin)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939.
- Dalkılıç, Süheyla Muzaffer. *(Muallimlere Yardımcı Eser) Talebeye Muâşeret Dersleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939.
- Doktor Abdullah Cevdet. *Âdâb-ı Muâşeret Rehberi: Mükemmel ve Resimli*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1927.
- Eğ, Nurettin Ragıp. *Muaşeret Kulübü*. İstanbul: Kenan Matbaası, 1944.
- Ersal, Yusuf Ziyaeddin. *Dinî Terbiye ve Âdâb-ı Muâşeret*. Şumnu: İntibah Matbaası, 1936.
- Erten, Cemal. *Yeni görgü Kuralları (Muaşeret Bilgileri)*. İstanbul: Bilgin Çocuk Yayınları, 1962.

- Eskin, Ümit - Ezici, Osman. “Yusuf Ziyaeddin (Ersal) ve Medresetü’n-Nüvvab’da Okutmak Üzere Yazdığı Târih-i İslâm Adlı Eseri”. *Asırlık İlim ve İrfan Ocağı: NÜVVÂB*. ed. Vedat S. Ahmed vd. 141-162. Sofya: Sofya Yüksek İslam Enstitüsü, 2023.
- Feliha Sedat. *Genç Kızlara Muaşeret Usulleri*. İstanbul: Muallim Ahmed Halit Kitaphanesi, 1932.
- Günerhan, Uğur - Sancak, Seyyid - Kobya, Murat - Çoştı, Kamil. "İslam Eğitim Tarihinde Rihle Metodu ve Günümüz Öğrenci Değişim Programları". *Turkish Studies - Religion*, 20/3 (2025), 1057-1082. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.86668>
- Hatipoğlu, İbrahim. “Medresetü’n-Nüvvab”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 28/344-346. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Keskioğlu, Osman. “Yusuf Ziyaeddin Ersal (Ezherî) Hayatı ve Eserleri”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 263-266.
- Lütfü Simavi. *Teşrifât ve Âdâb-ı Muâşeret*. İstanbul: Marifet Matbaası, 1926.
- Mehmedov, Ali. “Bulgaristan’daki Medresetü’n-Nüvvab’ın Önemi ve Etkisi”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018).
- Okçabol, Derviş. *Meslek Terbiyesi (Muâşeret Teşkilat, Fiili Hizmet ve Zabıta Tarihi Ders Kitabı)*. Ankara: Ankara Polis Enstitüsü Neşriyatı, 1940.
- Ongan, Hidayet. *Talebeye Muaşeret Bilgisi*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1938.
- Özdeniz, Bahri. *Sosyal Tam Adabı Muaşeret*. İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1942.
- Resulzade Hüseyin Hüsnü. *Nezakat ve Usûl-i Muâşeret: Kavâ'id-i Âdâb*. İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası, 1306.
- Saffeti Ziya. *Âdâb-ı Muâşeret Hasbihalleri*. Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, 1927.
- Savaşçin, Hüsnü. *Adabı Muâşeret (Kayseri Halkevinin Konferans Neşriyatı)*. Kayseri: Vilayet Matbaası, 1938.
- Sertelli, İskender F. *Çocuklarımıza Muaşeret Dersleri*. İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1941.
- Sılanoğlu, Nâzım. *Mukayeseli Modern Muaşeret (Görgü)*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1962.
- Tansu, Samih Nafiz. *Talebeye Muaşeret Usulleri*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.
- Tuncalı, Sezai. *Adabı Muaşeret*. İstanbul: H. O. Basımevi, 1940.
- Tunç Yaşar, Fatma. “Geç Dönem Osmanlı Âdâb-ı Muâşeret Kitaplarında Hane Tanzimi ve Salon Âdâbı”. *Turkish Studies* 7/4 (2012), 2919-2938.
- Tunç Yaşar, Fatma. “Geç Dönem Osmanlı Adabı Muaşeret Literatürü”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 231 (Mart 2013), 52-59.

Vasıf Necdet. *Muâşeret Yolları*. Bursa: Kardeş Matbaası, 1926.

Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muâşeret Usulleri. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1927.

İskender F. Sertelli'nin Çocuklarımıza Muâşeret Dersleri Adlı Eseri Münasebetiyle Matbuatımızda İntişar Eden Tenkidler. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1941.